Bibl. Jag.

Jasio Dr Bartoš,
Praha – Smíchov 1084.

PRAHA 85
2 V 38 – 18

P
-2. V. 38 – 1.
P

Szanowny Pan

Dr A. Birkenmajer,

Profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Tiskopis Druk

Kraków

Biblioteka Jagiellońska

6890

II 6890/II

t. XIII

S.

Sabaot, u Izraelitów nazwa Boga, to samo co Pan zastępów „Z hebraj. caba wojsko, l. mn. cebaot wojska, z elochim Bóg wojsk t. j. niebieskich zastępów aniołów, u Proroków nazwa Boga."
A. Muchl. Źródł. III.

Sabat, Sabbat-u m. ty-ów mn. u Izraelitów, sobota, dzień siódmy w tygodniu poświęcony spoczynkowi i modlitwie || schadzka orgja czarownic na Łysej górze „I znowu szumi, tętni, wre w tym tłumie, jak w kotle czarownic na sabbacie" K. Warsz. 64. 9 fig. rozpasany wrzask, krzyk, hałas, kocia muzyka ~~Or~~ orgja „Przystrojony błyskotliwym strojem teatralnej liberji, rozigrał i rozuzdał poigraniem swego smyczka w karnawałowy sabbat, cały ten świat skoczków" o Ofenbachu, Echo 1877. 53.

. Saboty-ów mn. franc. sabots, trzewiki drewniane z jednej sztuki wydłubane, używane we Francyi przez lud wiejski. „Saboty! brawo! charmant! saboty, trzewiki, trzewiki z drewna, charmant! ustaną te krzyki. Zaraz każdemu parę wydłubać rozkażę; słyszycie! mieć będziecie sabotów po parze" A. Kr. Fr. 1. 118. „Znanem jest niechlujstwo francuskiego wieśniaka.. nie znającego przez całe życie innego ubrania oprócz bluzy i sabotów" Przew. nauk. i lit. 14. 762. „Natychmiast znalazło się kilku Bretonów w sabotach" W. Chłęd. G. lw. 1888. 5. 2.

<u>Sadło</u>-a. n. ǀ przyst. „zalać komu sadła za skórę" = dokuczyć „Zalał on mnie, zaleję i ja jemu za skórę gorzkiego sadła!" J.I. Krasz. 31.28. „A chociaż nam nieraz wróg zalał i sadła, nie jedno upadło, a czapka nie spadła." W. Pol 9.107. „Bieda człeka przyciśnie, żona sadła za skórę naleje, przyjdą inne frasunki, to i co robić?" Z. Kaczk. 4.161. „Jurysta przysiągł cyganowi sadła zalać za skórę" J.I. Krasz. 39.140. „Zalał ci mnie ten plenipotent już gorzkiego sadła za skórę i ja mu zaleję" Z. Kaczk. 1.207. ǀ kuj. gw. „bokiem sadło wyjmać" na bezbefrant

5

2

Sadowina - y. ż. ζ owoce, produkta sadu t. j. ogrodu owocowego, tak samo jak ogrodowina warzywnego „W tym roku urodzaj na sadowinę.” „Urodzaju nie mieliśmy tego roku, burze jesienne dużo nam dachów popsuły, sadowina źle ususzona całe nam wygniła na strychu” Z. Kaczk. 2. 107.

Sadownik-a. m. cy mn. Sadowy-ego. m. wi mn.
właściwie nie ogrodnik od sadów, tylko dzierżawca owoców w sadach, co nawet przykłady przytoczone przez Ld. stwierdzają. „Sadownik niszczy ogrody owocowe również dobrze, a może nawet i lepiej, aniżeli wszelkie rodzaje gąsienic" Wieś 1886. 141. 3. „Ani pachciarz dla handlu nabiałem, ani sadownik dla owoców, nie osiedlają się po wsiach" ib. „Ci sadowi są istną plagą i zniszczeniem ogrodów. Wszyscy postępowi gospodarze wiejscy dążą do tego, aby sadownika nie mieć w folwarku" ib.

7

Sady-a-e, Szady-a-e prow. popielaty, siwy, mówiąc o maści bydła „Powracał wózkiem w domowe progi, wołków go sadych ciągnęło para" S. Gorcz. Zagr. więj. 40.

Sadzić -ił -i st. uż. w zn. przeskakiwać, przesadzać przez np. przez płot, rów i t.p. „A nim zejdzie miesiąc z chmur, mamy sadzić dziesięć skał, dziesięć rzek i dziewięć gór" Ad. Mick. I, 78.

<u>Sadzik</u> -a. m. <u>ki</u> -ów mn. posp. studenc. i Towar. Warsz. ten kto się sadzi, wysadza nad innych, pyszni, np. strojem i t.p. „A to ci panie sadzik morowy jaki ci cylinder nadział" Mucha 1871. 9.

Safanduła -y. m. ły-ów um. niedołęga, (mazgaj) gamoń, człowiek do niczego, (bez energji), „Anjava„ Zkąd w takiem gnieździe safandułów znalazła się taka zuch-dziewczyna?" St. Grudz. Echo 1878. 246 „Safanduła, zdaje się przerobione z imienia Safa-d-dowla pospolicie Safaddula jednego z chanów Krymu, znanego u Tatarów z łakomstwa, gnuśności i braku energii" Ant. Muchl. Źródł. 112.

Safandulstwo -a. n. niedołęstwo, mazgajstwo, ~~mizna~~ ociężałość umysłowa „Długo i szeroko mówi o „Apatji indywidualnej i zbiorowej," co przetłomaczone z języka filozoficznego na pospolity znaczy: o indywidualnem i zbiorowem safandulstwie." B. Prus Kur. Codz. 88. 350. 1. „owa apatja czy safandulstwo nie jest u nas chorobą, któraby ogarniała całą inteligencję" ib.

Safjan -u m. -ny -ów mn. skóra marokańska albo turecka, kozia lub owcza skóra farbowana, wyprawna w sposób nadający jej szczególną delikatność, miękkość i giętkość" „Safian, z pers. i turec. sachtijan skóra wyprawiona; u nas Tatarzy zajmowali się wyprawą safianów i nazwa przyjęta wschodnia, Francuzi zowią maroquin, że z Maroku sprowadzano" A. Michl. Źródł. 112

„Safianem wybita otomana" Z. Kaczk. 9. 99

„W szkołach miał książki w safian oprawne" B. Prus To i owo 20

Safianowy -a -e, z safianu „Inny pokojowiec staje, safianowy rozwijał pokrowiec angielski, zeń nożyczki dobył" Ad. Mick. 1.254.

Saga – i. ż. prow. Kuj. wpol. Maz. ~~ukos~~ w wyrażeniu: na sagę t.j. na ukos, na skos, skosem, ukośnie „Zagony rozorywać w podłuż a nie w poprzek lub na sagę" Lud. Jastrzęb. Kur. codz. Warsz. 1881 str. 45 „Brona naprzód wzdłuż skib, następnie na sagę i w krzyż, ziemię urówna zupełnie" Tenże, ib. 46.

Stosuje się nietylko do orania ale w ogóle; na sagę = na ukos, ukośnie

Sahara -y. ż. wielka pustynia piaszczysta we wnętrzu Afryki północnej. W mowie potocz. wszelka przestrzeń ziemi piaszczysta i bezpłodna. „Sahara, Zara, wielka piaszczana i bezwodna pustynia w Afryce północnej, od arabs. Sachra w ogóle płaszczyzna wielka, pustynia, puszcza, sachra-i-kudsi, płaszczyzna święta t.j. raj, niebo" A. Muchl. Źródł. 114.

Sakiewka – r. ż. wki – wek. mn. ≈ fig. kasa, pieniądze, gotówka. „Lecz tych gości grono, do Waścinej szkatułki że się nie dobrało, to szkoda; tam być musi zapasów nie mało. – Księgie Pan najłaskawiej żartem uwórić raczy, niewiele sług poczciwych sakiewka dziś znaczy: ach gorzkie w tych godzinach, gorzkie zbiory czarne!" A. kr. Fr. 1. 9.

Sakramentalny -a -e § posp. konieczny, niezbędny, powszechnie przyjęty, nieunikniony

„W czasie minęła już sakramentalna dla każdego mieszkańca stolicy godzina dziesiąta. Kto po tej godzinie chce czuwać, zwraca podejrzenie" J. Zachar. Dies. lit. 5. 5.

„Wyszła nareszcie posażna wnuczka, tak skromniuchno przybrana, jakby owe sakramentalne, dawne polskie pięćdziesiąt tysięcy złotych tylko miała." J. I. Kras. 2. 33. 166.

„Gdyby nie sakramentalny o czterech słupach ganeczek, nie odgadłbyś iż to jest szlachecka siedziba" W. J. Dyk. Ost. Sejm. 9.

Jest tylko sakryfikować w czy

Sakryfikator -a. m. -rowie -ów lm. Łac. sacrificator, kapłan pogański czyniący krwawą ofiarę „Gdy mu jeden z sakryfikatorów podawał nóż, zabił go jednem pchnięciem" Bluszcz 22-198.

Sakryfikować -ał -kuje cz. cz. ~ -się cz. zaim. ndk. Zasakryfikować się, dk. poświęcać się, robić z siebie ofiarę „Toż mi pana mocno żal, żeś się zasakryfikował. Ten tytuł męża, który pan na siebie przyjął, niewiele panu przyniesie pociechy, bo ja pana nie kocham" J. Korzen. 1. 109

92[17]

Sakwojaż -a, m. franc. sac de voyage, torba podróżna „ojciec wręczył mu sakwojaż z pieniędzmi" G. nar. 1883. 17. 3. „Wszystko mieściło się bardzo wygodnie w podróżnym mocno już nadwerężonym sakwojażu" W. Gom. Kolce 1878. 231.

18

10

Sala - i. ż. ξ sala widowisk, teatr, sala koncertowa, meton. publiczność zebrana w takowej; słuchacze, widzowie, audytorjum „Okrzyki entuzjastyczne i brawa całej sali zmusiły jeszcze kilkakrotnie artystyczną trójkę ukazać się i kłaniać prawdziwie porwanym ich grą widzom" J. Myr. Wiek. 88. 142. 1

Salaterka - i. ż. XIX-wiek wz. z franc. saladier, talerz większy i głębszy niż zwyczajne oraz rozmaitych form t.j. okrągły lub czworo- i sześciograniasty, służący do podawania na stół sałaty, jarzyn i niektórych potraw. „W olbrzymich salaterkach i na talerzach bigosu nie pozostało ani odrobiny." T.T. Jeż Z. 13.

<u>Salcerski</u>-a-e, przym. właśc. Selterski, „woda salcerska" będąca w wielkiem użyciu, zawierająca węglan sodu, kwas węglany i t. d., pochodząca z źródła przy wsi Selters w dolinie rzeki Ems w dawn. ks. Nassauskiem, oraz sztucznie w wielkich ilościach wyrabiana. „Zażądano pary butelek szampana z wodą salcerską, i poczęli pić powoli" J. I. Kras. 73. 151.

21
12

Salceson-a m. ny-ów mn. ṡ posp. Warsz. pogardliwa nazwa policyanta.

Salcia-i, Salka-i, Salusia-i. ż. zdrob. i spieszcz. imię żeńskie Salomea. „Rozkoszował się szczebiotaniem swej sześcioletniej Salci" Kur. Świąt. 1871. 67. 4. „Z Salki stała się w ręku zręcznej wojewodzinej dama wielkiego świata" S. J. Bykow. Ost. Sejm. 1. 72. „Żenisz się z Salusią i basta" ib. 59. „Miecius zabrawszy Salcię wyjechał do Wiednia, aby sobie pohulać!" Dz. pol. 77. 139. 3.

<u>Salomonowy</u> -a -e, należący do Salomona „Salo-
monowy rozum" przysł. „Mądry jak Salo-
monowe portki [spodnie]" z przekąsem /„Salomon spo-
dni nie nosił pewnie i znane przysłowie jest
jednym z najzuchwalszych anachronizmów"
A. Wr. Fr. Dz. II. 144)

24 13

Salon - u. m. ny - ów, um. zdrb. Salonik - u. m. ki - ów um. franc. sala, pokój zwykle większy i wykwintniej niż inne urządzony, służący do przyjęcia gości, pokój bawialny „W większym salonie stał nietylko doskonały fortepian ale i organek. W drugim był bilard" J. I. Kras. Czesn. 32. „Kasztelanowa mieszkała w pałacu u śo. Jura i miała tam bardzo obszerne salony. Wszystkie te salony napełniły się gośćmi" Z. Kaczk. 4. 181 „W saloniku zastajemy nachyloną nad stołem młodą panienkę" A. Wilcz. Fot. 1. 3 „Milutki salonik, prawda? — Bardzo milutki. — A ten milutki salonik, to była sobie zwyczajna, niska stancyjka" ib. 177. Ⓖ meton. towarzystwo zbierające się w czyim salonie, ton panujący w tych zebraniach „Salon pani Salomei był swego czasu bardzo świetny" J. I. Kras. Czesn. 31 „Są ludzie i salony, które tak przechodzą jak kwiaty, opadną z nich

listki zabarwione na ziemię" ib. „On to im przynosił wieści z salonów, anegdoty balowe" J.I. Krasz. 58. 44 || ogólnie, jako miejsce zebrań gościnnych „Hrabia, w salonie i życiu salonowem miał wszystkie wymagane przymioty" Tyg. wieb. 1878. 19. „Miała się już odpruć z bramy i sieni, która stanowiła zwykły salon mieszkańców poziomu i kamienicy" B. Bol. Przed burzą 75. „Mieszkańcy wsi przyjeżdżali do miasta i otwierali salony, aby podać sposobność bawienia się swym córkom" Z. kart. 9. 75. || w znacz. wystawy obrazów; z franc. „Tegoroczny „Salon" paryski został już zamknięty. Zwiedziło go 314000 osób... Towarzystwo artystów na przyszły rok zamiast „Salonu" urządzić zamierza wystawę większą, która powtarzaną bywa co lat dziesięć" N. Ref. 88. 154. 3. „Otwarty został przez spółkę miejscowych artystów-malarzy nowy „Salon artystyczny"... Nazwa „salonu" zdaniem poważnych pism warszawskich nie odpowiada ściśle nowemu przedsięwzięciu, które jest raczej bazarem artystyczno-rękodzielniczym czyli tak zwanej sztuki stosowanej do przemysłu" ib.

25 19

Salonowiec - wca. m. lcy - ów um. człowiek uczęszczający do salonów, salonowej ogłady, przywykły i umiejący się znaleźć w wykwintnem towarzystwie. (1)

Salonowość - i. ż. bez l. mn. ton wykwintny, ogłada właściwa towarzystwom wyższych sfer „Salonowość prawdziwa nie polega na wycedzonej ogładzie, ale może mieć nawet trochę wyzwolonej, byle dystyngowanej swobody." Prawda 1883. 33.

Salonowy - a - e, właściwy salonom, posiadający ~~[illegible]~~ ogładę, dystyngowany, wykwintny „Nastąpiła reprymenda za każdy głośniejszy śmiech albo ruch niesalonowy" A. Wilcz. Fot. 1. 10. 6 „Bardzo mi się podobał; ugrzeczniony, salonowy młodzieniec" ib. 110 || tyczący się życia w salonach, towarzystwa przypisanego do salonów „Nie zastanowiła się nigdy inaczej nad człowiekiem jak ze stanowiska salonowego"

J. T. Kras. 58. 45 „Wielki mistrz salonowej komedji, czuł swoim komedjanckim instynktem, że się tu także jakaś odegrywa komedja, ale kto ją gra i dla czego, nie mógł jeszcze zrozumieć" Z. Kaczk. 4. 220. „Pan Zygmunt był, mimo że się w salonie obracał swobodnie i przyzwoicie, co mu było od natury danem — całkiem obcy życiu salonowemu i jego igraszkom" J. T. Kras. Wiek 1878. 42.

(1) „Co w tej zaledwie przystojnej, cichej, zadomowionej kobiecie, stanowiło taki urok dla świetnego, sceptycznego salonowca, odgadnąć trudno" Haj. G. Lwow. 1887. 127. „Nie posiadał zwykłych przymiotów salonowca: nie odznaczał się wykwintnym strojem, nie umiał tańczyć, nie grał na fortepianie, ani na żadnym innym instrumencie" J. Tret. Prac. nauk. i lit. 15. 17.

Salutować -ał -tuje st. cz. ndk. jdntl. oddawać ukłon wojskowy „Z miną subordynacji wojskowej salutuje pułkownika" A. Wilcz. Fot. I. 69 Odsalutować, Zasalutować dk. „Aż żołnierzysko zasalutował przed pełną miską" J. Chęc. Ks. zbiór. Woj. c. 277.

27

16

Salwa-y. ż. wy-salw um. franc. salve, wystrzały z dział lub z ręcznej broni na cześć czyję, powitanie lub z powodu uroczystości „ ~~Na~~ przen. oklaski, okrzyki, wiwaty, wybuchy śmiechu i t.p. głośne objawy „ Na salwy ~~[illegible]~~ armatnie, dające znak ogłoszenia tureckiej konstytucji, Europa odpowiedziała salwami śmiechu" Roz. Tyg. 1877. 6 „ Po pierwszych kielichach począł się szmer wesoły, za drugiemi śmiechy gdzie niegdzie strzeliły jak salwy radosne" J.I. Krasz. Sfta war. 1.33. „ Cała sala rozgrzmiała salwą oklasków" A. Wilcz. Wieb 1879. 10. 3) w ogóle strzały z broni palnej „ Sześciu ochotników udało się na małym statku w pogoń za okrętem, z którego wnet padła salwa z broni ręcznej" Wieś 88. 281. 3

jest w Org.

Salwować -ał -salwuję st. cz. dkn. łac. salvare, ocalić, zbawić, uratować, zachować od złego „Pan Bóg mnie salwował — rzekł w duchu" J.I.Krasz. 2. 38. 133 „Ani kroku ztąd, ludzie rzeczy zabiorą, a nie, pal je djabli; droższa dusza od spodni: duszę trzeba salwować." ~~J.I.Kr~~ Id. Z 7 let. woj. 2.184.

Sałaciarz - a. m. rze - y mn. w jęz. posp. Warsz. dorożkarz lichy, ostatniego rzędu, powożący „sałatą". „Dołąd jeszcze rzadko który z „dryndziarzy," nawet tak zwany „sałaciarz," wyjeżdża na zarobek w pierwsze Wielkanocne święto" Wiek 1883. 66. 3.

Sałata - y. ż. i m. w jęz. posp. Warsz. licha dorożka lub powożący nią „Wystrzeka obelg (dorożkarz), lecz nie mówi mu „sałata"! bowiem „sałata" nijak przynosi, wyraz to nader zelżywy,, tak to ich kodeks przynajmniej głosi, w tradycji dawnej żywy" Mucha 1878. 8.

<u>Sam</u>-sama-samo. zaim. — § „nie sama" o kobiecie = w ciąży. prowinc. „Zadumał się i powiedział że nieboszczka zeznała przed Beilą, że jest „nie sama" od jej ojca" Śledz. sąd. w Rzeszowie 9. nov. 1882. 287. 2 „Opowiedział mi, że Franka była nie sama, zresztą nie wiem od kogo (w ciąży)" ib. — Toż samo w Wielkopolsce.

Samiutki-a-e

Samiusinki-a-ie, intens. sam, samiuteńki
„Mało mi vzre nie ustanę, od samiusinkiego ~~wara~~ świtu rób i rób" W. L. Ancz. Obr. dram. lud. 5. „Taki ci samiutki obrazek jak w kościele" Sewer G. lwow. 1884. 162. 1.

<u>Samochcący</u> przysł. posp. zam. samochcąc
„Kochać męża, to dobrze... lecz nad tém się dziwię, że znosisz samochcący dziwactwa szalone, któremi zawsze krzywdzi i siebie i żonę." A. w. Tr. 3. 273. „Utraciłam go (wianek) samochcący." O, Kol. 1. 212.

33

20

Samochód - a. m. dy - ów rm. welocyped, rodzaj wózka, któremu ruch nadaje sam jadący nim. „Do olimpijskich przyjemności stolicy, policzyć można wyścigi samochoda, który we wtorek zdumionym oczom Warszawskich gamoniów we potworne ukazał bieguny... A jeśli mówimy bieguny, to powiedzieć chcemy połączone drążkiem osiodłanym dwa koła, którym siedzący jeździec nogami ruch nadaje" Prz. Tyg. 3 (1868). 150.

Samociążki – żek. l. mn. v. z ruska Samotużki – żek, telega, wózek na dwóch kołach do ciągnięcia przez człowieka, do zwózki gałęzi, chrustu i t.p. „Każdy kawał drzewa potrzeba mu było lub na plecach dźwigać z lasu, albo zaprzągłszy się doń samotużkiem, ciągnąć powoli przez jary i góry" Fl. Krav. 5. 52. „Belki z lasu samotużkiem ciągnął" ib. 60.

W tych przykł. „samotużkiem" jest przysłówkowo, w znacz. „ciągnąc samemu."

<u>Samodziałowy</u>-a-e, z samodziału. „Zimową porą na ten ubiór wkładają płaszcz samodziałowy z peleryną." Al. Połuj. Wędr. po gub. aug. 205

<u>Samodzielny</u>-a-e, nieulegający żadnym wpływom, rządzący się własnem przekonaniem, działający sam z siebie. „Był to jeden z tych ludzi samodzielnych, niepodlegających nikomu oprócz sobie samemu, których tylko własne, tylko wewnętrzne pobudki mogą skłonić do jakiegoś przekonania lub ~~[illegible]~~ czynu" Z. Kaczk. 5. 57. „Ani spostrzegł, jak mając się za samodzielnego śpiewaka, stawał się bierną w mistrzowskich rękach harmonijką" Kaj. G. lwow. 1887. 123.

37

21

Samokalectwo -a. n. ctwa -lectw lm. zadanie rozmyślne kalectwa samemu sobie: „W ostatnich czasach w Galicji wypadki samokalectwa, popełnianego dla uchylenia się od służby wojskowej wzmogły się w sposób w oczy wpadający" G. nar. 1887. 268. 2.

<u>Samokiłk</u>, przysł. przestarz. razem z kilku inny-
mi: „Do granicy w bardzo małym pocz-
cie samokiłk tylko odszedł" Pasek 14.

Samopoznanie – a. n. poznanie samego siebie, wewnętrzna wiedza o własnej wartości i siłach „Włościanin musi odegrać rolę w przyszłości, kiedy rozbudzi się całkiem z wiekowego uśpienia i przyjdzie do samopoznania własnej siły" Kłosy 1886. 215.

Samorząd - u m. bez l. mn. samorządność, samowładność, autonomija, udzielność, prawo rządzenia sobą „Wskrzeszone od lat kilkunaście w Galicyi sejmy, samorząd gminny i rady powiatowe" Czas 1877. 74.

41

28

Samorzutny-a-e, działający z własnego popędu, decydujący się prędko bez obcych wpływów, energiczny. „Było w tej fizjognomji coś silnego, samorzutnego, niezależnego." Il. Kraj. 2.182.

Samorzutność-i. ż. działanie śmiałe, intuicyjne, za własnym popędem. „W tej nowej partji talent debiutantki objawił się z równie młodą i doprawdy zastanawiającą samorzutnością jak w poprzednich" Kur. Codz. 88. 241. Dod. por. 1. wł. Doz.

42

25

Samotnia – i. ż. bez l. mn. samotność, osamotnienie, odosobnienie. „Wobec tej samotni, wobec spokojnego nieba, i cichy, i mojej niedoli, wybuchnąłem ogromnem łkaniem” H. Sienk. G. pol. 1876. 20.

Samotok – r. m. płynienie samo przez się, toczenie się takież. „Zakładają się wodomiary w dolnej części miasta, dokąd woda samotokiem dochodzi.” Wiek 1886. 242. 3.

Samotrzeci-a-ie, przestarz. sam, w towarzystwie dwóch innych „Dwaj go chłopczyki pod rękę wiodą... starzec na lirze brząka i nóci, chłopcy dmą w dudeczki z piórek... Widzim i lirę, widzim piszczałki: zagraj co nam samotrzeci..." Ad. Mick. 1. 66 i 67.

<u>Samouczek</u> - czka m. <u>czki</u> - ców mn. - zdrob. samouk

„Leon jak na takiego samouczka dziwnie robił postępy" Jl. Warsz. 72. 147. – „Była niby ręką samouczka wyrzeźbiona z białego drzewa" Haj. G. Lwow. 1887. 132.

Samowar-u m. -ry-ów mn. zdrob. Samowarek-
rku m. -rki-ów mn. naczynie metalowe
na wodę, mające wewnątrz kominek
na węgle, przy którego pomocy woda
zagotowywa się; głównie używane do
zaparzania herbaty. „Nastawić samo-
war", nalać weń wody i rozżarzyć wę-
gle „Kazał się dziewczynie zabrać do
nastawienia samowara" J.I. Krasz. 2.39.10
„Jak jego tam zaprowadziła, tak samo-
war zgasł, a ta głupia sama nawet nie
nastawi... przybiega do mnie... ja na górę.
Zaraz samowar zakipiał" B. Bol. Brud bu-
rzą 75. „Chcesz pić u mnie herbatę?
to samowar przyślij!" W. Syrok. Gaw. 4.102
„Kobieta jest jak samowar: póty kipi i
szumi, póki jej ognia staje" Mucha 1871. 12.
„Samowarek maleńki, a gości miał dużo."
W. Syrok. Gaw. 4.101. Samowarzysko-a
n. -ska-ów mn. zgrub. brzydki samowar

„Śniadanie byłoby wcześniej, tylko to samowarzysko nie chciało się zagotować"
Anan. (Kal.) 1887. 40.

Samozwańczy -a -e, od samozwaństwa, nie powołany, fałszywy „Polska w Sybirze, Polska ~~B~~ w Petersburgu, w Wiedniu, w Berlinie... coraz inna a niepodobna do siebie. Są prawdziwe i są samozwańcze Polski" B. Bol. Tul. 3.3. „Samozwańcza zgraja, odrywająca Bulgaryę od Rosyi, zdobywszy sobie samozwańczego księcia, szuka jednocześnie podpory w katolicyzmie" Wiek (z Peterb. wied.) 1887. 192. 2.

48

26

<u>Samum</u>, <u>Semum</u> m. nieodm. wiatr suchy i gorący, nawiedzający latem Arabję, szczególniej Skalistą „Wiatr palący i śmiertelny, z arab. samum od słowa samm, otrut i trucizna. Wiatr ten wieje często w nocy w pustyniach Afryki (podług Enc. Orgelbranda tylko w dzień), podnosi piaski i zanosi karawany. Na brzegach Śródziemnego morza panuje wiatr podobny zwany Sirokko i sprawuje wielkie szkody okrętom" A. Mick. Źródł. 115.

<u>Samura</u> -y. ż. -ry -mur. mn. myśl. samica dzika, maciora „W styczniu u dzików kończy się czas rui, na samury już się nie pobije, ani na Łanię i sarnę" W. Pol 7. 242 „Odyniec odstrzelił się już od stada, a samury szukają bezpiecznego dla siebie barłogu" ib. 251. „W maju stare samury mają już moręgowate prosięta" ib. 7. 265.

San u m. rzeka w Galicji; u miejscowego ludu ruskiego, nosi nazwę Sian. W poezji lud. niekiedy zdrob. Sanek, w znacz. ogólnem rzeki cf. Dunaj, Dunaik „Zawiódł ci ją na most wysoki, wtrącił ją w Sanek głęboki" Tarnowskie, Rzeszowskie, O. Kol. 1. 156.

Sanowy, Posaniak

Sandżak - a. m. ki - ów um. turec. część na jakie się dzieli prowincya, to co obwód, powiat„ Z turec. sandżak, sztandar, zwłaszcza Muhammeda – także obwód, a rządca zowie się sandżak-bej a nie sandżak jak się zwykle pisze" A. Muchl. Źródł. 114. cf. Dwutyg. nauk. Słoworód

Sanek – nka. m. praw. miara na zboże zawierająca 4 garnce, pół ćwierci. Ziemia Łęczycka (Ryb.)

Sanhedryn-u. m. y-ów mn. „Z chaldej.-rabbińskiego sanhedrin, od wyrazu grec. synedrion, posiedzenie, senat, jest to najwyższa rada albo senat żydowski złożony z 70 lub 72 członków dla spraw religijnych i politycznych" A. Mickl. Źródł. 114. Miał znaczenie w starożytności.

Sanitarny. a. e. Tai. tyczący się zdrowia, zdrowotności. „Produkty sprzedawane na targach, pod względem dobroci i świeżości pozostawiają wiele do życzenia, a rewizje sanitarne dotychczas przedsiębrane nie zapobiegają nadużyciom" Kur. pow. 1882. 239. 3. „Komisji sanitarnej polecone zostało sprawdzić, czy terminatorowie warsztatowi należycie są odżywiani.." wiek 1887. 231. 3.

28 55

Sanka -i, ż. prow. sanna, w przysłowiu:
„Sanka-cyganka" t. j. niepewna, zawodna.

Sankować -at -kuje st. niej. ndkn. cont.
~~jeździ~~ prow. Galic. jeździć sankami, używać sanny

Jest w Org

Sankcja - ji. ż. zatwierdzenie, uświęcenie. „Koniec końcem pan Kalikst był w salonie, został wprowadzony, znajomość z nim niejako urzędową sankcję otrzymała" B. Bol. Przedburza 58.

Sankcjonować st. cz. ndk. (:) „Spoufaleni codziennem widywaniem się, ~~[illegible]~~ przeszliśmy niechcący tę granicę, którąśmy sami sobie zakreślili tajemną, żadnemi przysięgami nie sankcjonowaną, ale zobopólną ugodą." J. Korz. 1.451. (:) uświęcać, dać sankcję

57

29

Sanktuarjum. n. w l. poj. nieodm. w mn. rja-rjów Łac. święty przybytek, miejsce święte, poświęcone[(1)] ‖ żart. położ. miejsce codziennych zatrudnień „Zamyka biurko, zmienia ubranie i wychodzi z swojego sanktuarjum, którego nikomu nie godzi się nachodzić, zniewazać interesami prywatnemi" J. A. Minisz. Tyg. Il. 1. 71. „Kuchenka miała tę charakterystyczną cechę pustki i chłodu, jaka odznacza te gospodarskie sanktuarja, gdy się w nich nie gotuje" Maj. G. Lwow. 1886. 262.

(1) „Artysta nie lubił do sanctuarium swej pracy i natchnienia wpuszczać obcych ludzi" M. Gawal. Bluszcz 1886. 323.

58

30

Sanowy-a-e, od rzeki Sanu „Po ściankach Sanowych jamników sfór parę goni-ło." W. Pol 7. 179.

Sanskryt - u. m. język sanskrycki, starożytna mowa Indyj, w której spisaną została starożytna literatura indyjska. „W sanskryt. sanskrita doskonały, dokonany, mówi się o języku i literaturze świętej Hindów" A. Muchl. Źródł. 114.

Sapieżanka -i. ż. -nki -nek mn. pewien gatunek gruszek „W tym sadzie dziećmi na smolanki i sapieżanki polowaliśmy" 77. Kraszewski 90. 23.

Sapiezyński -a -ie, tyczący się familji Sapiehów „Partja Potockich i Czartoryjskich trzęsła tymczasem sejmem, a hetmańska i sapiezyńska podkopywała go intrygami" 77. Kraszewski 39. 56.

<u>Saracen</u>-a m. <u>ni</u>-ów lm. ogólna nazwa dawana przez europejczyków muzułmanom t.j. mieszkańcom wschodu.

„Franc. sarrasin, od przymiotnika arabs. szarki, w l.mn. szarkijun, wschodni, od szark, wschód. Nazwa ogólna rozmaitych pokoleń koczujących, które ze wschodu rozlały się po Afryce, Hiszpanii, Portugalii, Włochach i południowej Francji. Za czasów wojen krzyżowych Chrześcijanie tem imieniem nazywali muzułmanów. Inni wyprowadzają od wyrazu arabs. saryk złodziej, lecz fałszywie" A. Mickl. Źródł. 115.

33 62

Sardanapalowski-a-ie, Sardanapalowy-a-e od Sardanapala, ostatniego króla asyryjskiego, żyjącego z zniewieściałości i rozpusty fig. rozkoszny, wykwintny, rozpustny, zbytkowny. „Sardanapalowski przepych ten onieśmielał go i przerażał" JI. Krasz. Z 7 let. woj. 1.97. „Czekają na ostrygi i szampana, od którego pocznie się Sardanapalowa biesiada" Id. 34.69 „Z takiej uczty nie każdy mógł wyjść o swej sile... Wielu wśród snu Sardanapalowego traciło pamięć początku i końca, pomnąc tylko błogie wrażenia owego raju" Id. Szta war. 1.32.

<u>Sardoniczny</u> -a -e. szyderczy, wszakże z pewną powściągliwością się wyrażający. „Od czasu do czasu sardoniczny uśmiech przemykał mu się po zaciśniętych ustach" W. Gomul. 1. 27.

Sarkastyczny -a -e, cznie przest. szyderski, pełen sarkazmu docinkowy, przygryzający. „Sarkastyczne usposobienie, z którego dawniej słynął, nie opuściło go" JJKrasz. 2.33.8. „Tu pan Melchior zaśmiał się jakoś sarkastycznie" St. Grudz. Echo 1878. 246.

<u>Sarkazm</u> -u m. bez l. mn. grec. /sarkasmos, sarkazo, wyszczerzam [odzieram ciało] zęby, szydzę; korzeń: sarks ciało/ szyd, szyderstwo [żółć]. „Wyraz sarkazmu piętnował twarz jego niecnie śmiałą" JI. Krasz. 58. 40 „W ustach zaciętych i otoczonych już marszczkami i fałdami był wyraz energii i sarkazmu" Id. Z 7 let. woj. 1. 35 „Szydersko mu się skrzywiły usta jakimś sarkazmem dziwnym" Id. Wieś 1878. 65. „Śmieje się, szydzi, patrzy na wszystko z intencyą wyśmiania, bada każdą rzecz, aby w niej odkryć śmieszną stronę. Jestto sarkazm chodzący, jestto szyderstwo wcielone" JI. Krasz. 16. 32 „Na licu jego upiętnowany wyraz sarkazmu wiecznego, nieubłaganego szyderstwa" ib. 33. 44. „Brak dowcipu rzeczywistego, sądu, wiadomości i uczucia zastępował sarkazmem, zasłaniając się żartami od wszelkiej napaści" ib. 1. 92 „Bez przyjaciela, sam, zwątpiały, a jednak wolny od żółci, jadu

(→ <u>zny</u>-cò l. mn.

i sarkazmu" Z. Mell-Groch. wian. 4. 3) przycinek, docinek, dogryzek, słowo lub zdanie powiedziane z sarkazmem „Więc nie widzisz że mimo sarkazmów i przycinków twoich, kocham oddawna Izabellę?" J. Narz. Tyg. Il. 2. 6. 115.

Sarkofag -a. m. gi -ów lm. gręc. sarks gen. sarkos, ciało i fago. jem, [dosłow. ciałożerny] u staroż. ~~grobowiec~~(:) ściśle monument grobowy w kształcie trumny (:) pierwotnie, rodzaj wapienia niszczący w prędkim czasie wszelkie ciała, którego używano na trumny; następnie nazwa każdej trumny kamiennej, jakie były rozpowszechnione aż do wieków średnich. „Obraz przedstawiał Wniebowzięcie N. Panny; przy sarkofagu obrzuconym kwiatami, apostołowie i uczniowie Pańscy, w podziwie i zachwyceniu" JI. Kras. 73. 175 „Poszedł na cmentarz, pomiędzy sarkofagi kamienne" Z. Kacz. 5. 59.

Sarniak-a m. prow. W. pol. Sarniuk-a. m. -ki-ów mn. prow. Lit.-Rus. sarnię, młody capek „W marcu i kwietniu sarniuk czemcha obroste swe rożki o drzewa" W. Pol 7-252. (1)

Sarnina-y. ż. -ny-nin mn. mięso, pieczeń sarnia „Przyniesiono udatnie sarninę, obudzony winem zmalazł się apetyt... wziął dobry zwaz" J.I. Kras. Sła war. 1. 32.

(1) „Wskoczyłem... jak młody sarniuk na kwiecistą łąkę." A. kr. Fr. Dz. 11. 116.

<u>Saski</u>-a-ie, ξ „saska kolej” u ~~kół~~ wozów~~ych~~, węższa, węższa niż półtoraczna, z krótszą osią „koła wszystkie cztery równe, trzymające u dołu tak nazwaną kolej Saską, u góry odbiegały od ~~pudła~~ przykładu z każdej strony po półtora łokcia” An. Wi. 3.22.

Satelita -y. m. ci-tów um. łac. satelles.

towarzysz niedołężny, będący na żołdzie lub w inny sposób zależnym od tego, komu nieustannie towarzyszy. W astron. planeta drugiego rzędu krążąca około innej większej i zależna od jej ruchów. „Chociaż niemal wszyscy wyżsi od niego rangą, zdawali się jednak być satelitami tego wschodzącego słońca i otaczali go z wielkiem uszanowaniem" Dodz. opow. hist. 241.

Satrapa -y. m. pl. -ów nm. staropers. khsatrapâvan (Enc. Org.) w staroż. Persji wielkorządca prowincji z władzą nieograniczoną „Satrap (sic) w grec. satrapes, z pers. sitrib, sitrāb tytuł gubernatorów niezależnych u dawnych Persów, stąd mówi się satrap w znaczeniu pana dumnego, rozpustnego: dziś wyraz ten nie używa się na wschodzie” A. Mucht. Źródł. 115. „Wróg jak dziki satrapa hańbi nasze córki” K. Ujej. Sk. Jer. 7.

Saturnalia -ij v. Saturnalje -ljów nm. Łac. Saturnalia, w staroż. uroczystości na cześć Saturna, cechujące się swawolną rozpustą i znoszące wszelkie różnice stanów. „Czem były stare Saturnalia w Rzymie, gdy niewolnicy mieli dzień swobody, w którym ust swych pilnować i myśli kłamać nie potrzebowali — tem rok 1831 dla polskiego patrjotyzmu, który rósł w sercach tajony, prześladowany, ścigany, przybierający formy tysiączne, aż naostatek wybuchnął jak tłumione płomię, które w mgnieniu oka gmach ogarnia" B. Bol. Sat. 3.127

§ fig. rozpusta, orgja

<u>Satyr</u> -a. m. -ry -ów mn. 2) fig. posp. stary rozpustnik, kobieciarz, lubieżnik „Parę słów wyrzeczonych potem oczarowało do reszty starego satyra" J. I. Krasz. Wiek 1878. 37.

Sąsiadeczka - i. ż. czki - czek mn. - zdrob. i pieszcz.

sąsiadka „Mnie sąsiadeczka poprosiła, bym jéj to dziecię pobawiła" O. Kol. 1. 211

Sąsiadczyn, Sąsiadeczyn, Sąsiadzin-a-e lud. do sąsiadki, sąsiady należący

Sąsiadowy-a-e, do sąsiada „Czyjeto siostro dziecie płacze, sąsiadeczyne, panie bracie" O. Kol. 1. 211 Tor... „sąsiadzine panie bracie" ib. 215.

Sążnisty -a -e, dziś „sążenisty" wcale nie używ. „Mężczyzna wysoki, barczysty, zarosły wąsami sążnistemi" J.I. Kras. 76.14. „Szła tedy naprzód muzyka królewska, przed którą ogromny draab kijem sążnistym wywijał." Id. Sta war. 1.49.

38 75

Sceniczny-a-e, tyczący się sceny, teatru, teatralny (1) § w jęz. teatr. odpowiedni na scenę, dobrze się na niej wydający, mówiąc o sztuce, utworze dramatycznym „Grano Makbeta jedną z najbardziej scenicznych sztuk Szekspira" Now. 1878. 158.

Scenka-i. ż. nki-nek mn. zdrob. mała scena, teatrzyk drugorzędny „W układzie scenicznym, w reżyserji, dostrzegliśmy dbałość i pomysły, jakich nie posiadają inne małe scenki" Z. Sarn. Wiek 1875. 162. 3. § „Są to scenki tak dzisiejsze, tak aktualne, że mimowoli przypominają się krzyże wywożone furami przed kilku laty ze szkół francuskich" Wiek 1886. 147. 2.

(1) „Taki obraz Długosza w układzie wielce dramatycznym, jakkolwiek nadawałby

się do przeźbicznej powieści a nawet do obrazu scenicznego, nie odpowiada ściśle prawdzie historycznej" A. Trech. Przew. nauk. i lit. 15.1.

Scenizować -ał -zuje sł. cz. ndkn. Uscenizować dkn. układać w sposób możliwy do przedstawienia na scenie „Życie... uscenizowane, udramatyzowane i dane na strawę widzom gorące jeszcze i drgające" Wd. Bag. Tyg. powsz. 1882. 75.

Sceptycyzm - u. m. z grec. skeptomai, podejrzywam, powątpiewanie o prawdzie panujących powszechnie wyobrażeń, niedowiarstwo „ ktoby mnie gotów posądzić o niegodziwy sceptycyzm. Zatem oddalając od siebie zwątpienie, wolę raczej ślepo wierzyć w te wszystkie uczucia" S. J. Dyp. Ost. Sejm. 2. 69.

Sceptyczny -a -e, rządzący się sceptycyzmem, powątpiewający o wszystkiem, posp. w nic niewierzący. „Poznałem w nim jednego z tych synów wieku, wycieńczonych i sceptycznych, dla których równie ciężko znaleźć zabawki jak bodźce do ruchu" J. I. Kras. 2. 7. 9.

<u>Schlać</u> <u>się</u> -<u>ał</u> -<u>ła</u> -<u>any</u>, także mniej używ. <u>schleję</u> <u>się</u> - <u>jemy</u> <u>się</u> st. zaim. dkn. posp. spić się, strąbić się, urżnąć się „Schlejemy się jak bele, bo trzeba przecież oblać instalację" M-Bał. Paris. Dziady 58.

Schlebiać -ał -a st. cz. ndkn. pochlebiać „Wszystkim wiadomiem jest schlebianie tego dziennika rządowi, który zapewne pogardza nim" Czas 1877. 74.

i dno
dnie adv. starannie

Schludny -a -e czysty, w porządku utrzymywany „Kilka odwiecznych dębów i sosen otaczały domek ubogi i schludny" J. I. Krasz. 15. 54. „Budynki w koło proste ale nowe i schludne" J. I. Krasz. Lub. 1. 7 „Chata była skromna i uboga ale schludna, pobielana parę razy do roku, odznaczała się czystością" J. I. Krasz. 72. 56 „W schludnych stajenkach bydełko się chowa" K. Brodz. wiersz. 22 „Mieszkanie nasze umeblowane było schludnie i czyściutko" J. Lam. Gł. do pozł. 1. 21. „Na małym podwórzeniu stał schludny domeczek" M. Bał. Bia. murz. 231. „W izdebkach schludno, a skromnie" J. I. Krasz. 72. 43 „Każdy był rad przed księdzem wystąpić możnie i schludnie" J. I. Krasz. Lub. 1. 216.

Schludność - i. ż. bez l. mn. czystość, staranność w utrzymywaniu czego, porządek miły dla oka „Dom z całą swą prostotą i czystą schludnością, doskonale odpowiadał tym sprzętom" J. Dzierzk. 5. 19. „Ni schludności po wierzchu chaty, ni

porządku na dziedzińcu" J. Dziewk. 2. 291

40

Schnąć - gł - schnie st. nij. ndkn. § fig. „schnie głowa" trzeźwy, trudzi się myślami, szuka konceptu „Nadto jeszcze mosanie schła i nad tém pałka: kogo tu na sejmiku wybrać na Marszałka?" W. Pol 3. 153.

82

41

Schowanko-a n. nka-ów nm. mała komórka i t.p. służąca do chowania czego

Schowek-wku m. wki-ów nm. schówka, schowanie, miejsce do chowania czego „W głowie tego dziadka jest schowek widocznie umyślnie zrobiony dla przechowania tych papierów" Wł. Zag. Pam. star. par. 22.

83

42

Schronisko-a. n. ska-nisk. nm. schronienie,
miejsce w którem się można schronić
„Z grubego muru stworzyli sobie schro-
nisko" K. Chłęd. G. lwow. 1886. 233. 2.

Jest w Org.

fr. scientifique

Scjentyficzny-a-e, tyczący się kwestyj naukowych „wiele z tych odkryć dokonano w oczach uczonych, którzy zgromadzili się na scientyficzny kongres odbyty w Neapolu" Sas. Przew. nauk. i lit. 13. 1038.

85

52

Szczygieł

Scyzoryk - a. m. żart. młokos, student „Władze szkolne powinny zakazać scyzorykom bywania w towarzystwach... do książki a nie do panien" A. Wilcz. Wiek 1882. 1. „Szesnastoletni dwaj scyzoryki, jako rywale o pannę o wiele od siebie starszą i która o zamęcie jaki ją spotkał nic nie wiedziała, wyzwali się na pojedynek.." Wiek 1887. 235. 3.

86

53

Se (v. Sy) zaim. się w 3 przyp. powsz. u ludu zam. sobie „Odpoczniejwa se unja nita kasie" O. Kol. 1. 63. „Wolę ja se wolę po duncaju pływać" ib. „Zarineczek z wojny jedzie i stanął se przedewrota" ib. 233 „Piją piją nalewają Manysię se namawiają." ib. 247. „Więc posed pod te jodłe i brał se stamtąd piniądze" wieś Zawada pow. Nowo-Sądecki karol Mátyás S. lw. 88. 145. 2. „Kupiuł se grunt" ib.

<u>Secina</u> -y. ż. <u>my</u> -cin mn. setka, sto sztuk czego, głównie ~~przeważnie~~ stosuje się do ludzi „Któremże to dom nie chował secinami ubogiej szlachty, panien respektowych, rezydentów" J. Warsz. 90. 21. „Za każdym reprezentantem znaku herbowego, stoją seciny zbrojnych druhów herbowych" A. Proch. Przew.-niem. i lit. 15. 301. „Pod śniegami Sybiru rozpoczynała Moskwa kolonizację niewoli, głodu i nędzy, ów nieludzki rozsadnik nieszczęścia, któremu każdy stan, wiek i niedola, każdy rok przez secinę lat miał dostarczać nowych ofiar" B. Bol. Tul. 1. 204.

por. także Segregacja Org

Segregować -ał -guje st. cz. ndkn. Rozsegregować dkn. Łac. segregare, rozdzielać według gatunków, rodzaju przedmiotów, rozgatunkowywać. „Rozsegregowano karty (przy spisie ludności) podług cyrkułów, na kategorje" Słowo 1883. 22. 2.

Sejmikowicz - a. m. cze - ów mn. bywalec na sejmikach, jako powaga kierujący i trzęsący sejmikami „ Toż samo życie co ojca i dziada: żołnierz, szlachcic, sejmikowicz i rębacz, ale za rzecz publiczną.” J. I. Krasz. 2. 229 (?) „ Wojewoda w cześniku nie tylko krzykliwego sejmikowicza na stronę swoją pociągnął, lecz nadto z nim liczną klientelę a nakoniec o tyle partję przeciwną osłabił” P. J. Dyk. Ost. sejm. 1. 139 „ Subdelegat jak na sejmikowicza przystało, w odświętnych szatach, mundurze wojewódzkim, przededniem już był na nogach” ib. 2. 50 ⁓ zawadjak, kłótnik, gotów do burdy „ Pan Józef za żywota był dość niedbały o los i srogi sejmikowicz a hulaka” J. I. Krasz. 76. 80. (?) „ Była to rezydencja pewnej swojego rodzaju potęgi moralnej trzęsącej losami sporego szmata ziemi doświadczonego sejmikowicza” P. J. Dyk. Ost. sejm. 1. 8.

Sekcja - ji. ż. cje - cyj mn. łac. sectio, albo „autopsja" otwarcie zwłok przez chirurga w celu obejrzenia organów ciała „Lekarz na zwłokach chłopczyka dopełnił sekcji. Autopsja wykazała, iż dziecko zmarło skutkiem otrucia" Wiek 86. 32. 4.

Jest w Org.

Sekować -at -kuje st. cz. ndkn. (łac. persequi) prześladować, dokuczać, drażnić przymówkami, docinkami, brać na fundusz „A tobie na co wiedzieć moje mieszkanie? żebyście mnie tak za nie sekowali jak za odzienie?" J.I. Kras. Wiek 1878. 62.

<u>Sekret</u> - u. m. ty-ów mn. ξ kunszt jakiś, sposób zrobienia czegoś w tajemnicy chowany, środek, lekarstwo „Barszcz królewskim zwany i rosół staro-polski sztucznie gotowany, do którego pan Wojski z dziwnemi sekrety wrzucił kilka perełek i sztukę monety" Ad. Mick. 3. 301. „W końcu sekret kucharski: ryba nie krojona, u głowy przysmażona, we środku pieczona, a mająca potrawkę z sosem u ogona" ib. 302.

93

54

Sekretarczyk-a m. ki-ów mn. Sekretarzyna-y. m. ny-ów mn. z lekceważ. sekretarz podrzędny, małego znaczenia „Zabiótam Flawiusz, mieszczanek, sekretarczyk, pisarczyk albo i gorzéj" Z. Kaczk. 4. 291.

Sekretarz-a. m. rze-y mn. ż u Lind. Sekreter, biurko do pisania „Na sekretarzu co stał pod oknem, widać było najświeższe płody literatury galicyjskiéj" J. Rog. Wiek 1886. 224.

Seksta-y, Syksta-y. ż. prow. tajemne porozumienie, konszachty, sekret pomiędzy dwiema osobami. „Śpieszcie się, Panie!... bawić dłużej wam tu nie wypada, temu, co mówię, ufajcie bez sporu, bo lada chwila wyjdzie kto ze dworu — a jak wypatrzą sykstę między nami...? — Powiesz, żem Węgier, chodzę z olejkami." W. Pol 3. Powieść 34. W Kuj. u ludu w tem samem znacz. ale słyszałem tylko w l. mn. „seksta-ów" np. „mają między sobą jakieś seksta."

Seksta-y. ż. łac. sexta, t. j. szósta, w gimnazjach pod rządem pruskim, klasa druga z porządku ob. Septyma.

56[95]

Seksterniczek - czka m. czki - ów mn. Seksternik-
a. ki - ów mn. zdrob. mały sekstern, ze-
szyt papierowo, „Wybrałam najładniej-
szy seksterniczek, zszyłam go wstążecz-
ką niebieską" B. Bol. Dzien. Ser. 14.

96

Jest w Org. Sol. płciowy

Seksualny-a-e. Łac. płciowy „Organa seksualne były zupełnie wycięte, brzuch cały porozcinany, macica powiększana, łożysko wyjęte" Śledz. sąd. 9. nar. 1882. 283. 2.

97

57

Sekt-u m. y-ów mn. wino przednie „Szkoda to tych sektów wybornych, które się tak długo w mojej piwnicy chowały, ale niech ich tam Pan Bóg!” Ł. Karcz. 5. 68 „Pójdziemy sobie do wirydarza, gdzie do rozegrzania zaleciłem piwniczemu postawić nam w chińskiej altanie sektu w zielonych flaszach, z którym warto by się bliżej poznać” K. J. Dyk. Ost. Sejm. 1. 85.

98

58

Sektant - a. m. nci. mn. sektarz, należący do pewnej sekty „We wszystkich mniej lub więcej głuchych częściach miasta, istnieją dziesiątki bóżnic, domów zgromadzeń i wprost mieszkań, gdzie odbywają się nabożeństwa i zebrania sektantów" Wiek 1886. 167. 2.

Sekundowy-wa-e, od sekundy, mówiąc o wskazówkach na zegarze: wskazujący sekundy „Jemu życie nie posuwa się jak indeks sekundowy, szalejący po cyferblacie zegaru, ale jak żółwio wlokący godzinnik" Przegl. Warsz. 32. 7.

Sekundnik-a. m. na zegarku, wskazówka sekund cf. minutnik, godzinnik „W chwili kulminacyjnej ciemności, wskazówki sekundnika były niewidzialne" Wiek 1887. 187. 3.

100
60

Sekundycje - ôw um. kośc. powtórne wyświęcenie po przebyciu w kapłaństwie 50 lat
„Proboszcz obchodził 50letni jubileusz swego kapłaństwa, czyli tak zwane sekundycje" Wiek 1883. 80. 3.

Seledyn-u. m. barwa jasno zielona

Seledynowy-a-e, jasno zielony „Trawa zieleniła się piękną seledynową barwą." G. Św. Zapol. Dz. pol. 1886. 142.

Semita -y. ż. ci -tów mn. należący do szczepu syryjsko-arabskiego, będącego oddziałem gałęzią plemienia kaukaskiego, i biorącego nazwę od domyślnego swego protoplasty Sema, syna Noego ‖ posp. izraelita, żyd „Dzisiejsza doba stworzyła u nas nowy typ posesorów semitów." G. nar. 1882. 269. 2. 2.

Semko - a. m. Siemiaszko - a. m. daw. imię męskie Ziemowit „Mazowiecki Ziemowit zwał się w mowie powszechnej Semko albo Siemiaszko" V. Szajn. Jad. i Jag. I. 35.

104
62

Sempiterna -y. ż. łac. żart. stara pani, tyłek, zadek „dostać po sempiternie" = dostać w skórę. „Ale panowie! któż słyszał, aby o sempiternie mówiono przy damach?" An. Wi. 3. 130. „Od tatka dostaje nogą w sempiterną." G. nar. 1883. 38. 1. 4.

Łac. senior, starszy

Senjor-a. m. rowie-ów mn. osoba najstarsza wiekiem w rodzinie, zgromadzeniu i t.p. „Oświadczam, że w rodzinie naszej, nie splamił dotąd nikt honoru ni rzetelności, i że jako senior rodziny, nie pozwolę splamić go tobie pierwszemu" M. Gawal. Dlaczego 22. 395.

Jest tylko Senjor

nie przet.

Senjoralny -a -e, franc. seigneurial, z łac. senior, pański, przedstawiający się pańsko, mający prawa pana, właściciela dóbr. „Na dosyć wysokiem wzgórzu, budowa nieregularna z bastjonami, z wieżyczkami, dachami i daszkami... otoczona fosami... Senjoralnie się to przedstawia” J. I. Kraszewski. 2. 33. 60.

<u>Senny</u>-a-e. § fig. cichy, spokojny, zdający się drzemać. „I stoją senne wierzby nad wodą." K. Ujej. Skar. Lev. 13.

jako Sensacja – ale też Senzacja:

Senzacja-ji prow. Gali-

Sensacja-ji. z łac. wrażenie silne, wywołane przez coś drażniącego wyobraźnię „Historje te o podróżach, o zwierzętach i wężach, wywołują sensację" J. I. Kras. Wiek 1877. 146 „W salonie może ona zrobić senzację oryginalnością swoją." B. Bol. Pam. Pan. 110 „Przy wejściu widać było, iż starał się i miał nadzieję – wielką wywołać sensację... był jej pewien" J. I. Kras. sta warsz. 2. 123. „Wypadek ten zrobił pewną sensację, i przy obiedzie był przedmiotem powszechnej rozmowy" A. Wilcz. Fot. społ. 1. 122 (·)

Sensacyjny-a-e. ~~robiący~~ wywołujący sensację, wrażenie, wrażenny „Był pewien, że przeszedłszy tyle sensacyjnych dramatów, do dna już zbadał marność rzeczy ludzkich i serca niewieściego tajemnice" B. Bol. Nad mod. Dun. 180 „Dziś przed ławą przysięgłych rozpoczęła się główna rozprawa w sensacyjnym procesie o zamordowanie chrześcijańskiej dziewczyny przez żydów z pobudek religijnych" G. Nar. 1882. 283. 2.

(·) „Na tem skończono przesłuchanie świadka, którego zeznania wywołały sensację" G. nar. 1882. 290. 3. „Wobec tych pogłosek, rozsiewanych przez dzienniki goniące za sensacją, prasa półurzędowa zajęła stanowisko obojętne" G. nar. 1883. 19. 1. „Pragnę tego, aby mi ktoś kiedy lufą zaświecił w oczy; miałbym przynajmniej nową jaką sensację w tem nudnem, szarem, jednostajnem życiu filistra" M. Gawal. Słowa 22. 369.

<u>Sensat</u>-a. m. <u>ci</u>-tów mn. § człowiek poważny, nie trzpiot, stateczny - często w ujemnem znacz. mruk, zamyślający się „Postać jego zapowiadała sensata" J. I. Kraszewski. 31. 21. „To mruczek, z cicha pęk, zanadto na swój wiek na sensata zakrawa, a zimny jak lód!" ib. 46. 33. <u>Sensatka</u>-i. ż. <u>tki</u>-tek mn. „Chciałbyś żeby była sensatka nad wiek... a niech Bóg broni... to właśnie dobrze, że wesoła" ib. 71. 94 „A jaka poważna, sensatka" ib. 126.

<u>Sensytywa</u> -y. ż. franc. sensitive łac. sensitiva bot. czułek, mimosa, kwiat stulający listki za dotknięciem „Drgał cały, najmniejsze spojrzenie, słowo przyjmując z drażliwością sensytywy" J.I. Krasz. Sta war. 2.123.

<u>Sentencjonalnie</u> przysł. sposobem sentencji
„Kobieta — odrzekł sentencjonalnie Staś — co się zwalała ~~[illegible]~~ autorstwem, już dla mnie nie jest kobietą" J.I. Lwarz. 33.91.
„Piwa bym się napił — rzekł sentencjonalnie." ib. 72.10.

Sentymentalizm - u. m. bez l. mn. Sentymental-
ność - i. ż. bez l. mn. uczuciowość, czu-
łostkowość, poddawanie się sentymentom
„Zdrowy pokarm daje trzeźwość umy-
słową, utrzymuje porządek w organizmie,
chroni od sentymentalizmu" A. Wilcz. G.
pol. 1877. 185 (1) ǁ — Zmy - ów. mn. słowo lub
czyn, w których się przebija sentymenta-
lizm „Te czułości obrzydliwemi mi się
wydały, bo sentymentalizmów nie cier-
pię" Tł. Kraszew. 2. 33. 112.

Sentymentalny - a - e ǁ rzewny, uczucio-
wy, czuły do przesady „Ostatnie słowa
wyrzekł głosem wzruszonym i miękkim,
jakby na przekór oświadczeniu, że nie
jest sentymentalny" H. Sienk. G. pol. 1876. 5.
„Miejsce idealnej, sentymentalnej miło-
ści, zajmowały tutaj salonowe miło-
stki" J. Tretj. Przew. nauk. i lit. 15. 124.

(1) „Sentymentalności, pasowań się na heroinę smutnych wypadków, uczyła ją guwernantka panna Żaneta, która bolesne chwile staropanieństwa swego umiała zapełniać łzami nieutulonego żalu" Elf. Mto. i Ska. 2. 51.

63 113

Separatka – i. ż. § cela oddzielna we więzieniach, szpitalach obłąkanych i t. p. „Ukarano go „separatką” (oddzielną ciupą w oddziale furjatów) gdzie go trzymano przez dni ośm” Kur. Codz. 90. 253. 3.

September-bra m. łac. miesiąc wrzesień, dziś dziewiąty, dawniej był siódmym w roku „Dnia ósmego Septembra wielki fest w Piotrkowie, bito z armat..” K. Węg. Pism 173.

Septyma-y ż. łac. septima t.j. siódma, w gimnazyjach pruskich nazwa klasy pierwszej t.j. najniższej „Syna do septymy przygotowała tak dobrze, że teraz, gdyby nie był jeszcze zbyt małym, przyjęłoby go może i do seksty” El. Orz. W zimowicz. 29.

Serafin-a m. imię męskie

Serafina-y. ż. zdrob. Serafinka-i. imię kobiece „Panny Serafiny nikt nie zna lepiej odemnie" B. Bol. Dzien. Ser. 101 „Słuchaj Serafinko! nad wiek jesteś przebiegła" ib. 91.

Seraj – u. m. pałac sułtana, jego rezydencja z posp. lubo niewłaśc. używa się w znacz. haremu; zbiorowo: nałożnice. „Seraj, nie znaczy nigdy (w jęz. turec.) haremu t. j. pałacu przeznaczonego dla kobiet sułtańskich, jak u nas zwykle biorą jedno za drugie" A. Muchl. Źródł. 116. „Nigdy nie kochał jeszcze, choć cały seraj dziewcząt ścigał go kolejno białemi ręboma" J. I. Kras. 5. 30. „Król już był w ulubionej Saksonii, wśród swego dworzańskiego seraju" Id. Tyg. II. 3. 5. 6. „Dwór niewieści Petrana, niemniej liczny od męzkiego, przezywano złośliwie jego serajem" Id. Sta war. 2. 110.

Seraskjer -a. m. -rowie -ów mn. w Turcji, najwyższy dostojnik wojskowy, generał „Z pers. Ser-ásker złożony z pers. ser głowa, i arab. ásker wojsko, znaczy główny dowódca wojska, tytuł dawany paszom, dowódzcom zaciągów, jakby jenerałom i głównodowodzącemu, a który jest razem ministrem wojny: podobny temu tytuł jest ser-dār dosłownie, mający głowę, zwierzchności i mający też samo znaczenie, lecz w Turcji zwykle daje się ten ostatni tytuł wielkim wezyrom, gdy dowodzą na wojnie, t.j. naczelny wódz" Ant. Muchl. Źródł. 116.

118
65

<u>Sercanka</u> – i. ż. <u>nki</u> – nek mn. zakonnica zgromadzenia Serca Jezusowego, franc. Sacré-Coeur. „Instytut ten wychowania panien w Poznaniu zostawał pod sterem zakonnic-jezuitek, sprowadzonych z Paryża gdzie pod nazwiskiem dam Sacré coeur niemały wywierały sławy; w Poznaniu zaś przyjęły miano Sercanek" Tyg. Il. 2.12.28

Serce -a n. zdrob. Serduszko -a. n. ≈ przen. otwór, dziura wyrznięta w kształt serca, w okiennicach, meblach i t. d. „Słońce w otwór, co wśród okiennicy wyrznięty był w kształt serca, wpadło do ciemnicy... Spojrzał w okno: o dziwy! w promieni pomroczu, w owém sercu, błyszczało dwoje jasnych oczu" Ad. Mick. 3. 91 i 92. „Blaski porannej zorzy wpadły przez serce wykrojone w okiennicy i zbudziły mnie ze snu" H. Sienk. G. pol. 1876. 20. „Przez serduszko okiennicy wciskał się promień światła" J. I. Krasz. 31. 19 „Parę prostych stołków z serduszkami w desce, stanowiącej wsparcie" Id. Wiek 1878. 24.

Sercowaty -a -e, kształtem przypominający serce „Grzybień ma liście duże, lśniące, sercowate, pływające po powierzchni wody" Ed. Jank. Kwiaty 195.

Sercowiec -wca m. człowiek sercowy, ży-

jący sercem „Wzruszający amant, serco-wiec, ubrał się teraz w twardej skórze"

G. nar. 1885. 202. 3.

Serdecznić się -ił -i st. zaim. ndkn. serdeczność komu okazywać, serdecznie się przed kim wynurzać „Co raz się przybliżał i serdecznił i przymilał" JJ. Dram. 55. 16.

Serdel-a m. lc -i mn. Serdelek-lka m. lki -ów mn. mała kiełbaska z mięsa siekanego, spożywana na zimno, posp. i ulubiony przysmak studentów i średniej klasy w Warszawie. „Tłusta, rumiana jejmość w salopie sukiennej, z torbami, z torebkami, z pudełkami, i z pieskiem na łonie, zajadająca potężnego serdela." Au. Wi. 5. 281. „Kieliszek wódki każesz mi dać i serdelka z bułką, będzie dla mnie dosyć" J7. Kwarz. Wiek 1878. 77. „Wolę taty mego surduta, czasem tylko serdelka i kawałek chleba na obiad, bylem miał swobodę" J. Kow. 5. 333.

Séreczek - czka m. czki - ów mn. zdrob. mały albo bardzo smaczny sérek „A widziwa ty Stachu syreczki na dachu" O. Kol. I. 287

123

Serjo przysł. używa się także w znacz. przymiotnika, to samo, co poważny „Łatwe wiadomostki, które nauka serjo jako plewę odwiewa" T. T. Jeż 2. 30. „Co chwili rozmowa stała się bardziej serjo" J. T. Kraszewski 2. 33. 124.

Sernica -y. ż. ce-nic nn. Sernik -ca. m. -ki -ców nn. postument, słup z deską na wierzchu, albo też małe zabudowanie w którem się sery suszą na powietrzu. „Stała w ogrodzie... wielka stara sernica, budowana w kratki z belek na krzyż wiązanych, podobna do klatki. W niej świeciły się białych serów mnogie kopy." Ad. Mick. 3. 239. „Sernica w górze miała wszerz sążni półczwarta, a u dołu na jednym wielkim słupie wsparta, niby gniazdo bocianie" ib. „Na środku dziedzińca staroświecki jeszcze króluje piętrowy sernik" J. I. Kracz. 71. 63.

Serwantka -i ż. tki -tek im. prow. Warsz. szafa oszklona „Oszklona od góry do dołu szafa zwana serwantką, a wypełniona drobiazgami ze szkła, srebra i porcelany" W. Gom. Kur. Codz. 1878. 142.

Serwilizm -u m. bez l. mn. z łac. servilis, służalczość, uniżoność, ślepe i niewolnicze posłuszeństwo „Oburzał się na najmniejszą podłość, na serwilizm, na nikczemności" B. Bol. Przed burzą 64.

Sesja – rz. ż. sje – syj lm. łac. sessio, posiedzenie, narada, obradowanie „Gdy się każdy przed Świętym Duchem upokorzył, w te słowa tłusty pleban sessyę otworzył..." K. Węg. Pisma 162

128

70

<u>Seter</u> -a. m. <u>-ry</u> -ów mn. ang. setter, wyżeł rasy angielskiej, gładki, z krótkim włosem, barwy jasno żółtej „Setter.. wyżeł rasy angielskiej, z gładkim włosem" Łowiec 9. 134 „Biegły w ~~pp~~ podskokach dwa psy niezmiernie piękne, złociste setery najczystszej rasy" El. Orz. kur. war. 1878. 254.

129

71

Setka -i. ż. tki -tek mn. (liczba sto, sto sztuk czego, secina, stu ludzi „Co dawniej wystarczało ledwie jednemu, tem się dziś dzielą setki" Z. Kaczk. 4. 253. „Całe setki dowcipów wylatywały z ust jej wymownych" ib. 338 „Co wieczór bale na setki osób wydawał" B. Prus To i owo 20 „Dla mnogości trupów zamiast właściwych cmentarzy wykopywano głębokie jamy, w które nowo przybywających setkami rzucano" Wł. Ord. Bokac. 1. 16 ξ — lub

Stówka -i. ż. banknot na sto złotych reńs., rubli i t. d. „Wrócił do siebie na niepewnych nogach z rozmienioną już setką" M. Bał. Tydz. 2. 51.

130

72

Setlewa -y. ż. z franc. sept, siedm i levée, lewa właśc. Syzlewa (od six, sześć) w grach hazardowych jak sztos, faraon, zagięcie karty, na które wygrywa się siedm razy stawkę „Załamałem parol, setlewę, kęzlewę i wygrałem z kolei wszystkie" J.I. Kras. 2.33.188.

<u>Setny</u>-a-e ξ dzielny, żwawy-dokładny, doskonały „A był prawdziwy karmazynczek setny." W. Pol 3.18 „I dał mi pachołka-pachołek był setny" ib. 23. „Porucznikiem był Dyzma-żwawiec, rębacz setny" ib. 132. „Na dzielnym koniu, jakiś setny kapucyn chorągwie obgania" ib. 7. 23. „A czekały tam na nich dwie setne skrzypice, basetlista i klarnet donośny" Z. Kaczk. 5. 118.

Seweryn-a. m. zdrb. Sewerek-rka, Sewerynek-nka m. imię męskie „Zlituj się Sewerynie, przysięgnij mi tu zaraz, przysięgnij!" A. Wilcz. Fot. 1.9 „Wychowanie Sewerka skończyło się jak poczęło — w kraju" J.I. Krasz. 29.16.

Sezon-u. m. -ny nm. franc. saison, pora, pewien okre-
ślony przeciąg czasu, głównie gdy mowa o za-
bawach, rozrywkach, widowiskach, przebywaniu
na wilegiaturze lub w miejscach/wsiach kąpielowych
„Jesteśmy dopiero w połowie sezonu koncertowego,
a już koncertów było ze czterdzieści" Kur. Świąt.
1871. 3. „Vichy z pewnością, pod względem licz-
by pacjentów przebywających tu podczas se-
zonu letniego, trzyma pierwsze miejsce pomię-
dzy wodami europejskiemi" Kur. War. 1878. 173.
„Sezon opery włoskiej rozpoczyna się jak zwy-
kle w grudniu" Echo 1877. 199. 3. „Wkrótce już roz-
pocznie się sezon prelekcyjno-koncertowy."
Echo 1878. 205 „W szeregu odczytów, jakiemi
nas sezon jesienny obdarzy, zapowiadane są
prelekcje na powiększenie funduszów Muzeum
Kopernika" Wiek 1878. 205. „Wykłady, koncerta,
nowości w teatrach są najlepszą oznaką, że
„sezon" się rozpoczął" G. Lwow. 1883. 278. 1 [illegible].
„W zimie wśród tak zwanego sezonu, przed-
stawienia w teatrze (krakowskim) odbywają się
tylko cztery razy w tygodniu" St. Krzm. ib. 1886. 172. 1.

„Natura rozwinęła jedną ze swych najcudniejszych dekoracyj nad sceną letniego sezonu" Z. Sarn. G. lwow. 1887. 12. / „Dyrekcja (teatru) jak zwykle od dnia 1 czerwca puści na świeże powietrze swój personal z połową gaży, w nadziei zebrania go napowrót na sezon jesienny" G. nar. 1885. 118. 2. / „W Krynicy na czas sezonu kąpielowego została otwartą stacja telegrafu" ib. 118. 3.

Sfera -y. ż. ry - sfer mn. grec. sfaira, kula w której wszystkie linje poprowadzone od środka do powierzchni, są sobie równe; przen. ogólniej, wszystko co ma kształt okrągły t.j. kulisty „Na powietrzu owadów wielki krąg się zbiera, kręci się, grające jako harmoniki sfera" Ad. Mick. 3. 191. § sklepienie nieba fig. przestrzeń wyobrażana idealnie „Sztukmistrz musi ulecieć w sfery ideału!" ib. 81. § fig. porp. zakres możności, władzy, działania, stosunków towarzyskich, talentów, wiadomości i t.d. „W sferach arystokratycznych zapowiedziany jest na dzień 9 b.m. ślub hrabianki K. z hrabią R." Now. niedz. 1877. 13. „Musimy rozstać się z kółkiem, w które wprowadziliśmy czytelników i przejść w świat inny, odmienną sferę" J.I. Kras. 72.5 „Choć miał licznie w swojej sferze znajomości, nie miał przyjaciół" ib. 1.97. „kto nie był

przyzwoity, dla niej nie egzystować, nie należeć do jej sfery i świata" Ił. kwart. 58. 45
„Wypadki wyrwały ją z tej sfery poezji i sztuki, w której tak dobrze i swojsko jej było" Tg. wiek 1878. 19. „Rozumowa, mimo że wkroczyła w poufałe sfery, nie przerwała pewnych granic" ib. 51. (1)

Sferze-a. n. niezwyk. zam. sfera „Przełożone nad miłością geniusze, ich słowa aż do sferza Wenery zaniosły." J. Szym. pism. 191.

(1) „Pojawia się ten sonet w pośmiertnych wydaniach dzieł poety i to w miejscu zupełnie niewłaściwem, bo pomiędzy sonetami, które do innej sfery uczuć się odnoszą" J. Tretj. Prac. nauk. i lit. 15. 123.

135
73

Sfinks -a. m. ksy -ów mn. mitol. w staroż. twór bajeczny, mający ciało w połowie lwa, w połowie człowieka ‖ przen. istota tajemnicza, zagadkowa, trudno dająca się przeniknąć i zrozumieć. „Będę poważny i surowy, a pełen tajemnic, jak sfinks" Z. Kras. 33. 100

Sfinksowy -a -e, od sfinksa, tajemniczy, pełen zagadek. „Zadajesz pytanie, nad którem pracowały wieki... jest to owa Sfinksowa zagadka, która Edypom pokruszyła zęby na granitowym swym grzbiecie" Z. Kras. 2. 16. 55.

Sianokos-u, m. 1) Łąka, sianożęć. „Co to za wyrażenie: łąki? u nas (na Wołyniu) nazywają sianokosy, i mało kto zrozumie jak pan powie łąki. Otóż sianokosu mam na 30 kośników" Wiek 1883. 16. 3. — 2) sprzęt siana. „Do kiedy sianokosy, to jeszcze po wiośnie" W. Pol 7. 38. „W czasie sianokosów poczynają już kosiarze polowanie na przepiórki" ib. 275. „Siejba się skończyła, sianokos nie zaczął jeszcze" Tł. Kraw. 73. 125.

<u>Siarczyście</u> przysł. posp. mocno, silnie, ogniście, chwacko „Zajechała siarczyście czwórka przed ganek" A. Wilcz. Fot. I. 104.

Sieczny-a-e, siekący, daw. sieczysty, stosuje się głównie do broni białej służącej do sieczenia, rąbania, jak pałasze i miecze „Rapier sieczny na obadwa boki" Ad. Mick. 3.179.

<u>Siarniczka</u> -i. ż. <u>czki</u> -czek mn., <u>Siarnik</u> -a m. <u>ki</u> -ów mn. prow. Galic. <u>Siarka</u> -i. ż. <u>rki</u> -rek mn. zapałka, drewienko napuszczone siarką. „Przyszedł do sklepiku spytać, czy u mnie dostanie siarniczek do zapalenia cygara" J. I. Krasz. 2. 16. 25.

140

76

<u>Siarniczka</u> - r. ż. siarnik, zapałka. „Gospodyni musi pilnować żeby siarniczki leżały gdzieś wysoko i w schowaniu, do którychby się dzieci dostać nie mogły" Niedz. Z. 203. „Przyszedł do sklepiku spytać, czy dostanie siarniczek do zapalenia cygara" J. I. Krasz. Na cm. na wul. 32.

Siąkać -am -a. st. cz. ndk. Siąknąć -ął -knie dk. — nosem, wciągać głośno plugawą wilgoć znajdującą się w nozdrzach. „Przy lekcjach nieustannie wciągałem nosem, vulgo siąkałem, co jest niezawodną oznaką słabego usposobienia ucznia... Jeśli zawsze i przy każdej uwadze siąka i siąka — to hebes jak Bóg Bogiem" A. Kr. Tw. Dzieła 11. 167.

Siąknąć, wysiąknąć. Galic. ucierać, utrzeć nos „Siąknął w palce, otarł twarz..." A. Kr. Tw. Dz. 12. 108

78 142

<u>Sidełeczko</u> -a. n. <u>czka</u> -czek mn. zdrob. w pieśniach lud. sidło, sidełko „Nie ułowisz ty mnie żadnem sidełeczkiem, jak mnie nie namówisz łagodnem słóweczkiem" O. Kol. 1. 365.

Siéciarz -a. m. ten co sieci robi. meton. porp. lud. zakładający sieci, rybak „Siciarze, siciarze sici zakładajcie, nadobną kamienią na ląd wyrzucajcie" Sandom. O. Kolb. Lud I Pieśni 67. „Siciarze, rybiarze sicią zarzucajcie" Radom. ib. 68

144

80

Sieczka -i. ż. ~~bez l.mn.~~ czki mn. § przysł. „nie warte torby sieczki" = nic nie warte „Byłbym, sami mówcie, wart choć torbę sieczki, gdybym do dom powrócił bez mojej Basieczki?" Zb. Kam. Krak. i Gór. 24. § „sieczki urznąć" siadłszy na konia robić poruszenia dla usadowienia się na siodle „Wsiadł urznąwszy sieczki parę razy, skropił szkapę harapem, ruszył z kopyta..." A. Św. Fr. Dz. 11. 192.

Siedem, z powodu lepszego brzmienia, u pierwszorzędnych autorów coraz więcej wypiera dawne Siedm, a w mowie i poezji ludowej powszechne. „Potém, z siedemset dziewięćdziesiąt czwartym rokiem odmieniwszy przydomek, ochrzcił się Zabokiem" Ad. Mick. 3. 164. „Siedem tysięcy owieczek w swej trzodzie, trzykroć po tysiąc wielbłądów gromadzi" W. Syrok. Gaw. 4. 133 „Siedem dni całych siedzieli na ziemi i siedem nocy – nie rzekli ni słowa" ib. 142. „I Ewangelię... czytać mi kazał aż po siedem razy" W. Pol 1. pam. hetm. 67 „Szastu prastu, i wypada do mnie panie w okularach siedemnastu" ib. 9. 77 „A Stasia hultaja w siedem koni gonią" O. Kol. 1. 83. „Chowaj mi ją siedem lat, aż powrócę z wojny w świat" ib. 175. „Siedem lat wędruje, siedem lat wojuje" ib. 236. „Siedem lat tam była złotem srebrem szyta" ib. 263 ; w ogóle liczbę siedem

jest kabalistyczną; w podaniach lud. wszystko tajemnicze ma liczbę siedem; toż w przysłowiach: „do siódmego nieba się dostać, bodaj cię siódma skóra zabolała!“ „Zdeptać czart siedm par butów, nim taką parę dobrał.“ M. Rodz. Dz. pol. 1888. 38.

Siedemdziesiątka-i. ż. tki-tek nn. cyfra siedemdziesiąt ‖ wiek lat siedmdziesięciu u człowieka „Był to człowiek dobiegający siedemdziesiątki" W. Gom. Kw. Codz. 1878. 142.

Siedmiolatek-tka m. tki-ów nn. mający lat siedem „chłopiec stawszy siedmiolatek, jak aniołek jaki złoty.." T. Lenar. Lir. 38

Siedmiolatka-i. ż tki-tek nn. mająca lat siedem „Wysłużył se kasienkę siedmiulatkę panienkę." O. Kol. 1. 187. ‖ prow. Kuj. szczypiorek, trybulka, roślina chodowana w ogrodach do użytku kuchennego.

147

Siedmiobarwny -a -e. o siedmiu barwach „Siedmiobarwna tęcza" G. Ziel. Tward. 19.

Siekierka - i. ż. § ze względu na podobieństwo kształtu cyfra 7, siódemka „Malum omen! powiadał nieraz sam do siebie: od słów bajki aż na mnie siadła już siekierka, i mój portret ostatni wisi u odźwierka" W. Pol Poezye 4. 33. „U nas rok ten (1877) zowie się rokiem dwóch siekierek, u niemców gorzej daleko, bo dwóch szubieniczek!" JI. Krasz. Bies. lit. 3. 69 (1) § „siekierka utonęła" = przepadła wieść, utonęła tajemnica „Jakto, pomiędzy dwiema kobietami utonęła siekierka?" Śledz. sąd. G. war. 1882. 285. 3.

Siekiereczka - i. ż. „Wezmę siekiereczki, podetnę koleczki" O. Kol. 1. 421. od Grodziska

Siekierkowy - a - e od siekierki „siekierkowy rok w którym przeważają siódemki np. 1877 „Wszystkiemi - podług mych obliczeń - winien rok siekierkowy, siódmy tej zimy robiąc styczeń z pierwszej marca połowy" Echo 1877. 55

Siekierski - a - ie, w przysłowiu „pływać po siekiersku do dna" = nie umieć pływać, iść do dna.

(1) „Gotów na kulbakę mimo dwóch siekierek" JI. Krasz. 100. 19 t.j. mimo 77 lat wieku. „Rok „dwóch siekierek" (77), poczytywany za tajemniczy w życiu ludzkiem" Tyg. powsz. 1881. 91.

84

Sielanka -i. ż. § ~~ż~~ życie wiejskie, zdala od zgiełku zurt. rozkoszowanie się powabami natury. „Moglibyśmy sielankowe na wsi prowadzić życie... bardzo dziękuję! do sielanek nie czuję się stworzoną... od wilgoci dostaję kataru, mleka nie cierpię, razowego chleba nienawidzę, a wieś mam w obrzydzeniu..." D. Bol. Dzien. Ser. 105.

Sielankowy -a -e ~~od~~ wo przysł. od sielanki; na wzór sielanki „Że nie chcesz bitym postępując torem, Staj się małżonków sielankowych wzorem" A. Lw. Fr. 2. 48 „Lecz jakże sielankowo, niby tęskna Chloe! brak jedynie baranka na różowej wstążeczce" Z. Mell. Fatr. bl. 61.

Sielankować cz. ndk. bawić się sielanką „Zaniesz tam arkadyjskie sielankowania z ludem, jakieś apostolstwa po chatach" W. Gosz. 2. 137.

150

85

Sielma-y. ob. Szelma. „Sielma, coby miał wszystko jeno po lekkości, przez pomiarkowania, przez głowy" Kl. Jun. Wieś 1886 200, 1.

151

86

Sieraczkowy-a-e, prow. szaraczkowy, z sieraku, z szarego sukna „Jechał.. w sieraczkowym surducie pod szyję zapiętym" A. Kr. Tr. Dzieła 11. 1.

152

87

<u>Sierdzień</u> - nia. m. - prow. - sworzeń u wozu. - Często-
chowskie, wieluńskie.

153

88

Siermięgowy-a-e, od siermięgi, siermiężny; o człowieku: chodzący w siermiędze. „Wpatrywał się z ciekawością w tego siermięgowego starca, prawiącego mu o Paryżu i Florencji" J.I. Krasz. 1.109.

154

89

Sierotenka - i. ż. zdrob. lud. prow. sierotka „Lu lu lu lulusieńko, ty mateńka sierotenko" O. Kol. 1. 212. od Świętna Prusy.

90

Sikać -at -a sł. cz. ndk. Siknąć dk. ⁓ posp. wy- [illegible] odlewać, szczać; stąd Siksa -y. m. i ż. szczoch, szczyl, poczynający się ⁓ ż. o dziewczynie, żart. nieprzyzw. smarkacz, smarkata, zasraniec.

Sikacz -a. m. posp. wino tanie, lekkie

156

Silny v. Silen -lny -lna § „Gdyby każdy silen do dźwignięcia broni, ujął był szablę ... jużby dziś stopy wroga nie ujrzał na ziemi naszej" B. Bol. Tul. 1. 125

157

91

<u>Siła</u> - y. ż. <u>siły</u> - sił mn. ż meton. stosując do osoby, potęga, człowiek zdolny wiele dokazać w danym zakresie „Dyrekcja (teatru) stopniowo pozbywała się lepszych sił z personalu artystycznego, który malał ilościowo i jakościowo" G. nar. ~~18~~85. 118. 2. „Inicjatywa żywsza Izby zniewoli gabinet do działalności, a z drugiej strony, te siły liberalne, które pozostają w parlamencie, mogą również oddać wielką przysługę, jeżeli zechcą działać podniecająco, a nie destrukcyjnie" G. lw. 88. 137. 1.

Siłacz – a. m. człowiek wielkiej siły „Dwór zabawiał się łowami i zapasami siłaczy" J. I. Kras. Lub. 1. 112. „Któż górą na sejmiku? .. ani gławacz, ni siłacz, ni bogacz wąsacie! ale ten co najraniej umiał dać śniadanie" W. Pol Sejm. jen. 116 „A starsze syny, dziby i siłacze!" id. 1. pach. hetm. 12. „Znano go, że siłaczem był, choć się z tém nigdy nie popisywał" J. I. Kras. Strzecha 1878. 5 „Siłacz znany, który ładowny wóz z góry idący za koło powstrzymał" id. Król. syn. 2. 189.

159

92

Siłodajny -a -e. dający siłę, wzmacniający, ż pożywny „Czuć już w powietrzu miłą, ożywczą, siłodajną woń barwinku"
Wł. Ski: Na paryż. bru. 25

<u>Siłować</u> ś cz. z 4 przyp. siłować kogo, zmuszać przemocą „Wasi państwo aż nazbyt są dobrzy i łagodni; nie chcą was siłować" J.I. Krasz. 5. 78.

161

94

Sini-ia-ie, prow. siny „Mijają bagna, głębinie, Kniei ciemnej ostępy, Kołdyczewe mszary sinie" Ad. Mick. I. 47.

Sionka -a. ż. nki -nek lm. zdrob. mała sień „I przyjaciół wierne gronko, i ciemisty dąb przed sionką." T. Lenart. Tam daleko.

Siostra – y. ż. ż. „siostry miłosierdzia” inaczej „Szarytki” franc. soeurs de charité, zgromadzenie pobożne kobiet, poświęcających się pielęgnowaniu chorych i wsparciu ubogich przen. Osoba pielęgnująca z odwagą chorego „Wiedła u boku jego, a nie miała dość” poświęcenia i heroizmu by dobrowolnie stać się siostrą miłosierdzia” J.I. Krasz. 72.176 „Czuwająca przy nim nieustannie, jak anioł opiekuńczy lub jak siostra miłosierdzia – w boleści swojej podobną była do pierwszych chrześcijanek” Z. Sarn. Dziew. 23.172. „Nieraz noce bezsenne przy nim trawił, pielęgnując go i dogadzając mu z cierpliwością siostry miłosierdzia” Haj. G. Lwow. 1887. 127.

Siostrzany -a -e, właściwy siostrze, siostrom, w znacz. moralnem i ogólnem, co innego niż „siostrzyny” który się tyczy pewnej osoby (np. „Miłość siostrzana” ta jaka bywa pomiędzy siostrami; miłość dusz pokrewnych, „miłość siostrzyna” uczucie jakiego doznaje ta a nie inna siostra). „Pomiędzy Ernestyną i Jędrzejem zawiązała się jeszcze w latach dziecięcych głęboka i wszechstronnie wykształcona miłość siostrzana” Ż. Karsk. 5. 96 „Siostrzane dusze, powieść T. T. Jeża.”

Siostrzyca – y. ż. ce – strzyc mn. przestarz. siostra, dziś nieużyw. chyba przen. lub poet. „Chwała bądź Panu przez wodę siostrzycę czy źródła, rzeki napełnia, czy morza" L. Siem. Pieś. mist. mił. 15. „Rzeźba trudna to sztuka; musi poprzestawać na bardzo małych środkach i za pomocą ich wypowiedzieć to, co inne siostrzyce wypowiadają za pomocą bardzo obfitych środków" Odczyt o rzeźbie. ktoś z pism codz. 1877 n^o mn. więcej 59.

166

95

Sipsiać -ał -a sł. nij. częstl. powsz. kod. zam. sypiać „Nie na to ja się jednała, żebym z panami sipiała" O. Kol. 1. 223 „Męża nie mam sama sipiam, jestem w obmówisku" ib. 396.

<u>Sitarski</u>-a-ie, od sitarza, właściwy sitarzowi „wąs sitarski," bujny, sumiasty, jak sitarze zwykli nosić? „Była to potężna, barczysta figura, o czerwonych policzkach, sitarskim wąsie" Z. Kaczk. 5.108.

Sitko -a n. tka -tek mn. ‖ przysł. „nowe sitko, nowe sitko na kołku" = uprzedzenie, że co nowe, to dobre „Czy to, że sklep był nowy, a nowe sitko na kołku, ale ciżba kupujących była wielka" JJ. Krasz. 31.96 „Ludzie lubią nowe sitko, to też do niego jak w dym sypali się ze sprawami" ib. 64.45.

163

96

Siuchtem, Szuchty przst. w jęz. złodz. ostrożnie „Oj siuchtem się przymykaj" O. Wol. 1. 283.

Jest w Org.

Siurpryza - y. ż. zey - pryz nm. franc. surprise, niespodzianka „Czy nie pora by teraz spróbować ich wykurzyć i mojej pani zrobić tem przyjemną siurpryzę" J. I. Kraszewski 1878. 9.

Siuśka – i. ż. gw. lud. członek wstydliwy, jako służący do siusiania, przeważnie u kobiet „Dałabym ci siuśki uuśki, ale z ciebie chłop maluśki" piosn. lud. Kuj. („uuśka" wyraz bez znacz. jako pozydatek żartobl. dla rymu)

Siwowaty-a-e siwawy „Chudy, suchy, głowa podłysiała, siwowata" J.I. Krasz. 13. 30.

Siwek-wka. m. wki nm. Siwosz- m. koń siwy, siwoszyk „Z podrzuconym ogonem, spotniały, siwek unosił, a raczej uniósł Miał pana." J.I. Krasz. 15. 11. „Czwórka siwków zaprzężonych w powóz, niby huragan jaki, wpada na dziedziniec." A. Wilcz. Woły rob. 40. Siwka-i. ż. klacz siwa „Wiek pacholęcy mile wspomina: jak go raz pierwszy sadzał na siwkę... co to uciechy" S. Prusz. Zagr. ~~wy~~ wiej. 53.

Lud, pod Wy[illegible]

Siwak-a. m. człowiek siwy „Stary, no to stary... Alem się nie wyżył i nie zszarzał — a żem kawaler — dodał mrugając okiem siwak — ona wdowa, zapis mi się należy." J.I. Krasz. 39. 24.

Siweńki-a-ie w pieśn. lud. siwy „Pani matko wychowałaś mnie tak gładko a karzesz ze starym żyć. Nazwij jego córko moja siweńkim sokołem" Łomżyń. O. Kol. 1. 256

Siwucha-y. ż. pop. prosta wódka dobierana,

gorzałka „Z piwnicy dobywa beczki starej siwuchy." Ad. Mick. 3. 215 „Hulai to hulai! sędzio, daj beczkę siwuchy." ib. 226. (*)

Siwula-i, ż, posp. siwa krowa „Siwula się ocieliła — ma śliczną jałówkę czerwoną." Kur. Świąt. 1867. 6.

(*) „A miałbyś ty tyle siły, ta już spryt taki, gdybyś nie pokrzepił rozumu twego sywuchą?" Pol. Turcz. G. lwow. 1887. 44.

173

99

Skakanina -y. ż. ny -nin nn. skakanie, przeskakiwanie z miejsca na miejsce, albo w rozmowie, z jednego przedmiotu na drugi „Mówca zaczął od swojej historji z dzieciństwa, dalej skoczył do 15 wieku po nar. Chr. i wnet przeskoczył na 20 wieków przed Chr., by w kilka perjodów później przenieść się do 8, 4 i t. d. była to skakanina" Al. Wern. Mrówka 1869 298.

Skakanka -i. ż. nki -nek nn. „Im krótsze zapusty, tem większa ochota w zabawie, tem więcej rautów, balów, skakanek (mówmy teraźn na „tańcującą herbatę")". Quis Kurier 24. 17.

174

100

Skalpel -a m. 1e -ów mn. Łac. scalpellum, ~~in-~~ ~~str~~ narzędzie w kształcie wąskiego lub mniejszego noża z nadzwyczaj delikatnem ostrzem, służące do operacyj chirurgicznych i anatomicznych (.) fig., „Nowe utwory które czytał, rozbierał skalpelem Laharpowskim i zabijał szyderstwy" J. I. Kraszewski 19. 75. (.) „Moglibyśmy dyssekować dusze piórem, jak ciało skalpelem" Z. Sarn. G. Lwow. 1887. 9.

Skałka -i. ż. Łki -łek mn. ž „I jak skałka, płaskim bokiem, gdy z lekkich rąk chłopca pierzchnie, tak nasza rybka podskokiem mokre całuje powierzchnie" Ad. Mick. 1.22. ? ž prow. smolna drzazga, łuczywo.

Skałkowy -a -e, od skałki, ze skałką „broń skałkowa", dawna przed wynalezieniem pistonów, używająca skałki do zapału.

176
102 1.

Skandal -u m. lm. -ów lm. w Poznań. Szkandal, w Galicji Szkandal -u m. lm. -ów lm. /z grec. skandalon usterk, potknięcie się/ zgorszenie, postępek lub wypadek gorszący, kompromitujący, nieprzyzwoity, przynoszący wstyd, budzący zgrozę, dający rozgłos w znacz. ujemnem. „Na małe w jej życiu usterki nie zwracano baczności, gdyż umiała tak zawsze łódkę swoją kierować, że się o żaden skandal w ciszy bijący nie rozbiła" JI. Krasz. 2. 159 „W całem życiu postępowała tak, iż nigdy do żadnego skandalu powodu nie dała, zachowywała przyzwoitość jak najtroskliwiej" Id. 2. 33. 20 „Chciał z nią zawiązać stosunki nie wywołujące skandalu" Id. Wiek 1878. 40. „A jeśli mam dowód? wtedy będzie skandal na stare lata, na całe życie, do grobu" Z. Kaczk. 4. 306 „No, to cóż? zrobicie mi skandal, i stracę wojewodziankę. I cóż?" ib. „Cóż to, nie będzie kolacyjki? a to skandal" M. Bał. Kłosy 12. 348.

„A to szkandał! – Pan brat większe daleko wyprawiasz szkandały!" A. Wob. Podl. 7. (1) Skandalik – u m. Ki-ów m. zdrob. skandal nie wielki, na małą skalę „Przedziwnie, będziemy mieli nowe zajście – panie nasze umierały z nudów i braku skandalików" M. Bał. Ktory 12. 319 „U nas mimo wielu zalet i dobrego serca, jest w tem dobrem sercu jakaś żyłka, która wobec skandalików cudzych potrafi zadrżeć przyjemnie" A. Wilcz. Fot. 1. 202. „Publiczności pociągnięta nowością skandaliku, przestała czytać chciwie pismo" Czas 1877. 74. (2)

(1) „Wydobywanie forsowne rumieńców na lica płci pięknej, za pomocą dykteryjek niezbyt niewinnych, uważałoby się za skandal, czyli za szkandał, jak mówią poczciwi Galicjanie, którzy bardzo wielkie w języku porobili postępy..." Wł. Sab. Kw. Sum. 64.

(2) „Wypytywać się o najdrobniejsze szczegóły pożycia, stosunków majątkowych, skandalików towarzyskich wszystkich sąsiadów" H. Jasien. G. nar. 1884. 209.

czwie przet.

Skandaliczny-a-e, gorszący, kompromitujący, nieprzyzwoity, pociągający za sobą skandal „Poznawaliśmy tylko owe stosunki z urywkowych wieści lub ze skandalicznych procesów" Czas 1877. 74. „Skandaliczna awantura zdarzyła się na cmentarzu Łyczakowskim. Jeden z tutejszych dorożkarzów wybrał miejsce wiecznego spoczynku na schadzkę ze swoją bogdanką. Rendez vous zostało odkryte i przyszło do gwałtownej sceny" G. nar. 1885. 128. 2.

103 178 2

(Skandalik) „Wiedziano o jakichś skandalikach, ale świat wyższy umie być wyrozumiałym na podobne słabości" M. Bał. pań. Ściany 21. „Damy udzielały sobie różnych nowinek o skandalikach najświeższych" ib. 23.

179

Skandalizować -ał -zuje st. cz. ndkn. gorszyć, spowodowywać skandal „Pod te czasy już moralność powszechna znacznie się była podniosła, nieszczęścia natchnęły pracowicie, nie było już owych skandalizujących procesów, które na zgorszenie świata dawały wygraną silniejszemu" J. I. Kras. 46. 35.

Skarbnik - a. m. kowie - ów nm. daw. za Rpltej; urząd tytularny, najniższy w rzędzie powiatowych § - ki - ów. nm. daw. pewien rodzaj powozu „Ruszyliśmy w podróż koczykiem zwanym niegdyś skarbnikiem" A. Wr. Fr. Dzieła II. 179.

181

104

Skarżnąć - żnął - żnie cz. nij. dok. - prow. lud. ochrzypnąć, ochrapieć. „Chrypliwy, zanoszący się płacz dziecka słabym przez drzwi dochodził odgłosem. — A bieżajno, Witek — odezwała się (Ulina) — i przynieś dzieciaka, bo do cna skarżnie" M. Konopnicka Kur. Codz. 88. 237. 1

Skarleć -ał -eje st. nij. dkn. karłem się stać, zmaleć. „Wszędzie rozbicie, zapomnienie obowiązków i egoizm rozradzający się na skarlałej społeczności” Ogn. dom. (lwow.) 1886. 338.

Skarłowaciałość -i. ż. -ści lm. skutek skarłowacenia, skarłowacenie. „Zniesienie poddaństwa, przywilejów, zaszczytów bez zasługi, ogółem wszystkich skarłowaciałości i zboczeń, jakie w średnich wiekach potworzyła przemoc — to były główne zdobycze rewolucji” Ep. Mło. i Stary 2.170.

183

186

Skarogniady -a -e, maści ciemno gniadej t. j. mieszanej ~~z~~ karej i gniadej, mówiąc o koniach „Kazał okulbaczyć klaczkę skarogniadą" W. Pol 3. § -y -ego m. -e -ych m. i -a -ej ż. subst. „Pobiegłem do stajni, koniuszy zaraz mi pokazał skarogniadego, przeznaczonego dla mnie" J. I. Kras. 71. 44.

<u>Skartny</u> -a -e. praw. Sanoc. mówiąc o bydle, koniach, wybredny w jadle, toż co ~~w wpolsce~~ gdzie indziej gardy, garny, „skartne byki" Bl.

Skarżyć się -ył -y st. zaim. ndkn. ⁓ przen. o rzeczach nieżyw. mieć pozór (wyglądać nieszczęśliwie) lichy, biedny, godny pożałowania „Większa część tych domków, porozgradzana lub opustoszona, skarżyła się na swą nędzę i upadek" J. I. Krasz. 72. 54.

Skazówka -i. ż. wki -wek mn. § przen. okoliczność rozjaśniająca sytuację, naprowadzająca na zrozumienie istotnego stanu rzeczy, ułatwiająca je „Zaklinam cię... zachowaj przyjaźń Wacława... Zbyt nagłe zerwanie może skazówką dla świata zostanie" A. Kr. Tw. Kom. 2. 60.

187

110

Skikać -at -a st. ndk. niedk. Skiknąć dok. posp. gw. skakać „To ci naki zatracone dopiero! skikają niby króliki!” Kl. Jun. Wiek 1886. 182. „Posedem do karczmy, kazałem se zagrać, ej kiej skikał to skikał” Radoms. O. Kol. 20. 232

<u>Skir</u>-a, m. med. choroba, rak twardy, łac. cancer scirrhus; w potocz. mowie używa się często zam. ogólniejszej nazwy: rak. „Miał to być niby katar kiszek., czy też jakieś wrzody... nie chciano powiedzieć jej całej prawdy, że to choroba, na którą niema ratunku: skir” M. Bał. pam. dziady 235.

<u>Sklep</u> -u. m. <u>py</u> -ów, sklepienie || fig. niebo, firmament „Obłok zachodni wyrwał się z pod słońca, gonił mię białem skrzydłem po błękitnym sklepie" Ad. Mick. 1. 173. „Już się zadumał z urokiem sklep niebieski" S. Goszcz. 2. 133. || piwnica, loch, lochek.

<u>Sklepik</u> -u. m. <u>ki</u> -ów. um. || mały kram, kramik „Sklepik ten nie był tak znowu nędzny jak się wydawało... dostać tam było można wiele bardzo rzeczy" J. Felic. Op. dom. 1875. 4 „Ta księgarnia jestto sklepik w którym oprócz książek sprzedają się wyroby z nowego srebra, ze skóry i ze słomy" J. I. Kras. 14. 6 „O parę domów od jego mieszkania był sklepik, w którym zakupował wiktuały do spiżarni" Wł. Sab. Kwiat. Sum. 14 „Już my się ułożyli dawno, że ona za mnie pójdzie; ja dałem zadatek na sklepik, co w nim miała cygara sprzedawać" A.

Witkz. Tot. I. 22 „Siedziałabyś sobie jak-jaka kupcowa w sklepiku" ib. 23. „Józek latał często z flaszką po arak do sąsiedniego sklepiku" M. Bał. pańs. dziady 55.

130

Sklepikarz-a. m. rze-y mn. Sklepikarka-i. ż. rki-rek mn. właściciel i właścicielka sklepiku, kramarz, kramarka, „Właścicielem domu był sklepikarz; sklepik z wiktuałami, bułkami, chlebem, węglem, drzewem etc. był od frontu" Jerzy Mycieł. Wiek 1883. 8. „Malował szyldy dla sklepikarzy, dźwigę z krytyki" Z. Kozub. Now. 1878. 52. „Zaprzyjaźniwszy się z sklepikarką, pan Cyprjan wyjednał sobie u niej kredyt" Wł. Sab. Kwiat. Sum. 15. „Otyła sklepikarka" G. Śr. Zapol. Dz. pol. 1886. 142.

Sklepikowy-a-e, od sklepiku, z sklepikami styczność mający. „Jaskrawo kolorowany pejzażyk niedołężnego artysty ... sklepikowego" B. Bol. Hybr. 10. t. j. w sklepikach swoje prace wystawiającego

191

112

Sklepisko - a. n. lm. - pisk nm. - sklep, sklepienie
„Skoczył na konia, trzą ku mitej błyska,
zwraca ku bramie, w sto kopyt od razu
o bruk uderza, daje ognia z głazu, za-
dzwonił echem o bramy sklepiska" S. Gorcz.
2. 132.

Sklepowy - a - e § ze sklepu, z sklepem styczność mający (o osobach) „Panna sklepowa przywita-
zawoła Piotr, prowadząc za sobą modniar-
kę" A. Wilcz. Fot. 1. 85.

Składnik -a. m. -ki -ów mn. część składowa pewnego ciała, substancji „Białko, ten najważniejszy składnik naszych pokarmów, nie ma własności pobudzania soku żołądkowego" J. Starkm. Dhu 23. 142.

Skład -u. m. ∫ zagon szeroki kilkunastoskibowy, płasko wyorany „Nie będę ja woli orał na składy, kółka mi się połamały, pług słaby" Sandom. O. Kol. 2. 204.

<u>Sknerski</u>-a-ie, <u>sko</u> przym. od sknery i sknerstwa „Wszedł mężczyzna stary, ubogo, a raczej brudno i sknersko ubrany" Tt. Kwarz. 15. 88.

Skoczybruzda -y m. dy -ów lm. posp. żart. geometra, mierniczy, trudniący się rozmierzaniem gruntów.

195

116

Skoczyć - ył - y st. nij. dkn. ż posp. pobiedz, [poskoczyć] pośpieszyć dokąd w pilnym interesie „Chcą uciekać! nie puszczać! Biegaj Dyndalsiu! - Skocz Anielko!" A. hr. Fr. kom. 1. 180

Skomplikowany -a -e, pełen komplikacyj, zawikłany, zawiły, zagmatwany „O ile artysta odtworzyć może wszystkie strony, zawsze skomplikowanej natury ludzkiej, i oddać rozmaitość jej odcieni, uczynił to Horowitz w tym portrecie" A. Kożm. G. Lwow. 1886. 185. 2 Fel. „Chorobę ogólnoświatową, co najwyższym stopniu skomplikowaną, przypisujemy jednej przyczynie i w niej radzibyśmy widzieć jedyne źródło niemocy" ib. 185. 1. Fel. (!) || z różnorodnych części złożony „Każdemu wiadomo, jak różnorodnym jest pokarm, którym się odżywiamy, i jak skomplikowanemi potrawy służące za pożywienie człowiekowi." J. Starkm. Dzwon 23. 142 (!) Nie mam zamiaru opisywać tu całkowicie funkcyi mówienia, jest ona

nader skomplikowaną i wymaga zna-
jomości anatomii" J. Starkm. Słowo 22.
390.

197
118

Skonić -ił -i st. cz. dkn. pieszego żołnierza przeznaczyć do służby konnej, z piechura zrobić kawalerzystę. „Wyćwiczył swoich żołnierzy w podwójnej służbie: pieszych „skonić”, konnych zaś „spieszyć” stało się u niego kwestją chwili” Dz. Ant. J. Nowe opow. 228.

Jest w Org.

kupiecka
włos. Scontro, księga handlowa

Skontrować v. Szkuntrować -ał -truje st. cz. ndk.

sprawdzać rachunki, stan kasy i t. p. kontrolować „Komisarz pocztowy skontrował kasę" G. nar. 1882. 21 czy 22 lutego „Kontrolor przy szkuntrowaniu kasy popełnił omyłkę" ib.

Skonwinkować -ał -kuje st. cz. dkn. łac. convincere, przekonać „W chwili podpisywania dekretu położył przed sędzią gruby pak assygnat, tem jakoś skonwinkował go na swoją stronę" JI. Kras. 60. 126. „Dla lepszego wyjaśnienia podał Hołodrydze talara, a na widok jego źebrak otworzył usta i zamilkł, pierwiądz go skonwinkował" ib. 38. 150

200

119

Skórka – i. ż. rki – rel. um. ξ „skórki baranie" albo wprost „skórki" = listy zastawne, jako na pargaminie wystawiane „Pieniędzy nie tylko w domu zawsze było podostatkiem, ale się kupowały skórki i składały kapitaliki" D. Bol. Prud. burz. 15 „Wieś, w mieście kamienica… i skórki baranie" J. Chęc. Uwyt. 17 „To mówiąc wyjmuje plikę skórek baranich" Mucha 1871. 7.

Skoropis-a. m. sowie-ów mn. skoropiszcy, stenograf „Czemuście jako Redaktor w krajowładztwie konstytucyjnem i to jeszcze urzędowej gazety, swoich skoropisców na tę naradę nie wysłali?" G. lwow. 1848. 47. Dod. nadzw.

Skorowidz-a. m. dze-ów um. spis rzeczy zawartych w książce z wskazaniem stronnicy, jakikolwiek wykaz tak ułożony, że z łatwością można się orjentować poszukując czego „Dokładny ten skorowidz zamieszcza także adresa pocztowe wszystkich wyżej wymienionych władz i instytucji” Wiek 1886. 149. 3.

<u>Skórzaki</u> -ów lm. prow. lud. Kuj. Prusy, spodnie skórzane, jakie chłopstwo nosi, szyte ze skórek owczych wraz z wełną „Ma skórzaki z szylowani" Osterode O. Kol. 1.244.

204

121

<u>Skórzany</u>-a-e z prow. Galic. „skórzane cygaro" z liści, liściane, w przeciwieństwie do „papierowego" to jest do papierosa.

Skowroda -y. ż. dy-wrod mn. prow. płaski rądel, patelnia bez rączki. „Zwijają się kuchciki czarne jak szatany: ci niosą drwa, ci z mlekiem i z winem sagany; leją w kotły, skowrody, w rądle. Dym wybucha." Ad. Mick. 3. 278

Skowronkowy -a -e, od skowronków „Gwar skowronkowy częściej się wszczyna" J. B. Zales. 4.12.

Skowróżyć -ył -y. sł. cz. prow. Kuj. Maz. gdérać, zrzędzić, skowyrać i td.

Skowyrny -a -e, prow. Krak. zwinny, ruchliwy (podob. Sand.) „Dobyście mi zostawili to maleństwo. My dzieci nie mamy, toby nam było weselej, jakby taki skowyrny gad szczebiotał w domu" M. Bał. Pańs. dziady 122.

208

124

Skowyk - u. m. skowyczenie, Skowyt - u. m. skowytanie „Wśród wrzawy, skowyku i śmiechu, pokwycą, borsuka ostrożnie do miechu" W. Pol 7. 218 „Dorżli zwierza. Wtem wrzask znowu, skowyt: zwierz się broni" Ad. Mick. 3. 107 „Psiarnia pierzcha ze skowytem" ib. 146.

209
124

Skrachować się st. zaim. upaść skutkiem krachu giełdowego ś pop. stracić na spekulacjach giełdowych, zbankrutować. „Mojżesze wstręt do pracy, zwrócili swe kapitały na giełdę; nie poszczęściło im się na tem polu i skrachowali się kompletnie" G. Krak. 1882. 11. 3. „Bontoux się skrachował, Rotszyld za to się wzbogacił" Szczut. 1882. 6. 2.

<u>Skrajny</u> -a -e § w znacz. moral. Do ostatnich granic posuwający się w przekonaniach, sposobie myślenia, czynach, szowinista „Nie można wątpić, że pismo królewskie jest ostatnim epizodem tej sprawy i potrafi nawet najskrajniejszą opozycję skłonić do milczenia" Dz. pol. 1886. 184. 1. „Mowa ta znalazła nawet poklask wśród wyborców liberalnych; cóż jednak z tego, gdy skrajniejsi nie mogli pogodzić się z umiarkowanymi" G. lw. 1888. 137. 1.

Skręcić -ił -i st. cz. dok. z st. wyj. zawrócić się na miejscu, ustąpić, odstąpić, wykręcić się, wywinąć się od czego. „Więc twój księże Jegomości peten dobrej myśli, gdy lepszy związek wiary, może jeszcze skręci" A. Ko. Fr. 1. 41.

<u>Skródzić</u>-ił-i st. cz. prow. Sanoc. skródlić, włó-
czyć broną

213

128

Skroić -ił -i st. cz. dkn. ξ posp. uderzyć, chlasnąć, trzepnąć „Kulą niemca gwizdnął, drugi kilku szablą liznął, trzeci batem skroił." W. Pol 9.12.

Skrupulatność -i, ż. bez l. mn. ≃ ścisłość, akuratność, punktualność, pedanterja. „Dolewał nam i sam z całą skrupulatnością wychylał kieliszki" A. Wilcz. Fot. I. 217.

Skrupulat ≃ przest. skąpy, nieużyty.

jest tylko w org. Skrybent

Skrybenterja - ji - ż. żart. pisanina, bazgranina, u Ld. skrybenda, bawienie się pisaniem „Ani ojciec mój, ani też żaden z naszego rodu nie bawiliśmy się nigdy w skrybenterji” Wl. Zag. Pam. st. par. 1.

Skrzeblić -lę -li cz. nij. ndk. prow. kuj. płakać, mazać się, piszczeć, skrzeczeć, mówiąc o dziecku. Stąd Skrzebel -bla m. -ble -ów mn. nazwa dawana także wróblowi, że ciągle świergocze

Skrzebły -a -e, płaczący, mazący się, „dzieciak skrzebły" ciągle płaczący

217

130

Skrzekot - u. m. ty - ów mn. skrzekotanie, skrzek

„Słychać skrzekot pieśni żabiej" S.

Goszcz. 2. 179.

Skrzek - u. m. § gw. na Szlązku u ludzi: ikra rybia Bib. war. 1849. 3. 348

131 218

<u>Skrzyczeć</u> -ał -y st. cz. dkn. wykrzyczeć, krzycząc złajać, zwymyślać, spukać. „Co tam! kiedy wisieć, to już za obie nogi. Kwadrans wcześniej, czy później, i tak stary skrzyczy go porządnie" Haj. G. lwow. 1886. 270.

219

132

Skrzydlik -a. m. -ki -ów mn. prow. płatek, plasterek czego ukrojony, zrazik. „Wędliny leżą do wyboru: półgęski tłuste, kumpie, skrzydliki rzowu" Ad. Mick. 3. 50.

Skrzydlak -a. m. (w słow. wileń. skrzydłak) więcierek, siatka na ryby (krajowy)

Skrzydłowy-a-e ż. „Do czwartego (pułku) linjowego będzie frontowo-skrzydłowy" B. Bol. Przed burzą 117. „Nie podwoje, ale proste, jednoskrzydłowe drzwi ciężkie" W. Skiba Wiek 1884. 156.

221

133

Skrzylaka - i. m. prow. „Chorą mam nogę, skrzylaka mi ją wyłomał, chodzić nie mogę" O. Kol. 4. 15. ? nazwisko ?

222

134

Skrzynkowaty -a -e, mający kształt skrzynki
„Trumny robią równe, skrzynkowate, po-
dłużne" O. Kolb. 6. 6.

Skrzyp ż. odgłos skrzypnięcia np. drzwi „Trzaś trzaś, klamka odskoczy; budzę się; widzę, struchlę, jak idzie i jak drzwi... skrzyp, skrzyp, i już nad łożem skrwawionym sięga nożem" Ad. Mick. 1. 61.

Skrzypak -a. m. skrzypek, grający na skrzypcach „Skrzypak u sukni zakasał rękawek, ścisnął gryf krzepko, oparł brodę o podstawek, i smyk jak konie w zawód puścił po skrzypicy" Ad. Mick. 3. 318 (:) fig. „Już trzykroć wrzasnął derkacz, pierwszy skrzypak łąki" ib. 191. (:) „A wiejski skrzypak skoczny taniec grzmoce" W. Syrok. Gaw. 4. 29.

Skrzypica -y. ż. Skrzypka -i. ż. posp. skrzypice, skrzypce, skrzypki. Tu służy przykład powyżej przytocz. pod „skrzypak" Ad. Mick. 3. 318 „Skrzypka wisiała na kołku u drzwi" J. I. Krasz. 31. 128. „Oba dobrzy na fletniach, dobrzy na skrzypicy" Szym. Szym. Siel. 25. (1)

Skrzypiciel -a. m. posp. żyw. skrzypek, skrzypek, rzępolący na skrzypcach „Słychać marsz

w karczmie. Po chwili wychodzi Jonek ze skrzypicielami" J.N. Kam. Krak. i Gór. 32. „Nuże, skrzypiciele! szumno mi poważnego zagrajcie polaka" ib. 39 „Weselnicy o grajkach ze skrzypicielami i bębenkiem nie zapomnieli" Echo 1880. 279 Dod.

(1) „A ten lud śpiewał i przygrywał sobie na skrzypicy, i wtórował na basach, i w tej pieśni zamknął echa wieków dawnych" Now. 1882. 200. 1. Fel.

Skuć się -uł -uje cz. zaim. dk. posp. upić się, ululać się, urznąć się

Skuty -a -e, posp. spity, urznięty, pijany jak bela, jak sztok „Szwadron po wsi gdzieś się szwenda, lub jak skuty chrapie w rowie" W. Pol 9.72.

Daw. Szkut

Skud-a. m. dy-ów nm. włos. scudo, moneta włoska srebrna, wielkości talara „Albo też wiele skudów zapłacić potrzeba, by w kardynalskiej łodzie dostać się do nieba?" A. kr. Fr. Kom. 2.54.

226

137

Skufja – ji. ż. ross. nakrycie głowy księży prawosławnych „Popi noszą skufiję, rodzaj jarmułki oznaczającej stan duchowny, w bójce więc z popem, każdy stara się zdjąć mu skufiję, żeby stanu duchownego nie obrazić" J. Stella Saw. Tydz. 4. 70.

jest skulpturowy

Skulpturalny -a -e, (łac. sculptura), od skulptury, rzeźby, kwalifikujący się do rzeźby, godzien być przedstawionym w rzeźbie, klasycznych kształtów „Ręka i nóżka skulpturalne" J.I.Krasz. Wyb. pism. Jasełk. 265.

Skurcz-u. m. cze-ów mn. w malar. skrócenie, pozycja figury ~~po~~ na obrazie, przedstawionej tegoż podłużnie, tak że patrzącemu wydaje się krótszą niż jest w istocie. „Malować dla osób, co malarstwa wyobrażenia nie miały, co krytykowały skurcze (raccourcis) których zrozumieć nie mogły" J. I. Krasz. 33. 57.

229

139

Skurczypatka – i. m. tki nm. posp. nicpoń, hultaj „Niewdzięczność tego człowieka, oburzyła księżnę do najwyższego stopnia. Zakazano mu na oczy się pokazywać. Książę wysłuchawszy opowiadania żony, nazwał go – skurczypatką" J. I. Krasz. Tyg. powsz. 1882. 35. „Wszak zawsze mówił, że to skurczypatka ten rudy harcérz!" W. Pol. 1. 66.

230

140

Skuzynowany-a-e, do kuzynowstwa należący, węzłami kuzynowstwa złączony „Mama zobaczywszy rękawiczki i frak, powiada mi: - do czegóż to, gdy się idzie do skuzynowanego domu, na herbatę?" J. Krasz. 2. 33. 198.

231

141

Skwer - u. m. ry - ów nm. ang. squair, ogródek w mieście, na placu lub ulicy. „Burzono niektóre domy, zakładano skwery" Now. 1878. 52. „Siedziała na ławeczce, w głębi skweru, przy rogu Nowego Światu i Alei Jerozolimskiej" Echo 1878. 205.

Ślamazarny -a -e, powolny, leniwy, ociężały „A i ten Seweryn ślamazarny, niezdara" A. Wilcz. Fot. 1. 65 „Buzia twa nie świeża choć pulchna i tłusta, i uśmiech ślamazarny raczej niż miłosny." Kur. Świąt. 1867. 6.

<u>Śledzić</u> -dzi -i st. cz. ndk. — kogo, co; ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~. W Galicyi ~~[illegible]~~ zamiast 4go przyp. ~~[illegible]~~ również: „śledzić za kim lub za czem", „Policja ma rozkaz śledzenia, osobliwie za tymi, którzy przybyli z zagranicy" G. nar. 1884. 209. 1. = zwracać uwagę, pilnować, szpiegować. Nawet literaci galicyjscy tak piszą: „Mówił obracając się do Agatona, śledzącego za nim" M. Bał. Żydówka 33.

Śliczniutki -a -ie, śliczniuchny, prześliczny „Prawdziwa dziewczyna polska, śliczniutka i wesolutka" J. Dzierzk. 5.11 „W śliczniutkim negliżyku uwijała się zgrabnie" A. Wilcz. Fot. 1. 237.

235

147

Ślinić -ił -i st. cz. ndkn ξ- Wyślinić dkn. posp. żart. całować do uprzykrzenia, natrętnie „Nie oddala się odemnie na krok, ściska mnie i ślini." PJ. Wraż. 2. 33. 44. „Wyściskam ich, wycałuję ... wyślinię, wypłaczę się nawet jeśli tego będzie potrzeba Id. 77. 226.

Ślinić do wyrazu Wyślinić

<u>Śliwowica</u> - y. ż. wódka węgierska z śliwek pędzona, zwana na Węgrzech Sliwowitz „To prawdziwa węgierska śliwowica... to nie wódka, ale lekarstwo" A. Wilcz. Fot. I. 216.

Stabnica-y ż. ce-bnic mn. pewien rodzaj małej siatki na ryby, dawniej używanej „Najrozmaitsze rodzaje broni rybackiej, włoki, wędki, więcierze, stabnice" K. Szajn. Jad. i Jag. 1. 11 „Wirzsami et aliis parvis retibus, videlicet: stabniczą a wanczerzmi tenebuntur piscari." r. 1394 Rzyszcz. Kod. 2.343.

Słabomyślność - i. ż. bezl. mn. osłabienie władzy myślenia, zboczenie umysłowe „Ażeby rozciągnąć nad nim kuratelę, potrzeba dowodów słabomyślności" B. Bol. Nad modr. Dun. 140

Słabomyślny - a - e, mający umysł osłabiony, cierpiący lekkie obłąkanie „To człowiek słabomyślny, imaginatyk... powiem otwarcie, potrzebujący kurateli" ib.

151

<u>Sładny</u>-a-e. <u>no</u> lud. powsz. zam. snadny, łatwy nietrudny „Sładniej by to nabrać gdyby był czas wolny" O. Kolb. Lud Pieśni 57 (od Wielunia)

Słaniać się -ał -a st. zaim. ndkn. chwiać się na nogach, pochylać się, chcieć upaść w skutek ubytku sił „Ręką za piersi się trzymając, krew wypluwał i słaniał się" B. Bol. Brud bursy 137.

Słębiny - lm. nm. prow. zaimy, dziewosłęby, swaty. „Z razu te sprawy nie zdały się łacne - lecz kiedy Damazy popiera słębiny - po płaczach i żalach tak rada tam padła: że wdowa we dworze wdowczyka osiadła" W. Pol 7. 189.

Słodyczka - i. ż. **czki** - czek mn. prow. roślina na podgórzu Karpackiem „W kwietniu odyniec i wycinek ryje za słodyczką po gąszczach" W. Pol 7. 259 „Stare samury ryją po sołotwinach za słodyczką" ib. 265. W Tatrach lud zwie słodyczką Aquilegia vulgaris, Orlik pospolity. Br. Gust. pod. przes. i nazwy lud. 2. 24. **Słodyczką**, zaś Polypodium vulgare, pewien rodzaj paproci. ib. 80.

<u>Słodziusieńki</u>-a-ie, <u>ko</u> przsł. więcej w mowie posp. słodziuteńki, bardzo słodki „Posiekaj go drobniusieńko ugotuj go słodziusieńko" O. Kol. 1.121.

244

154

Słomiany -a -e ż posp. „słomiany wdowiec albo wdowa” mąż albo żona rozdzieleni chwilowo z współmałżonkiem „Te trzy miesiące oddalenia męża były prawdziwemi zapustami dla Antkowej... słomiana wdowa nie żałowała sobie niczego” M. Bał. Wiek 1878. 287.

Słominka -i ż. słomka, ułamek, źdźbło słomy „Słominki nikt nie poda, żeby człowiek za nią uczepić się mógł i z jamy wyleźć” El. Orz. W zim. wiecz. 227.

Słoneczny -a -e, ż mówiąc o dniu, pogodny, pro-mieniami słońca grzany „Dzień był pię-kny, słoneczny i ciepły." J.I.Krasz. Lata war. 1.43. „Dzień był na przekorę przepowie-dniom, piękny, ciepły, słoneczny" ib. 45

Słony -a -e, *no* przen. ♀ drogi, zbyt drogo ceniony, wiele kosztujący. „Za granicą nosił tytuł hrabiego słono opłacany po hotelach" JI. Kraszewski 72. 118.

247

156

Słóweczko -a. n. -czka -czek nm. zdrb. słówko. w poezji lud. bywa Słóweńko i Słowińko n. „Lutko, Lutko, Luteńko przemów do mnie słóweńko" O. Kol. 1. 175 „Kasieńko, przemów do mnie słóweńko" ib. 177 Toż. ib. 253. „Handziulko, przemów do mnie słowińko" ib. 176. a nawet: „Kasińku! mówżeż do mnie słowińku" ib. 175.

<u>Słóweńko</u> – a. n. spieszczenie zdrobniałego wyrazu: słówko, słóweczko. „Przemówiła Kasia słóweńko do Jasia" O. Kolb. Lud I Pieśni 39.

Słownictwo - a. n. leksykologja, nauka i sztuka układania słowników i należytego objaśniania wyrazów.

Słownikarstwo - a. n. leksykografja, ogół prac literackich na żyznem polu. „Zabytkiem tej gęstej w Piastowskich wiekach żeglugi, pozostało wielce wydoskonalone słownikarstwo żeglarskie" K. Szajn. Zad. i Żag. 1.10.

<u>Słowo</u> -a. n. <u>-wa</u> -słów lm. W l.p. „słowo” używa się w znacz. zbior. tyle co „słowa” ~~t.j.~~ w najobszerniejszem znacz. t.j. mowa i pismo w ogóle, to co się mówi, opowiada, pisze, drukuje, opisuje, naucza. „Boleliśmy że stan dziennikarski poniża się dobrowolnie, osłabiając doniosłość słowa drukowanego, słowa, którego w Polsce mniej zawsze nadużywano, aniżeli wszędzie indziej” Czas 1877. 74.

Słupić się -ił -i cz. zaim. ndkn. stawać słupem, stawać dęba, wspinać się, mówiąc o koniach. „Włoką rozjadłe zwierzę – ciągnie się, słupi, pada, zrywa się" Opuść. 61. „Mój kasztan począł słupić się i pomykać" ib. 71.

Jest u Dog.

Służanka -i. ż. nki -nek lm. z ross. służąca, służebna „Ale piękna!... zawołał hrabia, zwracając się za Dosią — miejskie nasze lwice, lampartki, szczury i myszy, jak służanki by się przy niej wydały..." J.I. Krasz. 72. 112.

253

159

Służbodawca -y. m. ten który daje u siebie służbę. „Dla służbodawców jest rzeczą dogodną mówić się od razu zmówić z potrzebną służbą" G. war. 1882-280. 2.

254

160

Słychać -ał -a st. cz. ndku. zam. słyszeć, forma przestarz. zachowana jeszcze tylko u ludu „Piją piją nalewają Marysię se namawiają. Jak ci se ją namawiali ojciec matka nie słychali" O. Kol. 1. 247.

Słyszeć § „słyszę, jak słyszę" przysłówkowo w znacz. podobno, jak mówią „Dyt dziewulka, jak słyszę, mocno zachwiany, brał im pieniądzy, a brał i ludzi zdobnych" M. Bał. pam. dzia. 102.

255

161

Smakołyk – u. m. – ki mn. zawt. specjał, delikates, coś smacznego „Ze świąt, zostawione wielkanocnych, wracał z całemi koszami bab, mazurków, szynek, kiełbas i jaj na twardo. Mama bowiem, gospodyni zawołana, tysiącznemi opatrywała go smakołykami" Ford. Tyg. Il. 3. 7. 132. „Synom Izraela przejadły się już tradycyjne ich smakołyki a zasmakował im cukier." J. Jel. Rola 1883. 45. 6. „Pobiegnę po likier, po mój doskonały, cudowny likier! – Zawsze pan takie smakołyki wyrabia? – zapytała Anielcia" Kl. Jun. Wiek 1886. 204 „Wódki i likiery, pomidory (:)

(:) skórki pomarańczowe i t.p. smakołyki: podniecały podniebienia" Wiek 1887. 113. 3.

Smakosz – a. m. – sze mn. łakotniś, lubiący u Ld. smakarz, smakownik smaczne kąski, wybredny w jadle „Bo to widzisz, taki wygodniś i smakosz" A. Wilcz. Wiek 1878. 280.

Smakoszowski – a – ie. właściwy smakoszowi „Jadł zwolna i po smakoszowsku, pił pomalutku" B. Bol. Nad modr. Dun. 162.

verte

Smakoszowstwo – a. n. bez l. mn. właściwości smakosza, wybredności w jadle „Wszystkie te jego szkolne przymioty z przybytkiem smakoszostwa, jeszcze bardziej się spotęgowały" A. Wilcz. Wiek 1878. 280.
„Choćby mu pączki z kartofli, choćby prosię kaszą nadziane, choćby niewiem jaki smakołyk dawali – apetytu nie ma" Wł. Jun. Wiek 1887. 214. „Kupcy delikatesów zamierzają obniżyć cenę ostryg w przekonaniu iż duży odbyt pozwoli im uniknąć strat, jakie wypływają z szybkiego psucia się owego smakołyku" Kur. Codz. 88. 350. 4.

Smarowanie -a. n. -ia -wań -om- ≈ posp. fig. bicie, plagi „Jagna, bież jeno na parobownik, powiedz Mateuszowi, że jak nie powróci do koni, dam mu smarowanie; aż mu skóra zlezie!" An. Wi. Alb. warsz. woj. 1845. 249.

Smarować -ał -ruje cz. ndkn. ≈ posp. fig. malować niedbale, z grubsza, pisać pospiesznie „Tymczasem protokulista smarował coś nadzwyczaj szybko po papierze" B. Bol. Friedburg 95.

Smarowacz -a. m. -czy -ów mn., smarownik, ten do kogo należy smarowanie kół u wozów np. przy pociągach na drogach żel. „Dosyć często zdarzają się wypadki na kolejach żelaznych dotyczące urzędników kolei, robotników, smarowaczów, wekslarzy, palaczy i t. d." Echo 1878. 253. 3.

<u>Smatka</u> - i. ż. prow. na Szląsku: chustka (do nosa?) Bib. war. 1849. 3. 347. Szmatka? sprawdzić.

Smerek -a. m. -ki -ów v. Smereka -i ż. -ki -rek uu-prow. na całem podgórzu karpackiem w Galicji, świerk, drzewo iglaste Pinus picea. (u polaków Smerek, u rus. Smereka). „Mąż to za smerekiem styrzy i od złości cały dyrzy" Wadowice O. Kol. 1. 280.

260

166

Smerlić się -ił -i st. zaim. ndkn. posp. prow. licho się palić, mówiąc np. o mokrem drzewie w piecu.

Śmiać się -ał -eje st. zaim. ndkn. ∥ pog. wesoło się przedstawiać, mieć pozór wesoły, oddychający weselem, „Lica im się wszystkim młodością śmiały i weselem" JJ. Krasz. Lubonie I.10 „Zielona wyspa zarosła drzewami, jak kosz kwiatów pełny, śmiała się zdając kołysać na srebrnych wodach rzeki" ib. 165.

Śmieszkować -ał -kuje st. wyż. ndk. śmieszki wy-
prawiać, chichotać się „Byłem się
odsunął śmieszkowała z nim i
gziła się." J.I. Kras. 94. 129.

Śmiesznostka - i. ż. stki - stek mn. zdrob. śmieszności mała, nie bardzo bijąca w oczy, na którą się patrzy z pobłażaniem. „Ale co to tam, to w nim tylko śmiesznostki... gdyby na to nieuważano, dałby pokój." Tt. Krak. 71. 100. „Najpierwszy dopatrzył się jakiejś śmiesznostki w swoim ideale(,) Kraj. G. Lwow. 1887. 127.(.) i zaczynał od tego, że sobie z niego podżartowywał."

Śmietanka - i. ż. z fig. wybór, kwiat towarzystwa, z przekąsem. „Dom ich ściągał śmietankę towarzystwa" J. I. Krasz. Wiek 1878. 64. „Wprowadzę cię w śmietankę tutejszego towarzystwa." M. Bał. Bia. murz. 210 „Nie mieli pretensji do wykwintnego obejścia, znamionującego tak zwaną śmietankę towarzystwa" W. Marr. Echo 1878. 81. „W lożach śmietanka, na paradyzie zwyklejsi śmiertelnicy." G. nar. 1883. 280. 2. „Bielany udały się świetnie tego roku. Masy ludu śpieszyły na odpust już od samego rana, a śmietanka towarzystwa po południu, w pięknych ekwipażach obejrzała się dokładnie na modnej przejażdżce." Prz. Tyg. 1868. 212. „Mieliśmy teatr amatorski, odegrany na cele dobroczynne przez śmietankę tutejszego towarzystwa arystokratycznego" Kłosy. 12. 87.

<u>Śmietnisko</u> - a. n. <u>-ska</u> - tnisk. lm. miejsce, skrzy-nia i t.p. gdzie się wyrzucają śmiecie, śmiecisko „Ludzie dlań byli zabawkami, które połamawszy, rzucał na śmietnisko" J. I. Krasz. Tyg. II. 5. 7.

Śmigać -ał -a st. cz. ndkn. Śmignąć -ął -gnie dkn., śmyrgać, pędzić
§ st. wyj. porp. biedz, lecieć spiesznie
„I na wiatr lotne rzuciwszy stopy,
jak teraz śmiga w krąg wielki.” Ad.
Mick. 1. 18 „Chcę zejść... patrzę... Agatki
niema już... śmignęła na dół” B. Bol.
Przed burzą 75.

Smoczysko-a. m. i n. wielki, straszny smok. „Była to królówna, a smoczysko spał koło niej" O. Kolb. Kuj. I. 114

Smok-a. m. 3 przyrząd mechaniczny ciągnący wodę z rzeki w wodociągach. „Smok wodociągowy przy stacji pomp na (ulicy) Czerniakowskiej, funkcjonuje od pewnego czasu nie najgorzej" Kur. Codz. 88. 241. 4.

268

172

Smolanka -i. ż. -nki -nek mn. albo Smolarka prow. pewien gatunek gruszek letnich. „W tym sadzie dzieciami na smolanki i sapieżanki polowaliśmy" Z. Uwarz. 90. 23.

269

173

<u>Smoląg</u> -a. m. -gi -ów mm. prow. posp. Kuj. smoluch, brudas, zawsze zasmolony. „Przed dworem stoją drągi, pańskie dzieciski jak smolągi" O. Kol. 3. 234 „W naszych stodołach są wysokie blągi, a nasze fornale to kieby smolągi" ib. 236.

Smolucha -y. ż. prow. pewien gatunek grzybów trujących: „Wam się zdaje, że jak dziecko zna muchara, smoluchę i psią bedłkę, to już zna niemal wszystkie grzyby trujące...” Niedz. 2. 205.

<u>Smołowiec</u> -wca m. materjał będący mięszaniną asfaltu, smoły, węgli kamiennych i ciał ziemistych, używany na chodniki, do krycia dachów lekkich i t.p. z prow. – <u>wca</u> m. <u>wcy</u>-ów mn.
„Smołowiec, jest to wyraz brukowy lwowski, na oznaczenie człowieka któremu nic się nie wiedzie. Wyraz ten który jest tłomaczeniem niemieckiego Pechvogel uzyskał już poniekąd prawo obywatelstwa" Dz. Czerw. Szrut. 1879. 4 cf. Pech i Pechowiec.

<u>Smród</u> – s. m. 3) fig. w znacz. moral. – nieprzyzwoitość, wstyd, hańba, niesław. w przysł. „Złe, aż smród", aż brzydko, nieładnie „każdy ród, ma swój smród" t. j. że znajdzie się w nim ktoś przynoszący zakałę nazwisku – 3) klątwa „Niech cię smród ogarnie!" (niech cię smród piekielny ogarnie, niech cię jarne psy obeszczają!)

273

177

Smukać -ał -a st. cz. ndk. Smuknąć -ął -knie dk. nosem wciągać „Tabaczki całym nosem smuknę." A. hr. Fr. Dzieła 7. 216.

274

178

Smutnieć -ał -eje st. nij. ndkn. posmutnieć, zesmutnieć dkn. smutnym się stawać „Co dzień wzdychała częściej, co dzień smutniała bardziej.” J. I. Krasz. 33. 88 „Teraz wypoważniałeś i zesmutniałeś mi bardzo” ib. 19. 5.

<u>Smutnowaty</u> -a -e, <u>to</u> przest. smutnawy, niby smutny, udający smutnego „Bywało jak chcę kogo zdurzyć, jak popatrzę, jak się tam smutnowato uśmiechnę... to jakby wędkę rzucił." J.I. Krasz. 72.71.

do wyr. Zemknąć

179

276

Smykać -ał -a st. cz. ndk. osmykiwać „Z tą dzieci co tkwiła w ławie u przypiecka, smyka kłaków" S. Gorzk. Z. 155

Wysmyknąć -ął -nie dk. osmyknąć, wydobyć „Żar świecy zawinięta w słomę, którą z łóżka baby wysmyknęła" ib. 154.

Smyrgać -ał -a cz. nij. ndkn. Smyrgnąć -gł -gnie dkn. posp. biedz, lecieć spiesznie, śmigać, pyrgać, pędzić „Chłopi, jak stado spłoszonych sarn, poczęli smyrgać w krzaki, krzycząc: ratuj się, kto może!" Wal. Gryb. G. lwow. 1885. 40. „A to niespodziankę matce wyrządziłby, gdyby już smyrgnął" Wł. Wol. G. war. 1860. 230. § Cz. czem, rzucić, „smyrgał kamieniami." „Dziad na bok smyrgnął kule" Mick. 89. 33. 3.

Śniadaniowy-a-e, od śniadania, tyczący się śniadania, należący do śniadania. „Odpoczywali po kilkugodzinnych śniadaniowych trudach" Kur. Świąt. 1867. 4.

Śniadanko-a. n. **-nka**-ów nm. zdrb: niewielkie śniadanie; więcej jednak to zdrb. ~~[illegible]~~ wyraża pochwałę smakowitości. „Gości z całego pościągano miasta na śniadanko przyjacielskie" J. I. Krasz. 31. 195. „Upija się codzień na śniadankach, które i daje i przyjmuje" ib. 73. 145.

279
183

Śnieg -u. m. zdrb. Śnieżek -żku m. „Mokry śnieżek w wilgotną mgłę się zamienił." J.J. Krasz. Dw. Zmartw. 2.137. § fig. szron, siwizna na włosach „Śnieg z włosów dziś prószy" J.D. Zales. 4.7.

Śniegołom -u. m., my -łów mn. drzewo it.p. zwalone przez śnieg „Flis zawadził i z galarem koło karpy śniegołomu do jaśnego poszedł doma" T. Lenar. Szopka 7.

Śniegowisko -a. n. ska -wisk mn. większa zaspa śniegu, z powodu miejscowości dłużej nie topniejąca „A słońce wyżej, wyżej się pomyka... codzień po trosze śniegowisko topnie" W. Syrok. Gaw. 4.14.

Śniegozwał -u. m. ły -łów mn. oberwanie się i osunięcie śniegu ze stoku gór „Śniegozwał w dolinie Tereku" Tyg. Il. 2.6.8.

Śnieżka -i. ż. żki -żek mn. kulka ulepiona z śniegu „Wczoraj widzieliśmy pierw-

sze „śnieżki" czyli inaczej „pigułki" ule-
pione ze śniegu, którymi młodzież szkol-
na podczas pauzy i przed zaczęciem lekcyj,
witała zimę — jakby salwami z prób ognio-
wych" Echo 1877. 279. 3.

Śnieżynka, -i, ż. -nki - neb. um. płatek śniegu,
pojedynczo wzięty, albo cząsteczka leżącego
„Pod światłem księżyca zaiskrzyła się ka-
żda śnieżynka na dachach chatyn" T. T. Jeż
1. 1.

280

184

Snopczysko - a. n. ska - ~~[illegible]~~ ów mn. zgrub. zły, niezgrabny, byle jaki snop „Idźcie do stodoliska na zgniłe snopczyska" O. Kol. 1. 264.

Snopówka - i. ż. sieczka urznięta z snopa niemłóconego t. j. nie z czystej słomy lecz z ziarnem.

Sobaczyć -ył -y st. cz. ndkn. posp. - komu, wymyślać, łajać od ostatnich słów, od sobak.
Nasobaczyć dkn.

Sobieradzki-ego m. dzcy-dzkich mn. Sobieradzka-iej ż. dzkie-ich mn. nazwisko wymyślone na oznacz. ludzi dających sobie radę w każdym wypadku, charakteru nieugiętego „Stara była zła, wyiwrekana, pani w domu i sobieradzka — bo i z lokatorami rady sobie dawała, niektórych miotłą wyganiając i na ratuszu obawiano się jej gęby" J. I. Krasz. 46. 13.

<u>Sobkowstwo</u> – a. n. bez l. mn. samolubstwo, egoizm,
nieużytość „W dzisiejszym świecie, gdzie
jest tyle sobkowstwa a bezinteresowna
przyjaźń tak rzadka" Z. Kaczk. 4. 289.
„Święta to zasada, zaczynać od nie-
wiary i podejrzeń, ale zbawienna i ko-
nieczna w tym wieku obłudy i sobko-
stwa" Z. Mell. Groch. wian. 5.

Sobowtór – a. m. ry – ów mn. osoba widziana w chorobliwej wyobraźni, drugi ja. „Rozpowszechnioną jest wiara, że ktoś może być równocześnie w dwóch lub kilku miejscach widzianym. Takich ludzi nazywają sobowtórami duchowymi” Strzecha 1873. 375.

Socjalista -y. m. ści - stów. wm. zwolennik i rządzący się zasadami ~~[illegible]~~ socjalizmu. „Nie należałem nigdy i nie należę do żadnego stronnictwa, wszelkie oddanie się partji uważam za kajdany i niewolę... Nie jestem ani arystokratą, ani demokratą, ani republikaninem, ani socjalistą..." J.I. Krasz. 2.16.83.

z Tow. socialis

Socjalizm-u. m. my-ów mn. odcień komunizmu,
systemat społeczny, dążący do podniesienia ogólnego dobrobytu przez zaprowadzenie równego podziału pracy, zarobkowania, własności i t. p. „Najbardziej krańcowe socyalizmy i komunizmy nigdzie tak daleko nie sięgnęły jak tu (w Rosyi). Wszczepiono te nauki młodzieży, znacznej części ludu, biurokracyi, a w ostatnich czasach ożeniono je z patryotyzmem i pchnięto w najwyższe sfery rządowe" B. Bol. Hybr. 100.

Sód-u m. łac. Natrium, pierwiastek chemiczny metaliczny, w naturze bardzo rozpowszechniony, znajdujący się w soli kuchennej, saletrze oraz w ciele ludzi i zwierząt.

Soda -y. ż. właśc. węglan sody, natrum carbonicum, sól bardzo ważna w med. a szczególniej w przemyśle, jako minerał w przyrodzie rzadka, głównie otrzymywana sztucznie z chlorku sodu ‖ „Dawny termin medyczny w patologii oznacza ból głowy, po franc. céphalalgie, od arabs. sudā ból głowy, stąd i w turec. mówi się sudā wermek sprawić ból głowy, nudzić, od słowa arab. sadā rozłupać. U Lindego błędnie śpiżarka" A. Muchl. Źródł. 120.

Sodalis -a. m. -si v. -sy -ów mn. daw. członek bractwa pobożnego „A trzeba wiedzieć, że mam patent sodalisa, i z powinności bronię Maryi imienia" Ad. Mick. 2. 298 „Lubo tak młody, był już Sodalisem maryańskim i należał nawet do arcybractwa Męki Pańskiej." Z. Kaczk. 10. 182.

<u>Sodowy</u> -a -e, od soda lub sody ż posp. „woda sodowa” napój gazowy sztucznie przyrządzany, bardzo w ostatnich czasach upowszechniony. Meton. „altana sodowa” gdzie sprzedają wodę sodową, „Skończyło się lato... już zaczynają znikać sodowe altany” Kur. Świąt. 1869. 52.
„Piliśmy wodę sodową z szampanem” J.I. Krasz. 2. 33. 35

Sofi v. Sofu m. nieodm. -ich mn. „Wyraz nowożytny o mistykach wschodnich, z arab. sufi, muzułmanin albo derwisz który się oddaje bogomyślności i w ogóle życiu ascetycznemu, a że tacy noszą odzienie wełniane, po arab. suf, wełna, stąd przymiotnik sufi odziany w sukni wełnianej, dla czego zowią się sufi. Nauka ich zowie się też sufi sufizm, jest to mistycyzm, mający w islamie swe odrębne zasady i praktyki" A. Mickl. Źródł. 120.

Sofizm-u. m. my-ów mn. v. Sofizmat-u m. ty-ów mn. dowodzenie sofistyczne, kręte oparte na fałszu, wniosek pozornie prawdziwy a fałszywy w zasadzie „Nie lubił być pokonanym i w dysputach częstokroć sofizmami się ratował" Z. Kaczk. 9. 76.

Soja - i. ż. je - i m. ang. sos z grzybów w pewien sposób sporządzony, używany do potraw mięsnych. „Soja z pieczarek, jest to prawdziwa ich esencya, i takową najlepiej jest urządzać na zimę." L. Ćw. Jedz. prakt. przep. 125. „Do sztuki mięsa soye angielskie w wielkim doborze podawano regularnie" J. I. Kraszewski. wiek 1878. 50.

294

188'

<u>Sójka</u> -i ż. <u>jki</u> - jek mn. posp. uderzenie ~~[illegible]~~ kuła- / sztusak
kiem, boks „W bok winowajczyni kuła-
kiem silną „sójkę" wymierza" Echo 1877.
217. 4.

Sokół-a. m. -ły-ów mn. ζ - i zdrb. Sokolik-a. m. -ki-ów mn. - w poezji lud. oblubieniec, kochanek, młodzieniec - także, koń rączy.
„Oj ratuj mnie Jasiu, ratuj mnie sokole" O. Kol. 1. 31. Toż ib. 38, 40, 63. „Siądę ja sy na konia sokoła" ib. 233.

Sokołowy-a-e, u ludu zam. sokoli „Żeby ja miała sokołowe oczy, toby ja poleciała do Jasieńka w nocy" O. Kol. 1. 432.
„Kiedy ja o nim zapomniała, o Jasku moim najmilszym, o sokoliku moim" Lt. Orz. W zim. wiecz. 231.

Jest w. Orz

<u>Solenizować</u> -<u>ał</u> -<u>zuje</u> st. cz. ndkn. franc. solenniser, obchodzić uroczyście „U podkomorzego wypadł obchód imienin uroczysty, który na sposób saski solenizowano" JI. Krasz. Z 7 let. woj. 2.195.

Soletowany-a-e, np. „Sama pani zawsze ogromnie strojna, ubrana, soletowana, obwieszona łańcuchami" J.I. Krasz. 72. 99. ?

Solidarność – i. ż. bez l. mn. Łac. praw. wzajemna
odpowiedzialność wszystkich za jednego
i jednego za wszystkich. W stosunkach cy-
wilnych potrzebuje być zastrzeżoną; w do-
chodzeniu i karaniu przestępstw, wynika
z stanu rzeczy. posp. wzajemność, wspól-
ność interesów „Przed ciężką chwilą smutku
i nieszczęścia milkną kwasy sąsiedzkie, a
odsłania się ta piękna strona sąsiedzkiego
życia na wsi, którą jest solidarność wza-
jemnej przychylności. Bo na wsi, jeżeli
jest w rzeczy samej sąsiedzka solidar-
ność przesądów, narowów i śmieszności,
jest także wielka solidarność wzaje-
mnych, rodzinnych prawie uczuć" J. Dzierzk.
5. 26 „Prawdopodobnie działa tu cała
banda połączonych solidarnością zło-
czyńców, szeroko po kraju rozgałęziona"
Now. 1878. 167.

Solidarny-a-e, nie przest. oparty na solidarności posp. połączony wspólnym interesem, zgodny, wspólnie działający i nawzajem sobie pomagający. „Powinniśmy tylko iść solidarnie, trzymając się za ręce, a zrobimy co zechcemy." B. Bol. Nad modr. Dun. 85.

Solidaryzować -ał -zuje st. cz. ndkn. poddawać pod solidarność, czynić solidarnym, wspólnym, na wspólności opartym „Nie przyszło jej na myśl, że małżeństwo wiąże ludzi tam nawet gdzie niema miłości węzłem wspólnego interesu, że solidaryzuje życie jeśli nie serca; solidarność tę samolubna jej natura odrzucała z góry" W. Mork. Męż. i żo. 243. § st. nij. i -się st. zaim. (z kim, z czem) poczuwać się do solidarności, okazywać gotowość do odpowiadania za kogo, podzielać czyje przekonania „Pewna część prawicy, w wielu sprawach nie solidaryzowała się z swoimi sprzymierzeńcami" G. lwow. 1885. 125. 3.

301
189

Solidny -a -e. prow. z franc. pewny, niezachwiany, na silnych podstawach oparty. „Celem tej spekulacji jest posiadać koncesję, aby ją sprzedać komuś mającemu solidną kieszeń." Słowo 1882. 239. 3. Rozm. „Łatwiej wzystuje kredyt żydek aferzysta, mogący lada chwila zbankrutować podstępnie i uciec, aniżeli solidny obywatel ziemski, przedstawiający hypoteczną gwarancję." Wiek 1886. 141. 3.

odpowiedzialny

302

190

__Solo__ przysł. wyraz włos. używany w muzyce i gdy mowa o tańcach: pojedyńczo, sam jeden posp. żart. „solo basso" (dosł. sam bas) „No, cóż to tak kawalerze, sam jeden solo basso używasz przechadzki! hę?" B. Bol. Hybr. 212 „Pozostawało mi bodaj __solo basso__ szukać przygód" Jul. Chodor. Tyg. powsz. 1882. 61. § — __a__ za __sola__-olo muz. arja do śpiewu na jeden głos lub jakikolwiek utwór muzyczny na jeden instrument; także, taniec wykonany przez jedną osobę

__Solowy-a-e__, od sola, pojedyńczy, w jedną osobę „Gdy goście się zdarzali, wówczas tańce występowały pod postacią popisów solowych" T. T. Jeż 2. 30.

Sołdat-a. m. (ci v. ty-ów) mn. żołnierz rosyjski, moskiewski „~~Kto mógł zo~~ „wzięty być w sołdaty," do wojska ross.; „kto mógł zgadnąć, co z tego wyniknąć mogło? Proste sołdaty, fortuna... zsyłka... wszystko było możliwe" B. Bol. Przedburg 93 „Być naówczas skazanym w sołdaty najsroższą ze wszystkich może było karą" ib. 131. „Popadłszy do niewoli i oddany w sołdaty, dosłużył się z czasem epoletów w pułku dragonów" J. Gord. Kauk. 93

Sołdacki-a-ie, od sołdata, właściwy sołdatowi rosyjskiemu „Zżymał się, że nikt z nas nie stał przed nim na ustugi, wyciągnięty jak struna po ~~sołdacku~~ sołdacku" J. Gord. Kauk. 152

„Marsz przodem, a ja za tobą, jak sołdat za aresztantem" El. Orz. 10 zim. wiecz. 136. „Na trzy lat pójdzie w sołdaty" ib. 142.

304

192

Sołotwina -y ż. ny -twin mn. prow. Galic. zarośla w lesie „Dziki po zaciśnych sołotwinach leżą" W. Pol 7. 241 „Stare samury ryją po sołotwinach za stodyrką" ib. 265.

Sołtyska – i. ż. Ski-sek um. prow. Kuj. i W. Polska
sołtysowa, żona sołtysa
Sołtysów – a – e, lud. do sołtysa należący „A i jam też sołtysów syn" O. Kol. 1. 221. „Sołtysowam córeczka" ib „Szołtysów syn" ib. 222.

306

<u>Sonata</u> - y. ż. ty - nat um. włos. kompozycyja muzyczna na fortepjan lub skrzypce, albo też na te obadwa instrumenty, składająca się z kilku, zwykle trzech części: allegra, adagia i finału, jednę związanych myślą. „Głos fortepianu dał się słyszeć. Lucia rozpoczęła sonatę Bethowenowską" J. I. Kraszewski. Wiek 1878. 75

307

Jest w Org.

Sonda-y. ż. dy. lm. narzędzie chirurgiczne do zapuszczania w ranę dla zbadania jej głębokości (zgłębnik). „Trzymał w ręku ostro zakończony drut i takowym jak lekarz ~~sąd~~ sondą, badał otworzystości bryczki" Kl. Jun. Wiek 1886. 142. § narzędzie żeglarskie do mierzenia głębokości morza

Sondować cz. ndkn. badać za pomocą sondy § w mowie potocz. dkn. wysondować badać, dochodzić, wymiarkowywać za pomocą dochodzenia „No cóż tam? – Sondowałem we dworze. Nabyliby może dożywocie" J.I. Kraszewski. Wiek 1878. 20 „Przyjaciele ministra rozsiani umyślnie pomiędzy tłumami, aby opinię publiczną sondowali" J.I. Kr. Sta Wier. 1. 75 „Rzucała na mnie oczyma, jak gdyby mnie badać chciała. Ktoż to wie! może mama poleciła jej mnie sondować" D. Bol. Dzien. Ser. 58. „Trzeba dobrze rzeczy wysondować" J. Zachar. Op. paraf. 85.

Sonet-u m. ty-ów włos. pewien rodzaj poezyi lirycznej, złożony niezmiennie z czterech strof, z których dwie pierwsze 4°, a dwie ostatnie 3 wierszowe „Dla Jadwini mam sonet napisać na sobotę" M. Bał. Kłosy 12. 215 „Dwie strofy po cztery wiersze i dwie po trzy – to sonet. Sonet jest to piękna forma poezyi. Lubię ją bardzo" Wł. Sab. kw. sum. 155.

<u>Soniko</u> przest. wyrażenie w grach faraona i sztosa, gdy karta wygrywa lub przegrywa w pierwszem pociągnięciu. „Czwarta dwójka wychodzi soniko i wygrywa" J. I. Krasz. 2. 33. 188. „Postawił jeszcze raz i soniko przegrał" Id. Cześn. 60. „Ten kawałek pieczeni smaczniejszy mi jest stokroć niż zagięty parol wygrywający soniko" K. Gaszyń. Waryj. z potrz. 29. „Podczaszyc wysunął kartę zakrytą, ale na ten raz nie długo się ucieszył, bo w pierwszym pociągu soniko ubitą została" J. I. Krasz. 39. 120.

Sopel - pla m. ple - pli mn. spiczasty kawał lodu, wiszący z prow. sąpel „Marzłem na kwaterze pod Białym Koniem - Smutne tam przebudzenie, gdzie arabeski na szybach, a sąple u drzwi" A. Kr. Fr. Dz. II. 158.

311

Sopiałka – i. ż. łki – łek mn. prow. rus. fujarka wierzbowa „Pobiegł w kierunku, zkąd wychodził głos sopiałki" G. nar. 1885. 39. 1.

Sort-u. m. ty-óio handl. i Sorta-y. ż. prow. gatunek, rodzaj. „Godna małżonka. Kobieta najpierwszej sorty... co za powaga, co za ton!" A. hr. F. Drieb. 7. 182.

Sortować -ał -tuje st. cz. ndkn. brakować, gatunkować, dobierać podług gatunków. W gospodar. „Arfy do sortowania ziarn każdej wielkości.” Rozsortować dkn. rozgatunkować, rozdzielić podług gatunków „Zaraz, tylko sobie uporządkuję, rozsortuję moje sprawunki” M. Bał. Ułomy 12. 215. Wysortować dkn. wybrakować, przebrać wyrzucając co gorsze „Po ulicach krążą stare, wysortowane różnego rodzaju wehikuły” Now. 1882. 33. 3.

314

196

Sośninka - i. ż. bez l.mn. zdrob. młoda sośnina, zarośla małej, młodej sośniny. „Żółte piaski sośninką rzadką potrzęsione" J.I. Krasz. 13. 12.

315

197

Spacerowicz -a. m., cze -ów lm. pop. żart. osoba używająca spaceru, będąca na przechadzce lub przejażdżce dla spaceru. „Stajemy w Pruszkowie. Trzy czwarte pasażerów wysiada. Są to spacerowicze, którzy korzystają z niedzieli uciekli z miasta" W. Dom. Kolce 1878. 227. „Jesień zaczyna się już naprawdę. Spacerowicze powracają z letnich wycieczek" Echo 1877. 194. 5. „Spacerowiczom przygrywa muzyka wojskowa chociaż nie każdego dnia" Now. 1883. 2. 3. „Spacerowicze świąteczni ratowali się prowiantem przyniesionym z sobą" Wiek 1884. 186. 3. „Pewien Francuz odbył próbę chodzenia po wodzie za pomocą trzewików wypchanych zgęszczonem powietrzem; spacerowicz ten potrzebował 20 minut na przebycie jednej mili angielskiej" Tydz. 7. 365.

Spadkobierca -y. m. -cy -ów. ım. ten, co bierze spadek po kimś, sukcesor. „Spadkobiercy zwracają się do właściwego sądu z żądaniem zbadania świadków, iż oni, to jest, żądający, są najbliższymi spadkobiercami zmarłego, mającymi prawo do spadku po nim." Tyg. powsz. 1882. 52.

Spadkodawca -y. cy-ów m. testator, ten co przeznacza komuś spadek po swojej śmierci „Potrzeba wywodu praw do majątku pozostałego po śmierci spadkodawców" Tyg. praw. 1882. 51.

318

198

Spadłość - i. ż. ści - i nm. spadek, dziedzictwo, sukcesja „Wzmocniony spadłością ziem obszernych po bracie" F. Bern. Nat. 50.

Spahi v. Spahowie -ów mn. kawalerzyści w wojsku tureckiem lub francuzkiem w korpusie algierskim „Spahi, u Twardowskiego o konnicy Tureckiéj; z pers. Sipahi jeździec, kawalerzysta przymiotnik od sipah wojsko, sipahi w ogóle korpus konnicy w Turcyi i Algierze."
Ant. Muchl. Źródłosł. 121.

320

199

Spajać -at -a st. cz. ndk. Spoić dk. § -tego, upajać „Winem mi chłopca spajali codziennie" W. Pol. 3. 24.

Spanieć -ał -eje st. używ. dziś. pańskich tonów, nałogów nabrać „Ona się już tak rozpieściła, tak spaniała, tak przywykła do poratunków i słów miękkich, że nie pojmowała jak wytrzyma" J. I. Krasz. 70. 42.

322

201

Spartański-a-ie, od Sparty starożytnej i Spartanów fig. bohaterski w połączeniu z nieugiętością i surowością. „Promiennisto wydawał mu się ten kraj tytanicznych zapasów, homerowych bojów i spartańską cnotą odzianych jak zbroją bohaterów" B. Bol. Tul. 1. 218

Spaśny -a -e, ξ prow. tłusty, tuczny, spasły, wypasiony. „Wozy naładowane snopami spieszyły do stodół, nawet spaśnym cugowcom nie przepaszano tym razem" Kl. Jun. Rola 2. 566 „Cyganił się z swojego byka, iż jest spaśny jak pasa" Kur. świąt. 1884. 34. 3.

<u>Spazmatyczny</u> -a -e, od spazmów, cechujący się, wyrażający się spazmami; w przen. mow. niepowstrzymany, trudny do powściągnięcia, mówiąc o płaczu, śmiechu i t. p. „Po białej twarzyczce przelatywały drgnienia jakieś spazmatyczne, na przemian błyski, rozpromieniające ją, i chmury" J. I. Krasz. Król i Bond. „Nie obeszło się w nocy bez spazmatycznych ataków i płaczu i śmiechu, i tym podobnych dolegliwości kobiecych" A. Wilcz. Fot. 1. 248.

Łac. spetialis

Specjalny -a -e ż mający pewien cel wyłączny, oznaczony, skierowany ku pewnemu określonemu celowi „Majątek i specjalna nauka żyją u nas w otwartej i największej nieprzyjaźni" An. Wi. 5. 205
„Uczucie piękna, jest uczuciem specjalnem, równie jak idea o pięknie jest jedną, prostą w sobie" Kl. Podwysoc. Tyg. Il. 2. 15. 316.

Specjalnie przysł. w szczególności — wyłącznie — osobliwie, przedewszystkiem
„Otóż to zwykła wada pani wszystkich, że pani specjalnie" K. Zalew. Art. 264. 71.

Łac. spetialitas

Specjalność — i. ż. szczególna znajomość i wydoskonalenie się w jakimś kunszcie, rzemiośle, wyłączne oddanie się pewnemu zajęciu. „W każdym człowieku spoczywa zarodek jakiejś potrzebnej społeczeństwu specjalności" T. T. Jeż Łowiec. 68. „Zostanę przy mojej specjalności... matematykiem się urodziłem i umrę matematykiem" Wł. Sab. Kw. Sum. 37. „W obszernym zawodzie lekarza, wybrał sobie specjalność akuszeryę" Kr. Tyg. 20. 336.

czuie-przsł.

Specyficzny-a-e, z łac. reps. specificus, specjalny, szczególny, wyłączny, do pewnego określonego celu służący, w pewnym szczególnym razie działający, pożyteczny. „Hrabia Sylwester większą ma antipatię przeciwko panom, specyficznie galicyjskim, wyrostym też na austryackich tytułach już po rozbiorze, niż do przybłędów z innych sfer społecznych" J.I. Kras. 2.33.10.

Specyfik-u m. ki-ów mn. łac. rzeż. specificus; środek, lekarstwo specyficzne, używane specjalnie przeciw jakiejś chorobie. „Sam się sobie nacieraniami, rumiankiem i domowemi specyfikami leczył." JI. Kraszewski. 31. 112. „Gdy apetyt jej nie dopisywał, zaostrzała go specyfikami" I. I. Kr. 2. 396.

Łac. speculari, od speculum

Spekulować -ał -luje st. nij. ndkn. posp. myśleć nad czem, obmyślać sposoby, szukać dróg, środków do dopięcia czego „Spekulował, jakby wybrnąć z tego i dostać się na wolność" Śledz. sąd. 9 mar. 1882. 287. 2. § — na co v. na czem, rachować na co, szukać zysków na czem, w handlu, pośrednictwach i t. p. „On sam trochę na dobrach spekulował, czasy były takie że je za bezcen sprzedawano" 77. Kwarta. Strzecha 1878. 6.

Spekulánt -a. m. ci -tów mn. Spekulator -a m. rzy -rów mn. łac. speculator, ten kto spekuluje, oddaje się spekulacyom., przedsiębiorstwom i t.p., pomysłowy w pogoni za zyskiem „Lada szlachcic dziś chciwie się przerabia na spekulanta, i plując na żyda sam z nim staje w szrankach" J.I. Krasz. 71. 86 „Przez naśladownictwo Zachodu, przerabiamy się na spekulatorów i robigroszów" ib. 83.

Spektakl-u. m. kle-ów mn. z łac. spectaculum przez franc. spectacle, widowisko teatralne (jako teatr, komedjalnia, nie używa się) „Na wczorajszym spektaklu zarobiła pożyteczna instytucya zawalni około dwóch tysięcy rubli" Wiek 1887. 81. 3.

Spektaklowy-a-e od spektaklu; w jęz. teatr. „sztuka spektaklowa" jest ta, która sama, bez dodatku innej zapełnia cały wieczór czyli spektakl.

Spencer v. Szpencer -a. m. ry -ów nm. zdrb. Spencerek -rka m. rki -ów nm. kurtka do pasa, bez żadnych poł, kaftan, lejbik „Śmieszna postać w spencerze granatowym, z laską sękatą w ręku wsunęła się do pokoju" J. I. Kras. I. 119. „Radost w surducie, pod spodem szpencer" A. hr. Fr. Kom. I. 75 „Ostatnie polskie wąsy padły, jak paździerze, a z ferezyi szpencer takem mu wykroił, że się dziwiej z radości, jak Bela upoił" ib. 100. „Wszyscy w szpencerach ubrani na polowanie, w wojskowych czapeczkach" ib. 141. „Furman Sobek i forys Fedzio w spencerach, spodniach łosiowych, o okrągłych kapeluszach, niby po angielsku" A. hr. Fr. Dz. II. 176.

<u>Speranda</u> -y. ż. ndy-rand um. ζ nadzieja, widoki na coś „Majątek ma w sperandzie" L. Kwi. Tyg. Il. 2.1. 147.

<u>Spichlerzyk</u> -a. m. zdrobn. mały spichlerz, spiche-rek „W reszcie budowy były składy, spichle-rzyki porobione z pokojów" J. I. Krasz. Dziwosz 19-20.

Spicz-u. m. cze-ów lm. ang. speech, mówka, przemówienie, toast „Przyniesiono wino, i kapitan wypił naprzód za moje zdrowie, wyjąknąwszy rodzaj spiczu przed wychyleniem kieliszka" D. Bol. Pam. Pan. 207.

Spiczastość – i. ż. bez l. mn. ostrość zakończenia

„Niemieckie katedry gotyckie zwykle grzeszą spiczastością, wszystko tam strzela do góry, linia horyzontalna prawie wykluczona, jak gdyby nie istniała w naturze"
K. Chłęd. G. lw. 1888. 31.

do wyr. Żeprzeć

Śpiewać - ał - a st. cz. ndkn. Żeprzeć - spart - żeprze dkn.
§ st. nieos. śpiewa (mnie, ciebie, jego), sparło, żeprze, gnieść w żołądku, wzbudzać kurcze, wiatry „Po zacierkach zaczęła dyszeć, a pod koniec kartofli tak ją sparło, że z wielkiem utrapieniem ducha, musiała tylko odtworzyć" B. Prus Kur. Warsz. 1878. 244.

Spieszczać -ał -a st. cz. ndkn. w sposób pieszczotliwy wymawiać wyrazy, zmieniać imię i t. p. „Gabryjela nazywano Gabrysiem. Mama Dobrodziejka jeszcze bardziej go spieszczała; w jej ustach Gabryś przemieniał się na Bryś, Brynio i Brynieczko" T. T. Jeż Wrzec. 3.

339

211

Śpiewaczy-cza-e, śpiewacki, od śpiewaka „Czytarz skąd płynie i co to znaczy tęsknota w głębi piersi śpiewaczej?" W. Syrok. Gaw. 4. 95. „I wśród Was szukać śpiewaczego ducha" Jul. Stark. Czar. Sł. a. 21.

Śpiewanka - i. ż. -nki - nek mn. prow. śpiewka, piosnka, piosneczka „Bo gdzie takie cudne stroje, i śpiewanki i dziewoje?" W. Pol 9. 62 „Tam pożych niewiast ciągnie gromada z śpiewanką w ustach, z grabiami w dłoni" S. Grusz. Zagr. wiej. 17

<u>Spinać</u> się -<u>ał</u> -<u>a</u> st. zaim. ndk. niewłaść. zam. wspinać się „Ale gdzież się spinać z takim panem o lepsze, czy wypada młodzi" W. Pol. 3. 121.

Spirytysta -y. m. ści - stów mn. zwolennik spiryty-
zmu, wierzący w spirytyzm, w możność
wywoływania duchów i wchodzenia w bez-
pośrednie z nimi stosunki; duchownik

Spirytystyczny-a-e, od spirytyzmu „Zjawiskami spirytystycznemi nazywają pospolicie te, których na zasadzie znanych dotychczas praw przyrody wyjaśnić nie można." Lud. Przypiecki Tyg. powsz. 1881-101. polegający na spirytyzmie, objawiający się na podstawie spirytyzmu.

344

214

Spirytyzm - n. m. wiara w duchy i siły nadprzyrodzone nie dające się wytłómaczyć na podstawie nauki, duchownictwo, wiara w związek świata duchów z światem rzeczywistym, w możność wchodzenia duchów w bezpośrednie stosunki z ludźmi

Spisać cz. dkn. § zużyć przez pisanie „Wziął pióro, na piórze włosek, i bardzo spisany nosek" Ad. Mick. I. Tukaj § „spisać skórę"

Spiskować -ał -kuje st. cz. ndk. spiski knować, sprzysięgać o celach buntowniczych „Tu oczy i uszy wytrzeszczają na młodzież a wy spiskujecie" B. Bol. Przed burzą 66.

347

216

Spity -a -e, imiesł. od spić się, pijany, urznięty
„Głuchy albo spity." A. bo. Fr. Kom. 2. 89.

Śpiżarenka - i. ż. nki - nek mn. zdrb. śpiżarka, mała śpiżarnia, „Gołe ściany, stół złamany, kilka krzeseł, furja w kącie, drzwi zaparte do śpiżarenki" J.I. Kwarz. 29. 13.

218

Splasnąć -ął -śnie st. cz. dkn. prow. klasnąć

„Aż w ręce splasnęła, ale spostrzegłszy się zaraz głośno kaszlnęła" J.I. Krasz. 72.23.

Splen -u v. Splin -u. m. ~~bez l. mn.~~ -ny -ów mn. ang. spleen, z grec. splen, śledziona; med. choroba, rodzaj melancholji „Napadła cię choroba wieku naszego, spleen serdeczny, przesyt, nuda niewyleczona” Z. T. Wasz. 32. 17.

Splennik -a m. -ki -ów mn. cierpiący na splen, melancholik, śledziennik „Ojciec swoje, do tego wielki oryginał, splennik” Jul. Słow. 2. 4.

Spłynąć dkn.

Spływać -ał -a cz. ndk. § fig. o głosie „Czasami tylko spływa z gór jak struga, tęgby jęczała nuta smętna, długa" A. Gr. Fr. Cf. inna-/zna nazwa. § zam. upływać sic. „I w dziedzińcu zamkowym zielone podsienie, gdzie całym pokoleniom wiek swobodnie spływał" W. Pol 3, 58.

Spocząć -ął -cznie cz. nij. dkn. ≈ fig. o przedmiotach i rzeczach nieożywionych, znaleźć się na chwilę w pewnem ~~pr~~ miejscu; w temże znacz. Spoczywać ndkn. leżeć, znajdować się „Dłoń mojego ojca nieraz spoczęła w ich rękach" J.I. Kraw. J. I. 128.

Spodek -dka m. dki -ów mn. ◊ miseczka służąca za podstawkę pod filiżankę. „Podał im filiżanki spodek pełen biszkoktów" Ad. Mick. 3. 287. ◊ prow. piernat albo siennik w łóżku.

Spodziać się, Spodziewać się st. zaim. § lud wiejski i niższa klasa po miastach, powsz. wymawia: „spoździać, spoździewać się."

355

<u>Spokój</u> - u. m. bez l. mn. - pokój, spokojność - pogoda umysłu „Bezczynne istoty których żywota celem użycie, spokój, próżnowanie" J. I. Krasz. 1. 35 „Tu taka cisza, spokój taki, tak mało walki, życie tak łatwo i mile upływa" ib. 71. 103. „Człowiek w spokoju i chacie najszczęśliwszy" ib. 72. 35. „Cierpienie temu obliczu wykołysanemu spokojem dodawało jeszcze blasku" ib. 38. „Zwrócenie się do Boga i pełne skruchy modlitwy dały mu spokój, jakiego jeszcze nigdy nie doznawał" ib. 73. 135 „Noc nam powróci spokój i da czas do namysłu" Z. Kacz. 5. 20. „Już było niby po wojnie, ale cóż z tego, kiedy spokoju nie było" ib. 10. 151. „Ściągano nieustannie i zbrojono ludzi, bo na granicy nigdy spokoju nie było" 71.

Krasz. Lubo. 1. 112. „Pokora ta i spokój z jakim odpowiadał na szydercze pytania, dziwne czynił wrażenie" ib. 100. „W tym uśmiechu pełnym słodyczy, spokój ducha i całe życie możliwe się widzi" J. I. Krasz. 71. 97. Niespokój, niespokojność „Ale zkąd ci przyszedł ten niespokój?" ib 73. 21.

„Nie żyje się jeno dla chleba i tylko dla spokoju ciała, ale dla miłości, prawdy i ofiarności" B. Bol. Tut. 1. 30. „Wody nie zamącili nikomu i woleli swego nawet ustąpić, byle tylko spokój był święty i zgoda" Kl. Jun. Wiek 1887. 217.

„Dam spokój wszelkiej myśli o żeniaczce" A. Wilcz. woły rob. 194.

<u>Spoljacja</u> -ji. ż. -cje -cyj lmn. łac. spoliatio, łupiestwo, rabunek, wydzierstwo. „Rząd wiekową polityką swoją dowiódł, że się nigdy nie uchyli w raz obranych środkach spoliacji." Sodr. opow. hist. 122. „Dopełniono rozbioru 20 milionowego narodu, a Francja najbardziej interesowana w tej kwestji, patrzała obojętnie na tę spoliację" ib. 153.

<u>Spolować</u> -<u>ał</u> -<u>luje</u> st. cz. dkn. zyskać co lub kogo, ująć sobie „Spolujesz j. w. panie, i ojca i matkę i syna" S. T. Pież. 2.15 „Oni chcieliby się dla ~~[illegible]~~ Izy spolować" J. Narz. 2.16.114.

Społ-u m. ły-ów, nm. mało używ., poet. społek, wspólnik (spólnik) „Odpasać nam ranące miecze, roztrąbić nam po końcach świata że brat odnalazł w Bogu brata; już nam po ziemi odtąd społy jak bracia i jak przyjacioły.” T. Lenart. Ks. zbior. Woj. 48.

Do współ...

359
226

do wyr. Współ...

Spółniebianin -a m. -bianie -bian mn. podzielający wraz z innymi pobyt w niebie
„Podobne do anioła stróża, który nocną modlitwą budzi przyzywany spóźnił się, śpieszy wracać między spółniebiany."
Ad. Mick. 3. 279.

Do Współ...

wszelkie zajęcia traktowane jako zabawa i rozrywka

227

Sport - u. m. ty -ów niu. ang. wszelkie zajęcia połączone z ćwiczeniem ciała, mające celu zabawy, rozrywki popisu, współzawodnictwa; głównie tyczy się wyścigów konnych. „Hrabia jest wielkim wielbicielem Anglii, a ten ani sportu, do którego nawykł, ani życia na taką skalę jak tam nie znajdzie" 77 Kraw. 2. 33. 42. „Kilka razy byłem w Epsom, i pilnie badałem sport angielski, aż do gruntów." ib. 49 „Nie rozumiem głupiego sportu anglików, którzy gotowi w lochach polować na szczury byle polować" 77 Kraw. 71. 64. „Robił sobie sport ze rzucania kamykiem na przechodniów" G. nar. 1882. 137. 3. „Strzelanie do gołębi jest dziś jednym z najmodniejszych sportów na obu półkulach. Sportsmeni we Francyi, Anglii i Stanach zjednocz. z zapałem mu się oddają" Słowo 1882. 244. 3. „Ma on się odznaczać sportem boksowania" G. nar. 1882. 249. 3. „Towarzystwo wioślarskie zamierza wydawać pismo miesięczne poświęcone

sprawom sportu wodnego" Słowo 1882. 239. 2.
„Dobrzeby było, żeby władze rządowe położyły wreszcie koniec temu sui generis sportowi, zależącemu na wzajemnem straszeniu się i rozsiewaniu nie mających żadnego sensu plotek" G. Krak. 1882. 199. 2. 4. „Więc tedy sport łyżwowy już się rozpoczął a zaraz też projektują się walne na lodzie zabawy.." Wiek 1885. 278. 3.
przykład ob. G. Lwow. 1886. 297. 3.
„Sport welocypedowy warszawski idzie w górę; jeden z cyklistów tutejszych wybiera się na swoim stalowym rumaku aż do Wiednia!" Wiek 1887. 235. 3. „Strzelanie do gołębi, tak zwane tir aux pigeons, jest jednym z najokrutniejszych sportów" Kur. Lwow 1888. 120. 2. „Amatorowie sportu balonowego, będą mogli tego roku użyć do syta. Kurjery zapowiedziały nam już na lato aeronautów wszelkiej rasy, pochodzenia i renomy." Wiek 88. 110. 3. „Poważniejsza praca literacka, jest u nas pierwej sportem, zbytkiem, czasami dość kosztownym, przeto może się jej poświęcić albo ktoś zamożny albo zbędny nad wszelkie zabezpieczony" T. J. Choiń. G. Lwow. 89. 166. 1. Felj.

Sportman-a, Sportsmen-a m. [ni v.] ny-ów mn. ang. oddający się z zamiłowaniem sportowi, szczególniej końskiemu, pop. koniarz na sposób angielski „Był wielki myśliwy, wielki koniarz i sportman" J. I. Krasz. 72. 91 „Był wyrocznią wszystkich stajni, najsławniejszym jeźdźcem w kraju, sędzią na kursach, rozjemcą w kwestjach grzywy i ogona, słowem sportsmanem całą gębą, a raczej królem koniarzy" ib. 2. 153 „Koniec karnawału lubownikom szlichtady usłał sanną aż miło, a sportsmenom lodowym kapitalnie pomroził ślizgawki" Wiek. 1887. 42. 3. — ob. sport.

362

229

Sportmanować -ał -uje sł. cz. ndk. zatrudniać się jakimbądź sportem. „Nauczywszy się parlować po francusku, sportmanować po angielsku, oddaję się próżniactwu" J. Dzierzk. 5. 69.

363

230

Sporzec -ał -y st. cz. dkn. prow. lud. spojrzeć „I wrzucił ją w stawek i nie sporzał na nię" wiebnis. O. kol. 1. 303.

364
231

Sporzyć -ył -y st. cz. ndkn. ȝ wieść spór o co „Wielmożni panowie a rycerstwo z książęty sporzą” V. Szajn. Jad. i Jag. 1. 36.

Sposażyć -ył -y st. cz. dkn. uposażyć, obdarzyć

„Galery ładowne w złocistą pszenicę, w którą Bóg tak polską sposażył ziemicę" S. Przyb. Pow. poet. 3. 4.

Sposób. Są w języku polskim wyrażenia: bądź co bądź, jakkolwiek bądź, w każdym razie, czy tak czy tak, to jest, że cokolwiekby można powiedzieć przeciwko temu, jednak tak jest lub być powinno. W Galicji, mogę to samo określić mówiąc i pisząc: „na każdy sposób", co jest wyrażeniem dziwnie nieznośnem. Przykładów na jego użycie nie zanotowałem, ale jest tak powszechnie znanem, że nie wymaga ich koniecznie.

Sposób - u. m. ξ w Galicji powszechnie używają „na każdy sposób" zam. w każdym razie, nie mniej przeto „Jakkolwiek nie doszło do pozytywnych rezultatów, na każdy sposób jednak poprawiły się stosunki pomiędzy Niemcami i Rosją." G. nar. 1887. 266. 1.

368

233.

<u>Spotkańko</u>-a. n. <u>ńka</u>-ów nm. zdrb. spotkanie, miłe, niespodziane, rendez-vous romansowe „Oświadczał, że się musi śpieszyć, bo ma jeszcze dziś „maleńkie spotkańko". To mówiąc przymrużał w tajemniczy sposób oko." H. Sienk. G. pol. 1876. 5.

369

235

Spotrzebować -ał. -buje st. cz. dkn. Spotrzebowywać ndkn. zużyć na swoją potrzebę „Mało kto jest zdolny pojąć żywot naszego ludu prostego, ograniczającego się maluczką liczbą żywiołów, jakie się tu spotrzebowuję" J.T. Warz. 72. 59 „Marznę oni nalewając i spotrzebowując drzewa sporo" T.T. pi. Now. 1878. 133.

370
236

Spotworzyć się -ył -y cz. zaim. dkn. potworem, potwornym się stać, szpetnym się stać na kształt potworu „Straszne się uczeni konania mękami spotworzone oblicze" D. Bol. Tut. 3.3.

<u>Spowiadać się</u> -ał -a sł. zaim. ndkn. <u>Wyspowiadać się</u>, dkn. § w potocz. znacz. zwierzać się, wyznawać poufnie „Na cóż miałbym się panu spowiadać z naszej kłótni?" J.I. Kras. 75. 82. „Zaraz się sam wyspowiadał, jako z hrabią Ludwikiem jechali w odwiedziny do.." Il. Wiek 1877. 288 „Chciałbym abyś był szczerym, wyspowiadał się, i powiedział mi jak stoisz obecnie" J. Korzen. II. 46. <u>Wyspowiadać</u> ~~kogo co~~, sł. cz. dkn. (wypowiedzieć, wynurzyć się z czem, wygadać się). „Możesz jej całą moją wyspowiadać duszę?" D. Bol. Przed burzą 72 „Poczekaj przyjedziesz ty sam do mnie, a wyspowiadasz mi się sam, jak zechcę." J.I. Kras. 72.18 § lud powsz. wymawia „spowiedać" np. „O pierwo się bracie spowiedaj wieleś panienek nawiedzał" O. Kol. 1. 224.

372
237

Spowijać -ał -a st. cz. ndkn. Spowinąć -ął -nie dkn. powijać, obwijać fig. „Świat boży wokoło spowija mrok siny" S. Prusz. Pow. poet. 3. 5 „Pismo, te znaki nieme, tajemnicze, które myśl w sobie spowiniętą mogły nieść na drugi koniec świata" J. I. Krasz. Dv. Zwartw. 3. 6.

Spowodować -ał -duje st. cz. dkn. sprowadzić co, będąc do tego powodem „Roztopy wiosenne nietylko u nas spowodowały stagnację na kolejach żelaznych". Now. mielz. 1877. 13.

374
238

Spożywczy-a-e. dający się spożyć, służący do pożywienia „Produkty spożywcze, sprzedawane na targach, a w szczególności mięso, nabiał i ogrodowizny..." Kur. por. 1882. 239. 3. „Masło, jaja, mięso, jarzyny kupowano na targu, bo w sklepach spożywczych, wszystkie te przedmioty były droższe" Kurier 1886. 214.

Sprawnik-a. m. cy-ków rus. ross. isprawnik, r. z dodatkiem „kapitan sprawnik" w rosyj. prowincyach przyłączonych od Polski-naczelnik. policyi w powiecie „Dwie pijawki, które w całej okolicy słyną, pies zowie się Sprawnikiem, a suka Strapczyną." Ad. Mick. 3. 86 „Sprawnik, czyli kapitan sprawnik, naczelnik Policyi ziemskiej; Strapczy, rodzaj Prokuratora sądowego. Urzędnicy ci, mając często sposobność nadużywania władzy, w wielkiem są obrzydzeniu u obywateli" ib. 330.

Sprawozdanie - a. n. nia um. zdanie sprawy, rachunku „Odczytał sprawozdanie z ostatniej renty urządzonej na biednych" M. Bał. Pam. Sieczy 24.

Spromienić -ił -i cz. dk. poet. promieniami zalać, oświetlić: „Wtem znowu drżący połysk księżyca wdzięczne matowy spromienił” S. Grusz. Zagr. wiej. 35.

378

240

__Sprożnować__ -__ał__ -__nuje__ st. cz. dkn. przepędzić na próżnowaniu, przepróżnować „Jeśli miał parę dni wolnych, zamykał się w bibliotece, malował, grał, pisał i nie sprożnował chwili" JI. Krasz. Starosta war. 2. 7.

174 1

379

Sprzeciw. Nie miałbym ~~na to~~ nic przeciwko wkraczaniu władz sądowych na pole językoznawstwa ~~inną sprawiającą wyłącznie powszechne naukowe~~, gdyby to wkroczenie swoje zaznaczyły powodzeniem; ale nie mogę zaliczyć do ~~tworów~~ wyrazów udatnych tego który znalazłem ~~co wyczytałem~~ w wyroku c. k. sądu pow. miej. del. karnego (krakowskiego) z dnia 31 sierpnia 1888 r. Rekurs czyli apelację nazwano tam „sprzeciwem,” a lubo pierwsze są wyrazami z obcego języka wziętemi, ostatni zaś czysto polskim, nie pisałbym się na jego wprowadzenie do języka; prędzej już przystałbym na: sprzeciwienie się, albo: odparcie, odpór, niezgodzenie się, nie przyjęcie. Oko brzmienie owego ustępu wyroku: „Doręcza się podsądnemu z pouczeniem, że mu wolno w ośmiu dniach wnieść od tego wyroku sprzeciw.” Czas 1888. 203. 3. Brzmi to jakoś tak kurzo-

wystarczająco, że naraża na szwank powagę zdania wyrzeczonego w imię sprawiedliwości.

380
242

Sprzeczać się zaim. — ż nie harmonizować, nie zgadzać się, odbijać fałszywie przy czem, nie pasować „Największy niedostatek sprzeczał się tu z osobliwszą troskliwością o stare łachmany" J.I. Kras. 75.75. „Oko jedno szyzem trochę patrzało, ale ostrożny Konrad drugie tak nastrajał, żeby się z niem posprzeczać nie mogło" ib. 58.43 „Na twarzy sprzeczały się krasne barwy, żywy blask oczów, śmiejące się usta, z tą siwizną przedwczesną." Id. Brania Zmartw. 2.11 „Nie śmiał się odezwać otwarcie, bo słowo jego sprzeczało się z myślami całej rodziny" Id. Lub. 1.25 „Na ścianach kwieciste obicie wyglądało wesoło, ale pospolitym gatunkiem swym sprzeczało się z ciężkiemi drapenjami dość kosztownych firanek" El. Orz. Kraj 1882. 26. 8.

<u>Sprzeczen</u> -czna -czne, poet. zam. sprzeczny. „Czyż długo będziesz bluźnić tak niejasno? czyż Pan jest sprzeczen własnemu sądowi? czyż On obala sprawiedliwość własną?" W. Syrok. Gaw. 4. 161.

382

244

Sprzęcik - u - m. ki - ów, zdrb. sprzęt. § tak samo jak „sprzęt," używa się w l. poj. w znacz. zbiorowem. sprzęciki „Stolik przed kanapą pełen był książek ślicznie oprawionych, dalej leżały klejnociki różne i sprzęcik kobiecy wytworny, uderzający fizjognomią niezwyczajną." Il. Kur. 2. 7. 13

Sprzysiężony - ego. m. żeni - ych mn. należący do sprzysiężenia, spiskowiec. „Żona, wieści, że jej kochany Teodorek, należy do sprzysiężonych, wierzyć nie chce." Wiek 86. 24. 3.

Spuścić się -ił -i zł. zaim. dkn. Spuszczać się -ał -a ndkn. ≈ wypuścić nasienie spółkując płciowo, dewzarkować.

Spuścisty -a -e § w dół zwieszony, opuszczający się, zawiesisty „Wąs spuścisty, głowa łysa" J. I. Krasz. 71. 60.

Spuścizna -y. ż. § zam. daw. używanego „puścizna", spadek „Maleją ludzie, słabnieją pokolenia, — ostatek spuścizny duchowej ulatuje" B. Bol. Tat. 1. 101.

Spytki – tek mn. pytki, badanie, wypytywanie „Bakerowa wzięła go cichaczem na spytki" JI. Kraszewski 72.18 „chorążyna postanowiła się z nim rozmówić starannie, wzięła go na spytki, ale do niczego się nie przyznał" ib. 73.174. „Zdawało mu się iż natychmiast wzięty będzie na spytki" B. Bol. Przedburza 94.

Srebrny -a -e, ⁓ przen. biały jak srebro, srebrzysty „A na noc w łożu srebrnej topieli... śród boskich usnąć widziadeł" Ad. Mick. 1.18 „Siekące wodne zatopy, srebrnemi pryska kropelki" ib. „Ona po srebrnem pląsa jeziorze" ib. 20 „Po srebrnych wstęgach przez białe doliny suną się sanie jak szczere godziny" A. hr. Fr. Ojczy. mowa „A teraz księżyc srebrną pogodą obrylantował rosisty wrzos" K. Tetmajer. Jez. 13 „Gdzieniegdzie smuty się srebrne nitki pajęczyn, wróżąc długą pogodę" Ż. Karw. 5.51. ⁓ dźwięczny, mówiąc o głosie, tonach „To jakiś srebrny, przeciągły szum, to harmonja tonów tysiąca" J. B. Zales. 1.123 (1) ⁓ „Srebrne wesele," ponowienie ślubów małżeńskich po 25 letniem pożyciu.

(1) „Głos jej dźwięczny, srebrny, niezmiernie pociągający, istny głos czarownicy-syreny." J. I. Kraszewski. 2.7.11.

Srebro -a. n. — ś „śrybło" prawie we wszystkich narzeczach ludowych „Nabierzże Marysiu śrybła złota dosyć" od Cilicy O. Kolb. ~~Lud~~ I ~~Cieszyn~~ 46. „Nie znać śrzébła od złota" ib. 233

Srébrny, Śrybrny -a -e. podobnie: srebrny „Zdymajże Kasiulu te srébne sukniska" ib. 59.

Srebrnik -a. m. lm. -ów um. ś fig. pieniądz przekupstwa, zdrady, srebrnik Judaszów „Sprzedał, wydał go za srebrniki" t.j. przekupiony „Pośród ogniów szatana przemykały posły i worki z srebrnikami dla Judaszów niosły" K. Ujej. Skar. Jerem. 4.

Srebrnorunny -a -e, ze srebrnem t.j. białem runem „Gdzie woły, konie, trzoda srebrnorunna" Ad. Mick. 2. 36.

389

249

Srebrzysty-a-e § posp. zam. srebrny, wyraz pieszczotliwy, to samo co: złoty, kochany „O mój złoty srebrzysty jegomości, ja jegomości uduszę z radości" A. Wien. Nad Wisłą 59.

390
251

Średniówka - i. ż. — ǂ nafta celnego gatunku
„Jeżeli nafta się nie zapali od razu, to dowód że jest dobra, prawdziwa, że jest tem co się nazywa średniówką, lecz jeżeli od pierwszej zapałki nafta się zapali i to natychmiast, to dowód że jest to towar lichy, że w nim średniówki nie wiele, a sporo jest olejów ciężkich i że dla ich zamaskowania dodano benzyny" L. Mast. 9. nav. 1882. 299. 3.

Średniowieki - ów mn. lic. wieki średnie
„Gdzież dzisiejsze czasy można pogodzić z średniowiekami?" Elp. Mło. i Sta. 2. 87.

<u>Śrocina</u> -y. ż. pojedyncze ziarnko śrótu strzeleckiego „Strzeliwszy ze strzelby, ugodził kilku śrucinami robotnika" G. Lwow. 1886. 166. 3.

Śród (przedi.) przyim. dawniejsze śrzód dziś nieużyw. wśród, pośród „Śród dnia przyjdź niedy.." Ad. Mick. 1. 6 „Śród boskich usług wi-dziadeł" ib. 18. „Dziękować Bogu ~~wy-pada~~ potrzeba, że śród swoich kończysz dnie" A. hr. Fr. Dz. 12. 100.

<u>Srokaty</u> -a -e z „srokate pole" myśl. „Gdy jednostajna białości śnieżnego całunu zniknie, poczyna się pole srokate" W. Pol 7. 244.

Śrótownik -a. m. -ki -ów mn. młynek do śrótowania zboża „Gniotowniki i śrótowniki do gniecenia i śrótowania zboża na obroki z walcami żelaznemi do siły ręcznej i do maneżu."

Srul-a, Isrul-a m. żyd. imię męskie, przez zeps. Izrael.

Ssawka - i. ż. **wki** - wek mn. u niektórych robaków, polipów i t. p. organ służący do ssania krwi fig. „Nie każdy Francuz jest bogaty, ale każdy jest szczęśliwy, bo nie masz żyda, nie masz pasożytnych ssawek chwytających się uczciwej pracy jednostki" Wiek 1886. 153. 2. „Tyle lat naród wierzył, że te instytucye, te banki, towarzystwa, to nie są jego najstraszniejsze ssawki, że to nie są zbiorowiska geszeftu jednej zbitej kasty, lecz dźwignie dobrobytu!" Rola 5. 319.

Stacja - ji. ż. cje - cyj lm. ξ „Stacja telegrafu v. telegraficzna" biuro z kąd i dokąd można podawać depesze telegraficzne „W Krynicy na czas sezonu kąpielowego została otwartą stacja telegrafu" G. nar. 1885. 118. 3.
„Nowa stacja telegraficzna. W Rajczy otwartą została stacja telegrafu połączona z urzędem pocztowym, dla powszechnego użytku" G. lw. 1888. 128. 3.

<u>Stadniczy</u>-ego. m. czy-ych mn. przełożony nad stadem „Stary Zarzba był pańskim stadniczym” W. Pol 1 Pieś. ziem. 55.

Stagnacja - ji. z. cje - cyj mn. Łac. stagnatio, ustanie ruchu, znieruchomienie, zastój np. w obrotach handlowych, przemyśle „Lękaliśmy się, aby powszechna stagnacja i obawa wojny nie wpłynęły szkodliwie na wydawnictwa" J. I. Krasz. Dzies. lit. 3. 69. „Nie w jednych zresztą fabrykach żelaza jest ten zastój i stagnacja martwa, daje się ona uczuć w całem życiu Niemiec" Tyd. wiek 1877. 146. „Roztopy wiosenne nie tylko u nas spowodowały stagnację na kolejach żelaznych" Now. wiedz. 1877. 13. „Stagnacja w handlu zbożowym coraz dotkliwiej uczuwać się daje nie tylko samym ziemianom, ale i wszelkim przedsiębierstwom" Słowo 1883. 13. 2.

400

258

Stajeneczka - i. ż. zdrob. stajnia, mała stajenka

„Z boku jedziemy, stajeneczka otworzona do niej wjedziemy" O. Kolb. Kuj. 2. 251.

401
259

Stalka - i ż. Lki - lek nn. posp. ≈ stalówka, pióro stalowe do pisania „Zatrzymuję w tej chwili rozślizganą po welinie stalkę." Al. Niew. Echo 1878. 184.4.

402
260

prow. Warsz.

Stalować -ał -luje cz. ndkn. = obstalowywać, robić obstalunek, zamawiać „Odnoszę obstalowaną robotę. — To jakaś omyłka, ja nic nie stalowałem" Z. Mełł. Groch. wian. 15 (1)

Stalunek -nku m. -nki -ów mn. obstalunek „Pierwsi magnaci, którzy frasunki mieli już nieraz przez but rozpruty, na gwałt mi czynią liczne stalunki, chcąc mieć koniecznie odemnie buty" Kur. święt. 1878. 27.

(1) „To ci bal dopiero, będzie pogrzeb. — A będzie, niechby już trumnę stalowali" Kaj. G. Lwow. 1885. 236. 1. „Proszę pana o nowelkę, ale „na jeden numer". W ten sposób „stalują" redaktorowie dzienników informacyjnych t. zw. nowelki, strawę powszednią dla wielkich mas." T. Jes. Chor. Wiek 89. 234. 2.

Stalówka - i. ż. wki - wek mn. pióro stalowe do pisania, porp. stalka „Jeden z głośniejszych u nas nauczycieli kaligrafii, wynalazł nowy, znacznie udoskonalony, rodzaj stalówek, które te same co i pióra gęsie posiadają własności" Now. 1882. 110. 3. „Pisał z takim rozmachem, że aż stalówkę rozszczepił" Kaj. G. Lwow. 1887. III. 2. „Nietylko był dla siebie i swej rodziny, ale i sławę widział na końcu swej stalówki" ib.

Stalowy -a -e § koloru stali, szaraczkowy. „Słu-żący w płaszczu stalowego koloru" J.I. Kwarz. 72.27. „Suknia ta trwałą być musiała i na wszelkie przygody obrachowaną: stalowy jej kolor wytrzymać mógł pył i słotę" J.I. Król i Bond.

~~405~~
261

Stańczyk - a. m. ki i cy - ków nm. parlam. Galic. nazwa przyjęta przez członków pewnej frakcji stronnictwa konserwatywnego. „Wyraz „stańczyki” oznacza frakcyę konserwatystów krakowskich, którzy na podstawie swego programu i zwartej organizacyi usiłowali zdobyć dla siebie dominujące stanowisko, uchwycić ster polityki i zająć najkorzystniejsze stanowiska w monarchii” Now. 1882. 110. 1. „Nazwa stańczyków była hasłem, na podobieństwo owych licznych haseł politycznych, które tem więcej szans miały, im więcej było w kraju materyałów palnych do wojen domowych lub stronniczych walk parlamentarnych” ib. „„Koło polityczne” winno w uznaniu szkodliwości zaściankowych, koteryjnych i osobistych haseł politycznych, odebrać cechę ta-

kiego nasta wyrazowi „staiczyk:" ib. 2.
ob. G. Krak. 1883. 60.

406

262

Stańczykostwo – a. n. bez l. mn. duch, dążności i działalność stańczyków. „Walka ze stańczykami stanowi tak długo prostą tylko negacyę, póki się nie określi dokładnie, co jest stańczykostwo i czem zamierzają walczący z niem je zastąpić." Now. 1882. 110. 1.

407

263

Stangret - a. m. ci - two mn. woźnica z „Stangret, z niem. „Stangenreiter." Za dawnych czasów budowano powozy bez kozłów, i powożono z konia dyszlowego (Stangenpferd), a siedzący na nim woźnica (forys) nosił wyżej wymienione miano, które przyswoiło się następnie językowi polskiemu. Wiek 1877. 156 odp od red.

Stanica -y, ż. ce-nie nm. staroż. chorągiew, godło obrzędowe i tp. wojenne, „Obok kneziowskiego grodu, stała też świątynia i w niej stanice z postaciami bogów opiekunów" J.I.Kras. Lubo. 1. 26 „W pośrodku przybytku kapłanów, chowano stanice wojenne, uważane na wysokich tykach bogów posągi, które miasto chorągwi służyły" ib. 89 „Oddziały wyruszały powoli, każdy poprzedzany stanicą swą, na których orły, ptaki i potworne stworzenia grubo były wyrzezane. Stanica Licimka wystawiała wołu białego" ib. 2. 159. „Długosz powiada, że w niektórych wioskach w Polsce, w czwartą niedzielę postu, zatykano na długich żerdziach (stanice dawne) wizerunki Dziewanny i Marzanny, a potem je rzucano i topiono w bagnach" ib. 216.

§ daw. – i Stannica -y. posterunek wojskowy na kresach, też kozackie.

Staniczek -czka. m. czki -ów lm. zdrb. stanik t. j. ta część sukni kobiecej która okrywa stan, powyżej pasa „Staniczek błękitny, bielutka jak mleko spódniczka" Z. Kaczk. 5. 128 „Dziewczęta w staniczkach czerwonych, a w spódniczkach kwiecistych" ib. 138.

410
265

Stanisławowski-a-ie od m. Stanisławowa, „powiat Stanisławowski w Galicyi" „Starostwo Stanisławowskie w daw. wdztwie Mazowieckiem" 2) od imienia Stanisław „Stanisławowski" przyp. współczesny lub tyczący się Stanisława Augusta, ostatniego króla polskiego. „Nie francuszczyzna, ale niezdrowy duch encyklopedyzmu zatruł czasy stanisławowskie, choć nie zgasił uczuć patryotycznych." L. Dębic. G. lwow. 1887. 64. (1)

Stanisława-y. ż. zdrob. Stasia-i. ż. imię kobiece „Panna Stanisława kazała się stawiać" Z. Kaczk. 4. 30 „Tak wychowywała się Stasia" ib. 66. ob. Stasio

(1) „Na widok jej powstał z chyżą galanteryą stanisławowskich czasów gospodarz" J. I. Krasz. 76. 13. „Całe towarzystwo ówczesne, w części z resztek Stanisławowskiej epoki złożone, bardzo się tu żywo maluje" Jd. Dzies. lit. 3. 70.

Starka – i, ż. ǯ gorzałka stara, wystała „Było z pięć dużych flasz starki" J.I. Krasz. 71. 68 „Więc fuknę na żyda: A czego dostanie? – Jest starka, są jaja.." W. Pol 3. 12. „Wódkę, okowitę ze zboża paloną, przechowują na Litwie przez lat wiele, zanim na potrzeb ją biorą. Wódka nabiera stąd smaku dobrego, a od kuf dębowych ciemnego koloru. Zazwyczaj nazywają ją starką albo staruszką" ib. 34. „Wydobyto z wózka, na którym śniadanie jechało, starki flaszę i wypito za zdrowie księcia" T.T. Jeż 2. 9.

Starodub-a. m. by-ów. mn. ; bot. inaczej Miarz, łac. Imperatoria, roślina z kwiatem dziko rosnąca „Odwiązawszy sznur od myśliwskiego rogu, ofiarował go do skrępowania rozsypujących się starodubów, polnych róż i kampanulli" J. I. Krasz. 15. 31.

413
266

Staropanieństwo -a. n. bez l. mn. stan kobiety, która w panieństwie zawr~~[illegible]~~ w lata ~~mlem~~ „Ożenienie brata było dla niej wyrokiem na staropanieństwo" T. T. Jeż 1. 189. (1)

Staropanieński -a. -ie. tyczący się staropanieństwa „Gdy zabiegi matrymonialne spełzły na niczem, uzbroić się w cierpliwość i postanowić czekać na ciotkę, o staropanieńskich właściwościach, odcinającą kupony.." H. Jasień. G. war. 1884. 209.

(1) „Guwernantka panna Żaneta, która bolesne chwile staropanieństwa swego umiała zapełniać łzami nieutulonego żalu" Elp. Mło. i Sta. 2. 51.

267 414

<u>Starościński</u> -ego m. scy -skich mn. stronnik starosty, partji starościńskiej. „Ale nikt z Starościńskich nie postał w Krakowie." W. Pol 3. 157.

Turf

Start ang. wyścigi, tor „Do startu będą mogły stanąć konie wszelkich ras, i to bez względu na wiek i miejsce urodzenia”
wiek 86. 138. 3.

416
268

Starucha -y. ż. chy-ruch mn. stara kobieta. „Ubogo ubrana była starucha" J. I. Kraszewski Lubo. I. 8 „Starucha patrzała na dziewczynę z uśmiechem" ib. 10 „Starucha przez ceremonię wzdragała się, mówiła że się zmarłych nie boi" B. Prus Kur. war. 1878. 244.

Staruszeczka -i. ż. czki-czek mn. zdrb. i spieszcz. „miła staruszka, staruszeczka, anioł dobroci kobieta" J. I. Kraszewski Strzecha 1878. 7.

Stary -ego m. -rzy -rych mn. zg. posp. poufn. ojciec, pan względem sług, przełożony, pryncypał, dowódzca. „Stary nasz dojrzawszy idących, stanął" J. I. Krasz. Jl. 129 „Stary mój odmłodniał i powesełał" ib. 138 „Stary nasz widać oparł się przeciw temu kawalerowi, a nasza panna się w nim rozromansowała" S. Dob. Prudbury 61 „Stary mój umarł... majątek trochę zaszargał" A. Wilcz. Fot. 1. 48 „Obejrzał się... ach, to jego ukochany stary, jego wódz" Sewer Napoboj. G. mar. (1)

Starszy -ego m. -si -rszych mn. posp. lud. oficer w wojsku zg. — v. „starszy parobek" v. „porządkowy" prow. parobek robiący siekierą, stelmach dworski.

(1) „Nieraz z dumą mówił, że takiego łba, jak ma jego stary, to poszukać... Posada jaką teraz zajmował, była pomysłem tej ministerjalnej głowy ojcowskiej" M. Bał. pam. Dziady 186

418
270

<u>Starzyć</u> -ył -y st. cz. ndkn. starym czynić „Pięć lat widoczne ślady zostawiły na jej twarzy, a każdy podwójnie jej był długi i o dwa ją starzył" JI. Kras. 30. 134.

Stasin-a-e, do Stasia albo Stasi należący, tyczący się „Na wesele Stasine jeszcze nie zostanie" Z. Kaczk. 5.68.

Stasia-i. ż. ob. Stanisława, zdrob. Stasieńka-i. „I cóż ty na to moja biedna Stasieńko" Z. Kaczk. 5.74.

Stasieńko-a. m. Stasio-a m. Staśko-a m. zdrob. imię męzkie Stanisław, Staś, Staszek „Moje życie! mój Stasieńko!" J. N. Kam. Krak. i Gór. 8 „A Stasio nie sierotą! bo to już mój Stasio!" W. Pol 7.48 „Stasio pan! Nie będzie więcej łaził przez płoty." K. Szajn. Gał. prz. Stasio 4. „Cóż! Wesół Stasio! kontent Stasio!" ib 72. „Nad kwiatami w ogrodzie miał dozór Staśko posługujący w pokojach" A. Wilcz. Łot. 1.135. „Mógł Stasio królem zostać, choć go księże rodzin posłem tylko wyprawił od siebie w tę stronę, to mógł mimo tego zostać księciem Wojewodzin.." W. Pol 3.149. Stasiek-śka „Stasiek pojechał do szkoły" B. Bol. Tel. 1.67. U ludu

rus. w Galicji (Sanockie), „Staszko" jest spieszcze-
niem imienia Ostafij, Eustachy, to samo co na
Małorusi Ostap, Ostapek.

420

271

Statua-ny. ż. tny-ni nn. zdrob. Statuetka-i. ż. tki-tek nn. łac. statua, posąg, figura rzeźbiona przedstawiająca człowieka, franc. statue, statuette, posążek „Piękne statuetki na kominie marmurowym przeglądały się w zwierciadle" J.I. Krasz. 17.44. „Panna Antonina nie była owąż drobiazgowo wykończoną statuetką, ale miała urok świeżego polnego kwiatka" J. Zachar. Pis. lit. 2.660.

421

272

Stawiać się st. zaim. ż absolute, bruk. Warsz. nieustępować, stawiać się hardo, zuchwale „Stawiasz się? – Stawiam! – Chcesz w zęby?" Mucha 89. 33. 2.

273 422

Stawik -u m. Stawuszek -szku m.

Stawiczek -czka m. zdrb. mały Stawek -wku, stawek, częściej jako spieszczenie (nie koniecznie znamionujące drobności) w pieś. lud. „Wrzucił ci ją wrzucił w stawiczek głęboczki" O. Kolb. ~~Lud~~ 1. ~~Pieśni~~ Od Sochacz. 37. „Nie na to ją rzucił żeby ją ratował, stawiczek głęboczki żeby nie zgruntował" ib 57. ~~Kuj~~ „I wrzucił ją w stawik" O. Kol. 1. 303 „Wrzucił ci ją w ten stawuszek głęboczki" ib. 162.

Stawiennictwo - a. n. ctwa - nicku urn. stawienie się do urzędu, sądu „Pomimo niestawiennictwa kilku świadków, postanowiono sprawę przed kratki wprowadzić" Echo 1877. 237. 5.

Stearyna -y. ż. bez l. mn. chem. związek chemiczny znajdujący się w łoju bydlęcym i otrzymywany zeń za pomocą odpowiedniego działania w postaci masy listkowatej mającej połysk perłowej macicy. Materjał służący do wyrobu świec, nazywany pospol. stearyną jest właśc. kwasem stearowym

Stearynowy -a -e, ze stearyny, a właśc. z kwasu stearowego. „W gabineciku oświetlonym świecami stearynowemi siedziało trzech mężczyzn" J. Kalk. Bis. lit. 2. 658.
„Świece wszystkie co do jednej, były stearynowe" J. I. Krasz. 15. 39.

<u>Stegna</u> -y. ż. -y-ów lm. prow. kuj. steczka, ście-
żka, szczególniej wydeptana przez prze-
chodzące w pewnem miejscu bydło.
<u>Steczka</u> -i. ż. przestarz. u ludu powsz.
„Puść że mnie Jasiu na steczkę" O. Kol.
1. 260.

426

275

(gw.)

Sternica – y. ż. przodownica przy żniwie „Gromada ruszyła ze śpiewem ku dworze, a obok przodowni czyli sterni, szły śpiewające dwie małe dziewczynki.” Sandomierz. O. Kol. 2. 163. „Na czele gromady wchodzącej w podwórze, szły sternice z wieńcami na głowie” tamże 165. „Przy żniwach ten (lub ta) kto na przodzie żnie jest u Steru i zowie się sternikiem lub sternicą” tamże 251.

276 427

Stereotyp -u. m. grec. drukar. Odbicie druku za pomocą stereotypji.

Stereotypja -ji. ż. grec. druk. postępowanie, za pomocą którego z czcionek złożonych do druku robi się odlew płyty stałej, mogącej służyć do odbijania w każdej chwili nowej edycji

Stereotypować cz. ndok. grec. druk. manipulować z pomocą stereotypji § fig. „Powitał ją z niedźwiedzią grzecznością, z komplementami stereotypowanemi na podobne okoliczności" J.I. Kras. 2. 126.

Stereotypowy -a -e. grec. tyczący się stereotypu, wykonany za pomocą stereotypji § fig. w pow. mowie banalny, powszedni, raz na zawsze przyjęty, zdawkowy „Ma sobie za miły obowiązek obdarzać wszystkie znajome panie kilka razy do roku stereotypowemi bukietami" W Chłęd. Sylw. 23 „Przychodzisz w lecie spragniony, prosisz o szklankę wody... Zaraz przyniosę, bo niema świeżej – brzmi stereotypowa odpowiedź" Now. 1878. 14 „Sova piękna... proponuję panu pocałować – Z największą przyjemnością – Ten frazes stereotypowy wywołał ruszenie ramion

pięknej pani" B. Bol. Hybr. 155 „Takie tam stereotypowe z przeszłości znalazłem jeszcze postacie" W. Gorzał. 2. 110

<u>Stereotypowo</u> przysł. „Żyd krzyczał coraz głośniej, a ekonom stereotypowo powtarzał, że najlepiej zboże na rynku sprzedawać" A. Wilcz. Fot. 1. 99. „Gdy go zapytano ile ma lat, stereotypowo odpowiadał: zgadnijcie." Wł. Sab. Kanar. 12.

428

277

Sterować st. cz. ndk. § przewodzić, przewodniczyć, kierować

Sterownik -a. m. trzymający ster, kierujący czem „Usunięcie najważniejszych kwestyj państwowych z programu, przez sterowników między rządzącego stronnictwa.." G. nar. 1885. 143.1

Stępel, Sztępel -pla m. -ple - i mn. zam. stępel, w znacz. przybijacza, ładunka do strzelby, cf. czes. sstempfik, (wyrazu tego używa Mickiewicz) „I przybili stęplami prochu garść i grankulek we dwoje" Ad. Mick. 1. 74. „Leżały dwururki i sztucce na podłodze, dalej sztemple, kurki..." ib. 3. 162 „Słychać świsty kul, zamków chrzęsty, stęplów dźwięki" ib. 233 „Zmacał stęplem naboju, podsypał panewkę" ib. 235. „Na stole były porozrzucane kule, proch strzelny, skałki, pakłak i stęple... trzymał w ręku pistolet i nabijał go." Z. Kaczk. 1.174.

430

279

Stęp-a. m. Stępa-y. ż. u Ld. Stępia, krok powolny konia, krocz. „Nie minęło ćwierć godziny, a stępem wracał tą samą drogą" W. Łoz. Czar. Mato. 109. „Lepiej stępą niż piechotą" Rozm. war. 1830. 222 „Chersońskim szlakiem, szeroką stępą jechał kozak" M. Czaj. Wern. 1.5 „Ledwie go mógł dogonić i wyperswadować, iż tam gdzie przewodnicy chodzą pieszo za jezdnemi, jezdni stępą też jeździć powinni" J.I. Kras. Na cm. na wul. 113. „Siedliśmy na konie i stępą pojechaliśmy do domu" J.I. Kras. Tys. N. 2. 5. 315. Stępo przysł. „Usłyszeliśmy zapytującą nas wideta „kto idzie!?" Nikt się w naszej szpicy nie odzywa, tylko postępujemy stępo dalej." W. Gorzat. 1. 155 (1)

Stępać cz. ndkn. jechać stępem, stępą „Stępa, galopuje, kłusa" Ad. Mick. p. Tw.

(1) „Nie bacząc na wszelkie szarpanie albo razy swojego jeźdźca, szedł stępo póty, póki nie walnął łbem w mur lub jakie drzewo" A. Dw. tr. Dz. 11. 147.

280 431

<u>Stiuk</u> – u. m. fran. stuc, włos. stucco, masa z tłuczonego gipsu i wapna służąca na wyroby architektoniczne, gzemsy, sztukaterje, płaskorzeźby, ~~także~~ wypolerowany naśladuje marmur „Wazonki ze stiuku, imitującego do złudzenia porfir, malachit, serpentyn i t. d." G. lw. 88.140.3.

Stobarwy -a -e, poet. różnobarwny, mający sto barw „I czarodziejka, skinieniem rąk, kwiatek po kwiatku przyjęła w pąk. strojne w stobarwne brylanty rosy..." J. B. Zales. I. 123.

Stodolisko - Stodólsko - a. n. ska - sk mn. zgrub. wielka, niezgrabna, stara stodoła. „Małą świetlicę mam, idźcie do stodoliska na zgniłe snopczyska" O. Kol. 1. 264.

Stóf -a. m. -fy -ów mn. prow. Kuj. Poznań. półgarnca „Wypito się już kilkanaście stófów piwa dubeltowego" An. Wi. 1. 137.

Stófówka -i. ż. -wki -wek mn. prow. j. w. półgarncówka, flaszka obejmująca półgarnca.

435

284

-stojał w Ld. przestarz. u ludu powsz.

__Stoić,__ bierz. cont. posp. lud. stać „Oj pojedź Jasiu pojedź, oj nie daj koniom stoić" O. Kolb. Kuj. 2. 247. — ~~Ona~~ „W okienku stojała jako różany kwiat" Zb. ~~Lud~~ 1. ~~Pieśni~~ 11. [od „Grudziąża] „Podolanko daj mi wiernie.. i o dwa bym nie stojała bym się brata nie bojała" Gruszy ib. 119 „Bym na śmierci uważała, otruć bym się nie stojała" ib. 120 „Pewno bym ja tu nie stojała, gdybym się świeży nie bojała" ib. 208 „Żebym się świeży nie bojała w tym dole bym ja nie stojała" ib. 210 „W dole kalinka stojała" ib. 217 tosz ib. 223. „Koło dworu topola stojała" ib. 256 „Na wysokiej górze kaplica stojała" ib.

Stoicyzm -u. m. bez l. mn. systemat i szkoła filozoficzna Zenona, odznaczająca się wysoką moralnością; przen. stałość, niezłomność, wytrwałość obyczajów, oraz lubo niewłaść. surowość i nieczułość. „Tyle ma uczucia godności, taką wytrwałość i stoicyzm rzymski w charakterze, że nikomu nie być winnym nic chce" J. I. Krasz. 71. 11

cznie pod Stoicki-a-ie

Stoiczny-a-e, od stoików, przen. stały, niezłomny. „Pragnął się okazać, jak zawsze, aż do obojętności stoicznym" J. I. Krasz. Sta war. 3. 69 „Napadnięci, bronić się będziemy... co wypadnie... przyjmę stoicznie" ib. 2. 88 (1)

Stoik -a. m. lm. -cy -ków mn. zwolennik szkoły filozoficznej Zenona, którego uczniowie zwani byli stoikami. grec. stoikoi, od stoa, portyk, pod którym odbywały się wykłady tego filozofa.

(1) „Przebywał te nastania tak ciężkie

dla siebie ze stoicką rezygnacyą" Jl. Kraw. 78. 27 „Zawsze byłeś do zbytku surowym i inaczej pojmowałeś życie... widzę żeś się tych stoickich zasad nie pozbył" B. Dol. Hybr. 71.

437
2185

Stojak -a. m. Stojaczek -czka. m. u ludu (w Kuj.) przyrząd drewniany w którem dziecko chodzić jeszcze nieumiejące, stać może samo. Lud franc. zna też sam pod nazwą „glissière" „Tortury według mnie są t. zw. „Glissières", w które wstawiają dzieci nie umiejące chodzić. Dziecko, zamknięte w ciasnym otworze, opiera się na łokciach, ugniata klatkę piersiową i cierpi prawdziwe tortury. Takie „glissières" mają rozmaite formy i są z trzciny lub drzewa" G. Zapolska Listy z wyst. paryz. Kur. War. 89. 275. 1.

<u>Stójkowy</u> -ego m. <u>wi</u> -ych mm. będący na stójce, wartownik, stójka

<u>Stojak</u> -a m. <u>ki</u> -ów mm. ł w gorzelniach, składach otwarty wielka kufa stojąca „Właściciel gorzelni dla uniknięcia strat i w ogóle całego ambarasu z drewnianemi kufami, sprowadził z zagranicy żelazne stojaki po 2,500 wiader objętości mające" Wiek 1885. 273. 3. § ~~pr~~ -i zdrb. <u>Stojaczek</u> -czka m. <u>czki</u> -ów mm. prow. lud. kuj. rodzaj stołeczka z otworem w desce, w którym ~~wstawia się~~ umieszczone dziecko nie może samo stać. umiejące jeszcze chodzić „Matki karmią dzieci do dwóch lat. Dla uchronienia ich od szkody, a siebie od ciągłego nad niemi dozoru, umieszczają je w <u>Stojaczku</u>, zbitym z deseczek i kijków" O. Kol. 3, 248

<u>Stok</u>-u. m. <u>ki</u>-ów mn. ≈ stoczystość, pochyłość
góry, ubocz. „Poczty pańskie do koła,
na równinie i stokach wzgórzów ota-
czających, rozkładały się obozami." J.I.
Krasz. Lubo. 2.108.

440

2817

Stolik -a. m. -ki. -ów. um. ξ „zielony stolik", stolik do gry karcianej, często jako synonim gry „Przyjmowano go dobrze, grzecznie, sadzano za zielonym stolikiem i poda- wano mu rękę, spotkawszy" J. I. Kras. 16. 106 „Brak zatrudnienia, natóg, ciągną ich za zielony stolik" ib. 18. 27 „Złoto wydarte za zielonym stołem, może ubogiemu, może zrozpaczonemu człowiekowi, czyż pożądane czy miłe?" ib. „Całe dnie całe lata, pędzą nic więcej nie pragnąc, u zielo- nego stolika" ib. „Nieraz już usiadł za zielonym stolikiem, nieraz w wzrusze- niach, jakie daje gra, probował nowej nieznajomej rozkoszy" ib. 32. 10 „Zjawił się z całym przyrządem do gry zielony stolik, karty i świece" Jd. Czern. 58. „W ga- binecików oświeconym świecami, stoją- cemi na dwóch rogach zie- lonego stolika, siedziało trzech męż czyzn zajętych grą w karty" J. Zachar. Dies. lit. 2. 658 „Nim tych słów dokończył, zielo-

ny stolik był przed nami, karty rozłożone" A. Wilcz. Fot. 1. 216 „Kawę czarną podasz nam do zielonego stolika" ib. 217 t. j. do kart „Towarzystwo podzieliło się na grupy, jedni zasiedli do zielonych stolików, drudzy do poufnej gawędki przy kieliszku" Z. Mell. Groch. wian. 129. „Od wszelkich zajęć stanowczo stroni, tylko się zwalczyć nie da nikomu do zielonego siadłszy stolika" Kw. Święt. 1872. 54. „Dziś stolik zielony stał się u nas meblem niezbędnym w każdym domu" Now. 1878. 141. „Rozrywka to stokroć lepsza, aniżeli trawienie czasu przy zielonym stoliku" Wiek 1886. 147. 3.

<u>Stolowanie</u> - a. n. -<u>nia</u> - wań nm. sufit, strop, powała „To na ziemię spuszcza oczy, to po stolowaniu toczy." Ad. Mick. 1. 51.

Stół - u. m. ły-ów m. § „pod stół rzucić" = odrzucić, zaniechać, niepotrzebnym, nieużytecznym zrobić „Księga ustaw wojennych, teraz w Litwie całej ogłoszona: już pod stół wasze trybunały!" Ad. Mick. 3. 223. § „pod stołem" = na pogotowiu, t. j. do wydobycia na stół „Naprawdę, to nie było o co robić wrzawy, bo chodziło jedynie tu o wybór posła; lecz że pod stołem były zwykle inne sprawy, stąd i niewielka chmurka na burzę urosła" W. Pol 3. 152. § posp. „na jednym stole," mówiąc o płaceniu, rachowaniu, wyliczaniu pieniędzy = od razu, wszystko razem gotowizną. (1)

Stołuszek-szka. m. zdrob. w mowie lud. stołek, stołeczek, krzesło „I usiadł se na stołuszku" O. Kol. 1. 215 Stołyszek w Krj.

(1) „na stół wyliczył" nie bawiąc, nie kapaniną gotówkę od razu „Zara płacę, wszystko płacę na stół. Nie żądam poczekania" Kl. Jun. Wiek 1887. 215.

Stołb-u v. Stołp-u m. y-ów mn. rus. daw. wieża murowana wzniesiona dla obrony i jako czatownia. „Domostwa w obrębie grodu wszystkie były z drzewa, i stołbu nawet murowanego nad nim nie było widać" J.I. Kras. Lubo 1.88 „Podwórzec otoczony budowlami murowanemi do koła i zakończony w głębi wysokim stołbem, który stanowił w razie oblężenia ostatnią obronę i schronienie" ib. 2. 33.

Stop - u. m. py-ów mn. aljaż, mieszanina stopionych metalów „Dawniej działa lano ze spiżu; stop na to przeznaczony zawierał 90% miedzi i 10% cyny" Winc. Niewiad. Tyg. Il. 2.2.47.

445

290

Stopa -y. ż. § skala, miara w prowadzeniu życia, domu „Stopa, na jakiej dom jest utrzymywany, jest taką, na jakiej żyli przodkowie księcia" JJ. Kraw. 19. 7. „Żyję wprawdzie na stopie dosyć wysokiej, lecz nie tracę i starczy im na to" Jd. wiek 1878. 30 „Żył na stopie eleganckiej, zimę spędzał w mieście" ib. 50 „Żyli na wielką stopę, panny były przyzwyczajone do elegancji i zbytku" B. Bol. Hybr. 141. „Zajmowali przepyszny apartament, i wszystko oznajmywało zaraz, na jakiej przywykli byli żyć stopie" JJ. Kraw. 2. 7. 8. „Pod względem porządku, czystości i dobrobytu były te lisea trzymane na stopie godnej zamożnych już rodzin" Ateneum 23. 366.

Stora-y

Stor-u. m. Sztora-y. ż. włos. franc. zasłona u okna spuszczana, roleta. „Okno było zapuszczone firankami i zielonym storem" J. I. Krasz. 46. 57 „Okna zasłonione firanką i w pół przezroczystym zapuszczane storem" ib. 78. 34. „Okno płócienną sztorą zasłoniła" El. Orz. Kraj. 1882. 26. 7. „Sztory, z włos. stora franc. store, a włosi wzięli z arabskiego sitr w l. mn. sutur zasłona, pokrycie, od słowa satar zasłonić, a od imiesłowa prostego tego samego słowa mastur skryty pochodzi mysterium" Ant. Muchliń. Źródłosł. 129. „ ~~[illegible]~~ „Gdym rozwokiem błądził po oknach, postrzegłem, że w jednem podniosła się stora" J. Rogosz. G. War. 1885. 24. 1 „Pewno śpi bo mu zasłoniła storę" Haj. G. lw. 1885. 236. 1.

strefy umiarkowanej

Storczyk-a.m. ki mn. bot. łac. Orchis, roślina z kwiatem ozdobnym „Bukiet ułożony był ze storczyków i blado-różowych kamelij" M. Bał. pams. Dziady 128.

Stosuga, -i, ż. gi. nm. spojenie między cegłami w murze, fuga. „kaplica murowana, z kamieni granitowych przewiązywanych cegłą szlifowaną, w naśladowaniu stosugów murowanych, olejno pomalowanych" Al. Połuj. Wędr. po gub. Aug. 222. „Szew, Stosuga, Spojenie, ros. Кран. Łac. coagmentum fr. joint. krawędzie ciosowych kamieni i cegieł, którem przylegają do siebie; także spojenia albo szczeliny pomiędzy cegłami w murze ceglanym" K. Podczasz. Nomenkl. archit. 20.

<u>Stosunkowo</u> przsł. względnie do stanu rzeczy, jak na okoliczności, warunki i t. p., wbrew obawom, przypuszczeniom „Madryt. Rozprawy nad traktatem handlowym z Francyą rozpoczęły się stosunkowo bardzo spokojnie." Now. 1882. 102. 1. ‖ w stosunku, w proporcyi do czego „Wypadek może mieć miejsce w skutek tego, że procent chloroformu był za wielkim stosunkowo do ilości powietrza, wciągniętego do płuc" ib. Felj.

„Zamierzoną jest reforma opłat celnych. ~~Największa opłata~~ Artykuły spożywcze, napoje, delikatesy, owoce i t. d. będą miały stosunkowo najwyższą taryfę." ib. 110. 2.

„Po stosunkowo krótkiem zastanowieniu zdecydował się prezydent ministrów odpowiedzieć na wystosowane doń pytania" Dz. pol. 1888. 31. 1.

Stosunek - nku. m. nki - ów 3 - i zdr. Stosuneczek - czku m. czki - ów um. związek z kimś, wspólny interes - bliska znajomość i znoszenie się częste; jeżeli między osobami różnej płci, wtedy ma znacz. ujemne „Miłość dla żony nie przeszkadzała mu do różnych przelotnych stosuneczków w mieście" B. Bol. Nad modr. Dun. 58 „Udało mi się zawiązać stosuneczek z jedną młodą mężateczką" M. Bał. Utwory 12. 214.

Stowarzyszenie - a. n. nia - szeń mn. towarzystwo połączone wspólnością interesów, spółka, związek pewnej liczby osób „ Dawne braterstwo zastępuje inny zupełnie ustrój stowarzyszenia na wzajemnych opartego interesach" J.I. Krasz. 71. 7 „ Widzę w kraju naszym dużo stowarzyszeń, które jak grzyby rosną i upadają" M. Bał. Utwory 12. 348. „ Zawiązaniem zostało w Wiedniu stowarzyszenie antropologiczne, które wzięło sobie za zadanie pracą wspólnemi siłami nad antropologią ścisłą" G. lwow. 1887. 160. 3.

452
292

<u>Stradivarius</u> -a, m. <u>sy</u>-ów lm. – nazwa dawana cennym skrzypcom [instrum. smyczkowym] wyrobu Stradivari'ego, włocha, słynnego fabrykanta instrumentów smyczkowych w końcu XVII i na początku XVIII wieku. „Założył rękawy fraka i odrzucił mankiety, dobył swego Stradivariusa, ocierając go batystową chusteczką i stanął u pulpitu" Tł. Warsz. Sztuka war. 3. 73. „Amatorowie instrumentów rozbijają się o wiolonczelę zmarłego artysty, która jest najprawdziwszym i pysznym stradiwariusem" G. Lwow. 1885. 238. 4.

453

293

Strapczy-ego. m. ross. rodzaj prokuratora rządowego. Strapczyna-y. ż. żona strapczego. Przykł. i objaśn. ob. Sprawnik

Straszak -a m. ki -ów mn. pewna gra w karty § ~~fig.~~ straszydło, coś będącego postrachem w danym razie fig. „grać z kim w straszaka" = działać nań postrachem „Nie biorą tej sprawy na serio, lecz używają raczej za rodzaj straszaka dla zniewolenia strony przeciwnej do ustępstw" G. nar. 1882-228. 1. „Zachwiały się sfery rządowe na widok straszaka rysowanego przez publicystów" ib.

455
294

Stratagemat -u. m. -ty -ów nm. grec. stratagemma, od stratos, wojsko i egeomai, prowadzę, podstęp wojenny, krok strategiczny; fig. pop. ogólnie podstęp, wykręt, zręczny krok. „Ta ucieczka młodzieńca nie dała się żadnym stratagematem naprawić, pani Idalja udawała że już tam nie patrzy" J. I. Kraszewski 1878. 36.

456
295

Strategja -ji. ż. Strategika -i. ż. bez l. mn. grec. od stratos, wojsko i egeomai, prowadzę, sztuka wojenna, umiejętność dowodzenia wojskiem i prowadzenia wojny ‖ fig. zręczność, przebiegłość, umiejętność postępowania z ludźmi, manewrowania dla dopięcia celu. „Ciążył na niej obowiązek ożywienia ludzi, których jej przybycie wszystko widocznie; nie powiewanie zręczna, wzięła się do tego powoli, nieznacznie, i tak zdaleka, że nikt nie postrzegł strategii” J. I. Kraszewski 73. 50 „Stolnik że strategję nader zręczną, nie okazując po sobie, że ku niej zmierzał, kołował póty, póki się nie zbliżył, stanął przed nią i powitał” Id. Sta war. 2. 125 „każda taka piękna pani, potrafi oczyma pójść niespostrzeżona, gdzie ją jej strategja pokieruje” Id. wiek 1878. 36 „W ślad zajęczych tropów idą sznurem lisie... na śniegu pozostaje wierna karta zajęczej i lisiej strategji” W. Pol 7. 240.

Strawny -a -e § „mieć strawny żołądek" przen. nie mieć ambicji, puszczać mimo uszu obelgi, znosić je cierpliwie. „Ciebie się żarty trzymają? strawnego coś jesteś żołądka" K. Gaszyń. Wav. z petrz. 11.

<u>Strażak</u> -a. m. -<u>cy</u> v. -<u>ki</u> -ów mn. żołnierz straży ogniowej czyli pożarnej. „Trzeba widzieć wśród wielkiego pożaru dzielność naszych strażaków, zimną krew i odwagę, ażeby je należycie ocenić i hołd zasłużony oddać" Kłosy 12.182. „Dzielni nasi strażacy przystawili drabiny i ocalili kilkanaście osób" Echo 1877.164.4. „Przy gaszeniu pożaru jeden strażak otrzymał ranę w nogę lewą" ib. 1878.203. „Wykonywane są obecnie fotografie najodważniejszych tutejszych strażaków, pełniących swój obowiązek w czasie pożaru" Kur. Świąt. 1872.54.

<u>Strażacki</u> -a -ie, od strażaków, tyczący się lub należący do strażaka. „Chłopak jak but głupi a goły jak strażacki bosak" Mucha 1878.32.

459

297

Strąbić się -ił -i sł. zaim. dkn. zwołać się, po-
zwoływać się trąbieniem; posp. u-
pić się, zdoić się, ululać się „Powsta-
łam i spojrzawszy z góry na strąbio-
nego widocznie Weigelta, rzekłam z go-
dnością: – Wstydź się pan, mój panie" Wiek
1887. 129. 3. Felj.

Strączek - czka m. - czki - ów mn. § fig. coś mającego kształt strączka „włos w pukle nie rozwity, lecz w węzełki małe pokręcony, schowany w drobne strączki białe" Ad. Mick. 3. 7. w papiloty.

Strefa -y. ż., -fy -stref mn. ż. popr. to co sfera, zakres, pole. „Żałuję pana żeś się dostał w tak nieszczęśliwą okolicę. – Rzeczywiście, jestem tu nie na swojem miejscu, w niewłaściwej strefie" A. Wilcz. Fot. 1. 161.

Stroik-u. m. Ki-ów mn. zdrob. strój, dodatek strojny do ubioru kobiecego, głównie odnosi się do ubrania głowy „Widział jej skłonność do zalotności i upodobanie w stroikach" Tł. Uwar. 72. 107 „Na główkę miała włożyć maleńki stroik z roślin wodnych, który przypadał do sukni" Td. Wiek 1878. 42 „Czy myślisz tak mocno o jakim balu? czy się jaki stroik nie udał?" Ł. Kursk. 4. 250 „Po obiedzie pójdziem do Saskiego ogrodu: już mi tatenko kupił stroik na głowę" K. Gaz. War. 1 potrz. 55.

463

__Stroić__-__ił__-__i__ st. cz. ndk. zw. o rzeczach nieżyw. przed-
w znacz. biernem
miotach: być odpowiednim do stroju, ubrania, ozdoby, dobrze wyglądać na kim, lub przy kim, porp. pasować komu. „Szlafroczek jej tyftykowy ze sznurami jedwabnemi, tiulowa suknia pod nim, rękawy lekkie, pospinane wstęgami dobranych kolorów, bransoletki, pierścienie: wszystko cudnie ją stroiło." J. I. Krasz. 2. 7. 12.

464

Strajk ang. bezrobocie. Strajkować przestać pracować, porzucić pracę dzienną dla zarobku „Fabrykanci powzięli robotnikom strajkującym projekta pewnych ustępstw" Wiek 1886. 35. 2. „Wczoraj znowu było krwawe starcie pomiędzy policyą i strajkującymi robotnikami" Kurj. Warsz. 1888. 218. 5

465
298

Galic.

Strecka – i. ż. z niem. linja kolejowa, plant którym biegną szyny pod kolej. „Streckę kolejową patrolowano, wojsko czuwało nieustannie, pociąg rezerwowy poprzedzał pociąg dworski" Dz. pol. 88. 3go lub 4 listopada.

Strona - y. ż. ny - stron mn. jako strona świata, okolica; adverbial. „stronami" = w niektórych stronach, nie wszędzie, miejscami, okolicami „Ziemia drży, słychać biją stronami pioruny" Ad. Mick. 3. 276.

Strom - u. m. my - ów. mn. stromy szczyt góry

„Ty też za duchem, który cię porywa, a ten przeniesie nad bezdna i stromy."

S. Gosz. 1.153.

Stronnictwo -a n. -ctwa -nictw nm. ≅ partja, pewna liczba osób związanych wspólnością interesów, przekonań i t.p. trzymająca czyjąś stronę przeciwko tym, co mają inne opinje. „Rząd uważający stronnictwo mające większość prowadził na drogi nadzwyczajne" J.I. Krasz. Wiek 1877. 146 „Król chcąc za życia zabezpieczyć następstwo jednemu z synów, oparł się o stronnictwo biskupa, pozwolił mu wzróść i skonsolidować się, podczas gdy stronnictwo ruskie było bez wybitnego przewodnika, wcale nie miało programu, a nawet celów do jakich dążyło, nie widziało jasno, dobitnie" A. Proch. Przew. nauk. i lit. 15. 3.

469

299

Stróżka -i. ż. żki -żek mn. kobieta stróżująca
i posp. żona stróża, stróżowa „Klucz oddaj stróżce, ona o ósmej przyniesie wodę, to nas obudzi" A. Wilcz. Tyg. powsz. 1880. 130.

Stróżysko -a. m. ska -ów mn. zgrub. pogardliwie: stróż „Kondrat, jakkolwiek obdarte stróżysko, czasem się z panieczkami wdawał w rozmowę" J. Kraszewski Z 71 let. woj. 2. 149.

wie przysł.

Stróżliwy-a-e, czujny, baczny, pilnie strzegący „Zbierają się przy padle kruki stróżliwe" W. Pol 7. 239. „Gdy już koń taki panu się nadarzał, to pan Stadnicki patrzał go stróżliwie" ib. 1. Pach. netm. 57. „I bram zamkowych kazał strzedz stróżliwie" ib. 73.

Strug-u. m. gi-ów mn. prow. struga, strumień „Oba stawy ubrane w zieloności wzatę. Z nich dwa strugi, jak ręce związane pospołu, ściskają się. Strug dalej upada do dołu: upada, lecz nie ginie; bo w rowu ciemnotę unosi na swych falach księżyca postotę." Ad. Mich. 3. 209 „I zaciekano sprawę, choć krew biegła strugiem" W. Pol 3. 75.

Struga-i. ż. gi-strug mn. ξ to samo, co strug, struch, statek. rzeczny „Przypłynął z Litwy na strudze" Ad. Mich. 1. 70. ξ w jęz. złodz. droga, cf. wstęga. „Nie jedź prosto strugą tylko manowcami" O. Kol. 1. 283 „Struga brukowana" ib.

Strumień -nia. m. nie -ni nm. ≈ fig. „Roztoczy po ramionach do ziemi strumienie warkoczy." Ad. Mick. 3. 81. „Szedł za strumieniem zwyczajów, stosując się do nich niewolniczo" J.I. Krasz. 71. 121.

473

300

<u>Strunić</u> -ił -i. st. cz. ndkn. lic. poet. opatrywać w struny np. narzędzie muzyczne, przen. budzić natchnienie „O! poezyjnych naszych piastuni, a których swoim promieniem nie struni duchowe słońce wyższego natchnienia, trud wasz bezpłodny i bezpłodne pienia" S. Goszcz. I. 155.

474

301

<u>Stryflasty</u> -a -e, np. „Z tyłu konno sługi, w kurt-
kach, w butach stryflastych, w pantalo-
nach białych" Ad. Mick. 3.37. ? stryfiasty?

475

302

Stryjcio - a. m. - owie - ów m. Stryjek - jka m. - jkowie - ów. Stryjunio - a. m. - owie - ów - mu. zdrob. i pieszcz. stryj, stryjaszek. „Ja lubię żyć, a stryjcio mi niewiele zostawi" J. J. Krasz. Wiek 1878. „Kłuję się stryjciowi, że nie miałem myśli naprzykrzać się." B. Bolesław Nad mostem. Dun. 181. „Stryjciu drogi! zatrzymaj się." J. Korzen. 11. 95. „Zamieniał stryjek, za siekierkę kijek. - Co to? - Przysłowie" A. hr. Fr. Kom. 4. 234. „Doprawdy, że nie rozumiem, stryjuniu" J. Korzen. 11. 48

Stryjenka - i. ż. - nki - nek mn. żona stryja. W znacz. siostry ojca t. j. ciotki dziś niezwyczaj. ż. w Galicji mówią Stryjanka

Stryjec - jca m. - jce - ów mn. dawn. stryjeczny dalekiego krewny. „Nikt nie czynił sprzedaży ani zapisu, nie uzyskawszy zezwolenia najodleglejszych bratanków czyli jak ich właściwie nazywano stryjców herbowych." K. Szajn. Jad. i Jag. 1. 41. „A pod jednym herbem jest o kilkaset, pod

drugim o kilka tysięcy nalazłoby się stryjców herbowych, między którymi jest wielka nierówność, chociaż jedni z tych herbów panowie a drudzy chudzy się znachodzą." ib. objaśn. z Paproc. Ogród. Król. ib. 345.

Stryk-a przestarz. lud używa do dziś dnia. Galicya, rusini.

Strzeczny-a-e prow. zam. stryjeczny, u ludu na Litwie „Do strzecznego (stryjecznego) brata jeździłem" El. Orz. W zim. wiecz. 157

476

303

Strzęchnąć się -ął -nie st. zaim. dk. prow. bez zam. strzęsnąć się, otrząsnąć się „Strzęchnął się, właśnie jako pies kiedy z wody wynijdzie" Wł. Jan. Wiel. 1887. 234.

Strzegotać, Strzekotać -ał -oce cz. nij. ndkn. – wydawać głos, mówiąc o konikach polnych, ćwierkać (cf. ross. strekoza) „Koniki polne strzegotały" A. Wilcz. Fot. 1.231 „Polny konik jak strzekoce w trawie" W. Syrok. Gaw. 4.26.

305 478

Strzelanina -y. ż. strzelanie, strzały gęsto padające. „On będzie opryszkiem. Żali go nie ciągnie, gdy słyszy tylko gdzie strzelaninę jakąś?" Pol. Turczyn. G. Lwow. 1887. 42.

479

306

Strzelbeczka -i. ż. -czki -czek mn. Strzelbina -y. ż. -ny -bin mn. zdrob. mała, licha strzelba, fuzyjka. „Nakoniec ja strzelbeczkę na rannę i na polowanie" Pj. Krak. 19.41. „Zbliżył się w torbie borsuczej na plecach, ze strzelbiną lichą ów sławny Kiryłło" ib. 71.66. „Sprzedał chłopcu któryś z pobereżników starą jakąś, dobrze już sznurkami poobwięzywaną strzelbinę" Pol. Turowyi. G. lwow. 1887. 42. „Wziął braciszek strzelbiczkę (?) trafił myśliweczka w główeczkę" O. Kol. 1.224.

bez l. mn.

Strzemienne-ego. ~~m~~. zdrowie które wypijano przy odjeździe gościa, gdy ten już siadał na konia lub do pojazdu. „Rano dnia trzeciego wniesiono beczkę do sali, umieszczono ją w kominie, z lagrem już piliśmy na wsiadanem strzemienne, i kochajmy się!" W. Gorzał. 2. 112. „Ileż to tam w tym ganku niegdyś nie spełniono na strzemienne kielichów!" ib. 1. 7. „Na progu dopijano strzemienne całując się i ściskając" J. I. Kraszewski. Tyg. powsz. 1882. 19.

Strzemiączko -a, n. -czka - zdrob. rzm. podpinka u spodni, zachodząca pod podeszwę buta. „Pan Piotr, chcąc się snadź podobać, wlazł w obcisłe na strzemiączkach ceglastego koloru spodnie" T.T. Jeż Prz. Tyg. 1866. 323. „Buty miał całe, szarawarki ze strzemiączkami i nie zadzierające się nad cholewy" J. Korzen. 1. 80. „Oba strzemiączka, a przynajmniej jedno urwane - rajtuzy w górę skurczone odkrywają cholewę." A. Kr. Tr. Dz. 11. 66.

Strzelić -ił -i st. cz. dkn. § przen. palnąć słówko, powiedzieć dowcip, koncept „W zak. sero venientibus ossa! – Przeciw osa! – strzelił książe na odwet dowcipnie z pod wąsa – Ale nie po łacinie, lecz po polsku Osa!" W. Pol 3. 161. § „jak strzelił" = prosto, prościuteńko.

Strzelać § st. n. o wieżach niższych. wznosić się do góry „Niemieckie katedry gotyckie zwykle grzeszą spiczastością, wszystko tam strzela do góry, linia horyzontalna prawie wykluczona, jak gdyby nie istniała w naturze" K. Chłęd. G. lw. 1888. 31.

483

307

Strzepnąć -ął -pnie st. cz. dkn. Strzepywać -ał -puje ndkn. zmieść, wymieść otrzepując „Jednym zamachem strzepnę sobie z głowy tę mąkę, rozchoruję się i nie pojadę wcale" J. Korzen. 10. 330 „Nagle na moje szaty zaczęło się sypać coś brudnego, niby śnieg, niby mąka. Wtedy ja dawaj strzepywać. Nic nie pomaga, co raz więcej, że aż biało." ib. 332. § -czem, zrobić ruch przy wydaniu pewnego odgłosu np. palcami, albo skrzydłami, mówiąc o ptaku „Miło jest wylecieć sobie z klatki, strzepnąć skrzydłami i furknąć w świat szeroki" B. Bol. Hybr. 2.

484

308

Strzeszny-a-e, od strzechy, strzechowy „Wracając z cieplic drobna ptaszka przybywa nocą niespostrzeżona i zaraz znajduje stanowisko swoje – trzcinna wraca do trzciny, błotna do błota, a strzeszna do strzechy" W. Pol 7. 253.

że mn.

Strzyża -y. ż. Strzyżka -i. ż. ki -żek mn. strzyżenie owiec „Ziemianie zajęci strzyżą wełny." Wieś 1887. 128. 3 „Ponieważ w ostatnich czasach zimna, opóźniły mycie i strzyżę owiec, a tem samem i dostawę wełny na plac jarmarczny" ib. 1888. 129. 3.

486

310

Student-a. m. ≈ posp. jako prawie młokos, niedoświadczony, nieśmiały „Lepiejby przecie pisał od niej zakochany student”. - Czemu? - To jakiś student szczerze ulubiony, - Czemu? - To jakiś student szły Mawał androny. - Dla czegóż student? - Do głupie potrosze” A. hr. Fr. 2. 73. „Z tych niby serdecznych intryg, chwalił się półsłówkami i półuśmiechami jak ostatni student” JI. Kraszewski 72. 92. „Trzpiotał się jak młokosik i trochę zbytnio już czasem zarywał na studenta” ib. 121. (1)

Studentka-i. ż. ki mn. kobieta oddająca się studjom na uniwersytecie „Uniwersytet ogłosił, iż nie przyjmuje „studentek” i stopni naukowych udzielać im nie będzie” Echo 1877. 178. 4. „Złączyły się z nią dwie towarzyszki: jedna koleżanka z wydziału sztuk pięknych, druga studentka z wydziału historyczno-literackiego” Kurjer 1886. 213.

Studencki-a-ie ≈ żakowski, niedoświadczony, właściwy (niedoświadczonemu) niedowarzonemu młokosowi „Wtedy mi się zrobiło gry mojej ostrożniej i studenckiej zwłaszcza że hrabina coraz to na mnie szy-

derskо spoglądała" B. Bol. Pam. Pan. 256.

Studenterja - j. ż. żakowstwo, postępowanie właściwe studentowi, młokosowi. „Była to studenterja, d'un gout douteux, ale ... humor też nas napadł studencki" ib. 220. § Studenci „Całe życieześrodkowywało się w mieszkaniach studenckich; miejsc publicznych gdzieby się studenterja zbierała nie było wcale" A. Rolle G. Lwow. 1886. 279. 2.

(1) „Przed tym wzrokiem Sybilli, królowej, czarownicy, anioła, spuściłem oczy jak student, onieśmielony i strwożony." J.I. Kras. 2. 7-13.

311

dawn. „Studować” nie używ. por. prow. studerować

Studjować -ał -djuje st. cz. ndkn. Wystudjować dkn. odbywać studja, uczyć się czego, badać, zgłębiać. „Nie było trafniejszego nadeń w poznawaniu ludzi, których całe życie studjując dla rozrywki i bardzo pilnie, nauczył się na palcach” J. I. Krasz. 46. 37. „Życie ludzkie wszędzie zarówno jest zajmujące, czy je studjujemy na śliskiej posadce salonu, czy na zmarzłej podłodze poddasza” ib. 55.

„Czyta wiele, załamuje karty, znaczy, znać pracuje i całą duszą chwyta przedmiot który studjuje” ib. 71. 56. „W bibljotece znalazły się przepyszne wszystkich galeryj i wiele dzieł o sztuce, było co czytać, oglądać, studjować” ib. 73-136.

„Spodziewam się że z równą pilnością studjować będziesz medycynę, jak dotąd studjowałeś literaturę i filozofję.” A. Rolle G. Lwow. 1886. 281. „Wszystko w nim było obrachowane, wystudjo-

wane, zapożyczone, wyrobione pracą, poczynając od rysów twarzy, aż do chodu i mowy." B. Bol. Nad modr. Dun. 27. „Stolik przed lustrem był większą część dnia przez nią zajęty. Tam studjowała ona każdy ruch swój, każdą pozycję, spojrzenie" M. Bał. Pamś. dzia. 125.

__Studjum__ nieodm. n. __Studja__-ów mn. łac. studium, ćwiczenie umysłu, nauka „Doktór przybył do miasteczka wprost po skończeniu studjów uniwersyteckich" St. Grudz. Echo 1878. 257 ‖ badanie, rozpatrywanie, zgłębianie, robienie spostrzeżeń „Wprawdzie przerwie to i zawiesi interes powieści, lecz wyżsi my, go oddawna przywykli poświęcać chętnie, pojmujące raczej nasze zadanie jako studjum epoki i istot, które ją wyrażają, niżeli jako melodramatyczną budowę poplątanych wypadków" J. I. Kraszewski 72. 5 „Obdarzona instynktem do poznawania ludzi, nie potrzebowała długich studjów nad niemi" ib. 118 „Charaktery w tej powieści, opierają się na tych mimowolnych codziennych studjach, które życie przynosi" J. I. Krasz. 76. 7. „Chcąc sobie o kobietach stolicy wyrażne wyrobić zdanie, rozpoczął studja swoje od domu w którym mieszkał. Studja te zabrały mu tydzień czasu" J. Za-

char. Dzies. lit. 5. 4. § jako dzieło sztuki; ry-
sunek, szkic pojedynczej postaci dla wypra-
wy lub [uchwycenia] przedstawienia pewnego typu wykona-
ny „Na ścianach wisiały poszkicowane
głowy, studja, ale nic nie było skończonego"
TT. Kraw. 72. 152.
„Dla obserwatora, fizjognomisty, malarza
i pedagoga, zajmujący to materjał do stu-
djów" Quis Blumr. 22. 377.

489

312

Studzieneczka — i. ż. zdrobn. mała, ładna studzienka „Na mojej roli studzieneczka stoi" O. Kolb. Lud 1 Pieśni 59.

490

313

Stugębny -a -e, mający sto gęb, fig. głośny, gadatliwy „Te, jak bijące na krogulca wrony, co swe grzechy przeżyły, stugębne matrony." A. hr. Fr. Kom. 2. 49. „Reklama zawsze gotowa, rozniesie stugębną wieść o znakomitem dziele" G. lwow. 1887. 133. 3.

Stuk wykrz. odgłos stukania, stuknięcia „Dziery wdół do strumyka, gdzie stary rośnie buk, do chatki pustelnika, stuk stuk, stuk stuk stuk" Ad. Mick. 1. 55. „Tam więc spałem, aż tu stuk! wymito jak z armaty; zlękłem się tego... w końcu jak durny nie było. Aż tu znów stuk! pół okna na izbę wrzucito" A. hr. Fr. 2. 113. (·)

Stukać się -ał -a st. zaim. stukając robić hałas, niepokój „Bo często w nocnej porze, coś stuka się na dworze, coś chodzi po świetlicy" Ad. Mick. 1. 57.

Stuknąć -ął -knie st. cz. dok. z pop. wypić, wychylić, palnąć, tyknąć „Z tej wielkiej desperacji, on, który wódki nigdy nie pił wieczorem, stuknął jej pół szklanki" Fl. Kwarz. Wiek 1878. 39.

(·) „Stuk puk, stuku puku" — „I przyjechał w podwórko, stuku puku w okienko" O. Kol. 1. 180. „I przyjechał w podwóreczko stuku

pęku w okieneczku" ib. 228.

Stukot - u. m. ty - ów mn. stukanie, stuknięcie
„Nagle drzwi otwierają się gwałtownie,
z stukotem" J. J. Uwarz. 74. 35.

493

314

Stuuramienny -a -e, mający sto ramion, przen. wszechstronny pod względem działalności. „Uginać się, zamilknąć, uledz, odgadnąć, narzucić się... należało do tej roli stuuramiennej" JI. Kraw. Tyg. II. 3. 5. 7.

315 – 494

<u>Stworzenie</u> -a. n. – ζ absol. posp. coś upośledzonego, dziwotwór „Stosunków z nikim nie miała, bo "wyglądała jak stworzenie jakie", chorowała na nogę" Śledz. sąd. w Rzeszowie 9. mar. 1882. 285. 3

485

316

Stworzeńko, Stworzonko -a. n. nka -ńco mn. zdrob. stworzenie, w znacz. postaci, osoby, figury „Wiedz że tłuściutkie to, tysiutkie, bladziutkie stworzeńko, jest sławnym literatem" JI. Kras. 34. 40. „Niewinne stworzeńko... sierota... historja zajmująca, a tworzyczka bardziej jeszcze" ib. 72. 111. „Znaki dziwnie powyginane, otoczone floresami, poczwarkami, stworzeńkami" JI. Dr. Zwarlo. 3. 8. „Że idjota... niema wątpliwości. Mama go z łaski swej maluje jako wielce dobroduszne, chorowite stworzonko" B. Bol. Dzień. Sew. 97.

Stworzenny-a-e, poet. od stwarzania, stwarzający „Znów po wszem-lazurze stworzenny wiew–" Z. Kras. 2. 292.

Styl - u. m. ≅ fig. rodzaj w jakim wykonane jest dzieło jakiegokolwiek sztuki „Przed pałacykiem założony w ówczesnym stylu śliczny ogród, podzielony był na kwatery" J.I. Kras. Iska War. 2.9 „Dom książęcy mi zaimponował... w bramie szwajcar... w przedpokoju kilku lokajów, kamerdyner, salony w jakimś stylu surowym" B. Bol. Dzien. Sev. 34. „Główny korpus pałacu zawierający pańskie mieszkanie był w stylu niby włoskim, jaki do kraju Bona przywiozła" P.J. Dyp. Ost. sejm. 1.75

Stylizować II. cz. ndk. Wystylizować dk. dobierać stylu piszące, mozolić się nad układaniem pisma „List stylizował pół dnia, czując i jego ważność i drażliwość tej do której go posyłał" J.I. Kras. Wiek 1878-40 „Trzęsący się od gniewu stylizował arkuszowy protest" A. Wilcz. Fot. 1.135. „Wystylizować z wielkim mozołem odezwę do pięknej nieznajomej" Kaj. G. Lwow. 1886. 269. ≅ fig. „Ubranie gdzieś przez szyjka ~~wystylizowane~~ w małem miasteczku wystylizowane... leżało na nim, jak na kołku" B. Bol. Dzien. Sev. 125.

Stylistyka – i. ż. stylizowanie, sadzenie się na styl „W tych recenzjach więcej było stylistyki, niż znawstwa” M. Gawal. Dzwon 1886, 323.

318 498

Stypa -y. ż. pl. -y -styp mn. ż posp. ogólnie biesiada, uczta „Pito u niej i bawiono się, jak dawniej. Tomek z pozgtbu nie przychodził na te stypy" M. Bał. wiele 1878. 287.

Stypiarz -a. m. rze -y mn. posp. uczęszczający na stypy, hulaka „Pijany „stypiarz" w zalanej wódką głowie powziął myśl..." Słowo 1882. 207. 3.

Stypendjum nieodm. n., dja-ów lm. łac. stipendium, daw. u Rzymian zapłata, żołd wszczególnie żołnierzy. ‖ obecnie: zapomoga dla uczącej się ubogiej młodzieży, z funduszów rządowych lub prywatnych zapisów, składek itp. „Zamożny – zdołał przecież wyjednać sobie stypendjum, właściwie ubogich” Kur. Świąt. 1872. 53.

Subaltern-a m. ni-ów mn. franc. subalterne, z łac. sub i alter, podkomendny, pod zwierzchnictwem czyim zostający. „Jeżeli jaki oficer subaltern zdaje sprawę z ogólnego ruchu jakiej batalji, jako naoczny świadek i sędzia, ten kłamie niezawodnie." Oficer subaltern liniowy może tylko widzieć co się dzieje przed nim i na jego często bardzo ciasnym horyzoncie" A. hr. Fr. Dzieła II. 42.

501

319

Subhastacja-ji. ż. cje-cyj nm. łac. subhastatio, praw. przymusowe wydarzczenie z majątku nieruchomego za dług hypoteczny, przez publiczną sprzedaż na licytacji. „Wioska ta szła właśnie pod subhastację."
J. I. Kras. 71. 134.

Subhastacyjny-a-e, od subhastacji „wybiera się do Drezna, ale mu jeszcze na zawadzie termin subhastacyjny dóbr jego" Au. Wi. I. 134.

Subhastować-ał-tuje. sprzedawać przez subhastację

<u>Subjekt</u> -a m. -<u>kci</u> -któw mn. ż posp. subjekt w handlu, cukierni i t.p., pomocnik, uczeń, chłopiec do posługi „Coś niby subjekt fryzjerski" A. Wilcz. Fot. 1. 34.

503

Submitować się -ał -tuje st. zaim. ndk. łac. submittere, -komu, przedstawiać się ~~[illegible]~~ ceremonjalnie, ~~[illegible]~~, rekomendować się „Przybywający w sąsiedztwo, objeżdżał i poznawał się submittując się panom braciom" Fr. Krasz. 73.109 „Siadł, ale wprzódy czapki zniósł i submitował się panom braci, którzy mu też wszyscy po imieniu i nazwisku się opowiedzieli" Id. Stara Warsz. 1.11. „Wita mnie — ja mu się submituję." ib. 17. „Wedle obyczaju polskiego nie siadł do stołu, i obchodząc gości każdemu się z kolei submitował" ib. 33. „Gość nie zważając na ceremonje i submitowania gospodarza, chwycił uprzejmie pod ramię i sam go prowadził" Ł.J. Dyk. Ost. Sejm. 1.17. § poddawać się jakiemu obowiązkowi „Posesorem jest P. Andrzej Rosnowski, który żadnego przywileju ani consensu nie ma na kupno, tylko od JMX. Cielgowskiego contrakt, który mu się

submittuje u Ważniejszego Jmości Xdza Wierzbowskiego przywilej wyroć" Rewizja kościoła Dobrskiego 1664 r. Ks. Fabiszyn. Rys hist. m. Dobrska 188.

Substytuować -ał -uuje st. cz. ndkn. łac. substituere, podstawiać osobę lub rzecz jaką na miejsce innej, zamieniać, zastępować jedno drugiem „Wywiązał się z tąd proces kryminalny, gdyż jawnem było, że to dziecię miało być w widokach majątkowych substytuowane" J. I. Krasz. Wiek 1877. 146.

505

321

<u>Sucherlawy</u>-a-e, daw. sucherlawy, chudy, suchy, zawiędły „książę się przypatrywał maleńkiej sucherlawej figurce" J. I. Krasz. Stta war. 2. 203.

506

322

Sucho przysł. ≈ suchym, oschłym tonem, ozięble, niechętnie „Bóg zapłać – rzekł sucho – ja Jego Ekscelencji nie mam szczęścia znać" J. I. Kraszew. Szta war. 1. 63.

Suchy-a-e ≈ „suchy głos, ton mowy" = oschły, zimny, obojętny, bez brzmienia nie przemawiający do duszy „Pani mar-szałkowa przebaczy – suchym, nieco ochry-płym głosem ozwał się przybyły." J. I. Krasz. Król i Bond. ≈ „suchy dochód, sucha rata, sucha arenda" dochód ubocznny na propi-nacji t. j. nie z trunków, lecz z innych arty-kułów, wiktuałów, soli, tytoniu i t. d. „Cały dzień pełno było w hotelu frymarczących żydków z towarami, którzy naturalnie gospodyni za to suchą ratę, a szwajca-rowi wchodowe opłacali" J. I. Krasz. 72. 101. ≈ „Suchy las" u ludu naszego: niemający jeszcze liści, nierozwinięty t. j. na początku wiosny, na sporzimku. Ludowe przysł. „Kiedy grzmi w suchy las, będzie ciężki czas" gdy zbyt wcześnie grzmi.

<u>Sufitować</u> -ał -tuje sł. cz. ndkn. <u>Wysufitować</u> dkn. dawać sufit na pułap „Wnętrzy (do kaplicy) widzim nad ścianami tynkowanemi wznoszące się sklepienie bukszatelowe sufitowane, prawie szczytu dachu sięgające" Al. Połuj. Wędr. po gub. Aug. 222.

Sufler. a. m. (franc.) podpowiadający aktorom role na scenie „Przeważnie ról nie umiano, a sufler miał pracy nie mało, aby się dialogi nie urywały." G. nar. 1882. 290. 4.

Suflować cz. ndk. podpowiadać

Sukces -u. m. sy v. sa -ów mn. łac. successus, powodzenie, dobry rezultat jakiejś sprawy, interesów „Patrz Wpan na olbrzymie sukcesa gazeciarstwa i dziennikarstwa we Francji. Czem ono rośnie?" JI. Kras. 33.47. „Przeszliśmy szkoły i ja i brat mój bez wielkich sukcesów" ib. 90.26. „I takowej praktyki zawsze sukces pewny, bo szlachcic był od morza do morza potrzebny" W. Pol 3.147. „Nikt już nie zaręczy, czyli sukces przeciwnej partji nie uwieńczy?" ib. 149 „Nie dość że pół życia we łzach za tobą przepędziłam, jakże cię teraz zastaję? chwalącym się swojemi sukcessami, wrogiem mojego honoru!" J.A. Fr. Kom. 1.222.

510

325

<u>Sukcesyjka</u>-i. ż. <u>jki</u>-jek mn. zdrb. mała sukcesja, niewielki spadek. „A! sukcesyjka braciszku! sukcesyjka zwabiła!" JI. Krasz. 72. 28 „Później spadłaby niezawodnie jaka sukcesyjka, jakto zwykle u panów familiantów bywa" J. Zachar. Dies. lit. 2. 690.

326 [51]

Sukienczyna -y. ż. lichą suknia „Miałem konia, szabelkę, parę sukienczyn wytartych i kilka talarów w sakiewce" J. J. Kras. 32. 30 „Andzia bieduszka sukienczyny nie ma" Id. 71. 16. „U drzwi w ubogich sukienczynach bose dziewczęta klęczały modląc się" B. Bol. Pam. Pan. 125.

Sukiennia -ni. ż. fabryka sukna, miejsce gdzie takowe wyrabiają „Pędzą na pańszczyznę od niedzieli do niedzieli, sadzą dziewczęta w sukiennie ciemne i smrodliwe" J. I. Kras. 17. 52.

Sukniszko -a. n. — § zgrub. suknia licha, zszarzana, albo w pieś. lud. dla rymu lub miary wiersza „Zdymajże Karusiu te srebne sukniszka" O. Kolb. Lud 1 Pieśni 59.

Sukniczka -i. ż. prow. góral. suknia zdrobn. sukienka „A zdejmijże Marysiu ze siebie sukniczkę" O. Kolb. Lud 1 Pieśni 70

512

327

Sukman -a m. ny-ów mn. prow. sukmana

„Choć ci na mnie zły sukman, ale pieniądze w nim mam" Prusy wsch. O. Kol. 1. 221 „A katasty jako pan, bo na tobie zły sukman" ib. 222.

<u>Sukurs</u>-u, m. Łac. pomoc, posiłki dane w niebezpieczeństwie przeciw wspólnemu nieprzyjacielowi „Wojewodzinicy, przywoławszy zamkową milicyę na sukurs, sypnęli raz i drugi z garłaczów i samopałów" Z. Kaczk. 1.197.

Sumaryczny-a-e, Sumaryjny-a-e, z łac. od summarium, ogólny, pobieżny, nie wdający się w szczegóły, na prędce zrobiony, pospieszny. „Z powodu spodziewanej mobilizacyi armii wydato rozporządzenie, iż na przyszłość rekwizycya koni ma się daleko sumaryczniejszym odbywać porządkiem" Kur. Warsz. wiecz. 1877. 146. „Schodził powoli ze wschodków po sumaryjnem pożegnaniu z propinatorką" Kur. Warsz. 72. 15. „Licznym swym wielbicielom ażeby jej nie nudzili długo, dawała sumaryjną, bardzo ostrą odprawę" Id. Z 7 let. woj. 2. 192.

Sumiasty -a -e. jak u suma, mówiąc o wąsach

„Wachmistrz szarpał niemiłosiernie sumiastego wąsa" T. J. Dyk. Rom. i pow. 5. 2.

Sumitować się -tał -tuje cz. zaim. ndk. przekręc. z submitować, por. tłómaczyć się, zarzekać, zaklinać się „Wielmożny strażniku, to nie tabaka, sumituje się starowina" A. Wilcz. Fot. I. 116 „Przyrne-kiem – sumituje się biedaczysko odsuwając się na bok z panią Michałową" ib. 147.

517
328

Sumny -a -e, mnie przst. prow. rus. zamyślony, osowiały, smutny „Aż tu pan Mazurska stoi przy panie, ale bardzo sumny, jakby znał w sercu, że mnie już do trumny" W. Pol 1. pah. hetm. 67 „Stryj wzdłuż komnaty chodził długo sumnie, i rzekł nareszcie." ib. 16.

Sumowač -ał -muje st. nij Zasumować się st. zcim. dkn. prow. rus. dumać smutnie „Dawniej był z człowiekiem po ludzku, popyta, pośmieje się, a dziś jak mruk, tylko chodzi, a sumuje." J. I. Krasz. 73. 119 „Po tej mowie zasumowali się obaj, narator i słuchacz, a pogrążyli się w milczeniu." C. J. Dypl. Ost. sejm. 1. 53. (1)

Sum -u m. prow. Galic. z ruska, smętne dumanie „Uważałbym ten wyraz za rdzeń rzeczownika smutek, który powstał przez przekładnię głosek: sum z dodaniem zakończenia tek jak od: wsz- : wszytek, późny

wszystek." P. Parylak. Mater. do prow. 1. 76.

(1) „Marucha siedziała przy oknie a Ofka za piecem, obydwie zaś były mocno zasumowane" Z. Vaczk. G. Lwow. 1887. 179. „Stary siedział zasumowany i ciągle coś wystał" J. Dzierzk. 8. 391.

Superrewizja - ji. ż. zje - zyj' urz. z łac. rewidowanie lekarskie co do stanu zdrowia i budowy ciała, osób kwalifikujących się do poboru wojskowego § fig. żart. „Gdy panny pokażą się na mieście, czy w teatrze, lub udadzą się na superrewizję do resursy, czy wreszcie na maskaradę, wnet cały jak liczne stado warszawskich fryzowanych wilczków uwija się około niejednej" Kur. Świąt. 1871. 2. 2.

519

329

Suplement -u. m. -ta -ów nm. łac. supplementum, dodatek, przydatek.

Suplementarny -a -e fran. supplementaire, dodatkowy, przydatkowy, będący suplementem „Ściska ręce, całuje z jednej i drugiej strony, a czasem i trzeciego całusa suplementarnego nie żałuje” A. kr. Fr. Dz. II. 178.

Suplent -a. m. -ci -ntów nm. barb. Galic. „Sprawa suplentów czyli jak ich urzędownie nazywają zastępców nauczycielskich od długiego już czasu oczekuje ze strony rządu sprawiedliwego załatwienia… Suplentowi nie liczą się lata służby, choćby one kilka lub kilkanaście lat wynosiły.” Dz. pol. 77. 155. 2.

Suplikant-a. m. nci-ntów um. podający suplikę, proszący o pomoc, wsparcie, wspomożenie, „Jakto w dzień pocztowy; nie mogę się opędzić suplikantom zgrai" A. hr. Fr. Kom. I. 15.

Suplikacja-cji. ż. φ „Suplikacje" in plur. modły chóralne w kościele przez kapłana i lud śpiewane, Święty Boże. „Z tą okropną zarazą łączyły się u nas częste głody, i te właśnie nieszczęścia dały powód do zwyczajnych u nas po dziś dzień suplikacyj w nabożeństwach: „Od powietrza, głodu i wojny zachowaj nas Panie"" ks. Jaboryś. Rys hist. Dobka 178.

łac. supra-portam

<u>Supraport</u> - u m. ty-ów mn. archit. naddźwierek, ozdoba architektoniczna ponad drzwiami „Supraporty malowane, posadzki kunsztowne" J. I. Kras. 5. 714. „<u>Naddźwierek</u>, <u>Nadokne</u>, <u>Kanczans</u>, <u>Supraport</u>, wł. supraporta, fr. dessus-porte. Przyozdobienie albo miejsce na nie nad oknem albo naderzwiami uczynione" K. Podcz. nomenkl. archit. 106.

522

330

Surdutowy -ego m. wi -ych mn.

Surdutowiec -wca m. wcy -ów mn. posp. chodzący w surducie, z wszecia, mieszczanin t. j. nie chłop „Głosili wojnę domową między surdutowcem a chłopem" G. nar. 1882. 175. 1. 4. „Wrogiem twoim - tak mówią do chłopa - to właściciele większych posiadłości, to inteligencja, to w ogóle wszyscy surdutowcy" ib. 1883. 241. 1. cf. Rozpór „Ja się tam z owymi surdutowymi oficyalistami nie wdaję; wszystko to w ogół próżniacy i panowie" A. Wilcz. Tyg. powsz. 1882. 259. „Okazywała mu respekt głęboki, jako dla surdutowego pana" M. Dat. Pani Siady 186.

512

Surojadka -i -ż. dki -dek. mn. v. Syrojeżka, a prow. kuj. Surowiatka -i. ż. grzyb z rodzaju bedłek „Tu z wygiętemi brzegi surojadki srebrzyste, żółte i czerwone, niby czareczki różnem winem napełnione" Ad. Mick. 3. 71.

524

331

<u>Suseł</u> - sła. m. <u>sły</u> - ów mn. - § przysł. „pije jak suseł,” jak gąbka, jak bibuła, bez opamiętania „Trochę się opamiętał, ale pije zawsze jak suseł” Ż. Kawk. 5. 68.

525

Sustawa – y. ż. np. „Miał dwie kresy przez Teb i jeden palec u ręki obcięty po sustawę." 77. kwarz. 90. 67. ?

Suteren-u. m. ny-ów mn.

Suterena-y. ż. posp. Suteryna-y. ż. ny-ren i ryn mn. franc. souterrain, mieszkanie w piwnicy t. j. w podziemiu, mające okna u góry, równo z poziomem ulicy. „Po wczorajszej ulewie mnóstwo suteren i piwnic zalanych" Wiek 1882. 166. 3. 5. „Co się stać może z ubogą ludnością, zamieszkującą sutereny powiśla — jeżeli taka ulewa nawiedzi Warszawę w nocy" ib. „Smrody kuchenne wychodziły z suteren" Et. Orz.-Kraj 1882. 25. 7. „Na dole mieści się kuchnia i spiżarnie, w suterenie mieszkanie stróża" Mucha 1871. 9 Dod. „Ujrzał Julkę odmykającą drzwi suterenu i spuszczającą się w głęboką jego szyję." J.I. Krasz. 20. 23.

Swacia-i. ż. cie mn. prow. swacha, swachka swatka „Na weselach, swaty i swacie wielką grają rolę; o połączeniu bowiem jakiego stadła, swacia często w domu zawiązuje negocyacyę, a swat jedzie już, że tak powiem, urzędowie, posłany od młodziana, prosić o rękę dziewicy." M. Gad. Opis. pow. Telszew. 115.

Swach, Swat §. „Wyraz Swach w Krakowskiem rażej w znaczeniu szwagra jest znanym. Przyjaciel ludu z r. 1846. l. 46 mówi jednak: Pod Krakowem ponieważ starosta bywa wpośród dziewosłębem, więc zowią go często swachem, swakiem, swatem i starym... Nie zwykł tu także lud (lecz tylko szlachta i mieszczanie) używać wyrazu Swaty, ale natomiast Zmowiny (w okolicach Zrainy) a rzadziej dziewosłębiny" O. Kolb. 6. 10.

Swada - y. ż. § wymowa „Spełznęły mu-
siały na niczem jego ujmujące formy
i gładka swada" Zbiór pam. do powst. 55
„Pijany, zachowywał jakąś fenomenalną
trzeźwość myśli i pamięci.. i umiał mówić
ze swadą retora." M. Gawal. Bluszcz 1886. 323.

Swadźba -y. ż. dźby - swadźb lm. znacz. bez l. mn. zbior. swatowie „Swadźba jedzie szumnie, tłumnie" Ad. Mick. 1. 76.

530

334

<u>Swat</u>-a. m. <u>ty</u>-ów mn. ż u ludu używ. i w znacz. swactwa, dziewosłębstwa, swatów „przyjść w swat" = w swaty „Chowaj mi ją siedem lat, aż powrócę z wojny w swat" O. Kol. 1. 175. ż u ludu rus. w augustow. <u>Swańka</u> -i. m. „Młodzieniec upatrzywszy dla siebie dziewczynę, przybiera śmiałego i wymownego <u>swańkę</u>, to jest swata, pod przewodnictwem którego wchodzi do domu rodziców oblubienicy... Po przywitaniu, swańka rozwija swój dar wymowy..." Al. Połuj. Wędr. po gub. Aug. 206

336 531

<u>Świat</u>-a. m — ξ „świat deskami zabity" kąt, dziura, odludzie (2) ξ „świat!" ~~— co~~ przysłówkowo: dosyć, aż nadto „będziesz miał tego? — e! świat" (4) ξ „zwymyślał, nagadał, wykrzyczał na czem świat stoi" bardzo, od ostatnich wyrazów, bez żadnego względu „Starego kundla opadły szczeniaki, na czem świat stoi, szczekały, wyły, do oczu skakały" JU. Niem. Bajki 1. 221. (1) ξ „na świecie" dodaje się do przysłówka przeczącego dla nadania stanowczości przeczeniu „nie na świecie, nigdy na świecie" = nie a nie, nigdy a nigdy. — Mpt. bez przysłówka: „a! na świecie!" posp. prow. = a, broń Boże! „Porządny kupiec nie potrzebowałby się taić przecie, że nie kupi konia, jeżeliby ten koń nie był kradziony. Na świecie!" Wł. Zag. Pam. Star. par. 23. „Żeby ktoś w dzień pracował, a po nocy przy lampie wierszę gryzmolił? Na świecie! na to by chyba potrzeba warjata!" ib. 17. — ξ „koniec świata" =

niesłychane rzeczy, aż niepojętego. „Aż strach! powiadam panu dobrodziejowi końce świata, taj już!” Wł. Łoz. Pam. star. par. 18 (3)

(1) „Czy to wiele na wsi się wydaje — sto tysięcy talarów to świat!” J. I. Kras. II. 15. 70.

(2) „Rzadko kto w tamte zajeżdża strony, uważane ogólnie za przepadłe, za któremi jak to stare powiada przysłowie: świat deskami zabity; żaden tamtędy nie wiedzie zwyczajniejszy gościniec”. J. Dzierzk. 5. 5.

§ „światami” przysłowiowo, to samo co „w świat” np. „poszedł światami” = w świat. prow. Galic.

(3) albo „świat się kończy” „Muszę ją zrobić… świetnie! Gdy jeszcze Defreger da parę wybornych wskazówek, a wtedy namaluję obrazek… świat się skończy!” Sewer Wiek 1885. 275.

(4) „Zimno, gruda, noc nastaje, klnę na czem świat stoi..” A. Kr. Tr. Dz. 11. 41.

337 532

Światoburczy-a-e. chcący zburzyć świat. „Możemy spokojnie czekać zburzenia tych światoburczych zamysłów" G. nar. 1883. 18. 2

533

Światowiec -wca m. wcy -ćo mn. daw. światownik nieużyw., człowiek światowy „Hrabia, z przebiegłością starego światowca, wśród rozmowy robił pewne spostrzeżenia" J. I. Kraszewski. Wiek 1878. 43.

534

339

Świeczka -i. ż. -czki -czek mn. ≈ Światełko jakie spostrzegamy przed oczyma przy silnem uderzeniu w głowę. „Tracę równowagę... nie powiem padam, bo to wyraz za słaby, ale rzucam, ciskam sobą aż mi sto świeczek zaświeciło!" A. kr. Fr. Dz. II. 144.

Świecznik - a. m. 5) fig. widok, jaśń, stanowisko zwracające ogólną uwagę „Anglia co za-niszczyła Irlandję krwią się jej upajając, co wyssała Indje, do rozpaczy je przywodząc niechrześcijańską administracją - co oprócz własnego interesu nigdy nie znała nic więcej - wyszła dziś na świecznik jako wzór i mistrzyni" J. I. Krasz. 58. 79.

536

341

Świekrucha -y. ż. prow. w Chełmskiem, świekra, teściowa (Łowera)

Świergotać -at -oce st. nij. ndkn. świegotać, mowiąc o ptakach „wróble świergocą" fig. paplać bez końca, cienko śpiewać „wolę hult. moździerzy, niż kobiece świergotanie" A. kr. fr. kom. 1. 143. „Dzwonki razu jednego świergotały z wieży do dzwona który w piasku pod kościołem leży: widzisz, bracie, choć mniejsi, jak śpiewać umiemy" Ad. Mick. 1. 258. „wróble na dachu świergotały, że nie było w okolicy większego szczęścia od ekonoma w Szumny" El. Orz. W zim. wiecz. 182.

538

343

Świerzop -u. m. pj-ów um. prow. roślina, chwast, łopucha, gorczyca polna, świrzepa „Gdzie bursztynowy świerzop, gryka jak śnieg biała" Ad. Mick. 3. 4.

Świetlany-a-e, świątły, świecący, pełen blasku „Klinga sztyletu kąpała się w mieniących promieniach, świetlana i czysta" Z. Kras. I.328 „Czerwiec-toć idą noce świętojańskie, najkrótsze w roku, więc kto tam gwiazd pyta, gdy zorze takie świetlane i pańskie, że jedna żegna, a druga już wita" W. Pol 7. 266. „Coraz to wyżej i dalej chór duchów wiedzie skrzydlaty, i na kształt świetlanej fali przemika świąty." El..y, Echo 1878. 284. „Chwała ci gwoli tym gwiazdom na niebie, któreś rozsypał jak ziarnka na roli czyste, świątlane, by patrzyły w Ciebie" L. Siem. pieś. mist. mił. 14 „Ojczyzna, miłość! to nie gwiazdek dwoje, co razem błyszczą, mogą błyszczeć zgodnie, to słońc przeciwnych dwa świetlane zdroje" M. Pawlik. Pam. Pieśn. 17. „Jaśniejąca wdziękami i strojem, świetlana gwiazda na ciemnym horyzoncie partykularza" Z. Mell. Groch. wian. 9.1/1. W pięciu aktach utworu swego nagromadził au-

tor efektów dramatycznych więcej, niż we wszystkich razem dramatach Szekspira, ale na te okropności nie rzucił ani jednego świetlanego promienia" G. Lwow. 1887. 130. Fejl. (1) jasny, pogodny

Świetnie przsł. § znakomicie, doskonale, przepysznie, z wielkiem powodzeniem „Kurtyna się podniosła; wśród widzów zapanowała cisza; Zośka grała świetnie, dzielnie jej pomagał dyrektor" Sewer G. Lwow. 1887. 95.

tko przysł.

Świeżutki-a-ie, świeżuteńki, bardzo świeży
„Wyświeżony, wymuskany – w świeżutkim lśniącym kapeluszu" A. Wilcz. Fot. 1. 34.
„Żebyś mi jutro wyglądała Tadziutko i świeżutko jak róża" Z. Kaczk. 4. 340.

542

345

Świętomichalski-a-ie, od święta Michała św., lub od terminu kwartalnego jesiennego, który się zaliczuje na św. Michał. „Przeprowadzka świętomichalska da się w roku bieżącym we znaki. Termometr codzień spada o kilka stopni" Echo 1877. 213. 3.

Świniać ń. cz. ndkn. Zeświniać dkn. kogo, wymyślać komu nazywając świnią; „Zeświniał go" = zwymyślał od świń.

Świnić ś zanieczyszczać, paskudzić, barłożyć. Naświnić napaskudzić, nabrzydzić. Zaświnić zapaskudzić, zanieczyścić.

544

349

Świniarka -i. ż. rki -rek lm. ≅ owca grubowełnista, ordynaryjna „Świniarki są wytrzymalsze na niewygody od merynosów" G. rol. 1881. 537 „Owce chłopskie niemieckie (Landschafe) są naszemi świniarkami" ib. (1)

Świniać -ał -a st. cz. ndkn. Zeświniać dkn. posp. od świń wymyślać na kogo

Świniak -a. m. ki -ów lm. ≅ prosiak odchowany, podświnek (2)

(1) „Zajmują się starannie hodowlą owiec pospolitych świniarek, strzygą i z wełny różne rzeczy wyrabiają" Wieh 1886 216. 3.

(2) ≅ „świniak" w niektórych okolicach ludowa nazwa szpinaku. Wieh 1887. 187. 3.

1545

351

Świsnąć - ął - śnie st. nij. dkn. § polecieć, popędzić szybko „I jak wiatr świsnął stepem z pilnemi rozkazy" A. Malcz. Marja 5. § st. cz. zadać cios, uderzyć z odmachem „Gdybym szablą świsnął i odciął ci tę rękę!" Jul. Słow. 2. 15 § pospol. grypsnąć, zwędzić, ukradkiem porwać „Julka! patrzajno! ady znów ścierkę z bufetu świsli na scenę" Kur. Święt. 1875. 49.

Świstek-tka-a. stki-ów un. kawałek papieru na którym co napisane albo mogący służyć do napisania czegoś „Gdym w mojej izdebce układał i stare szpargały palił, świstek ten wpadł mi w ręce... zacząłem czytać, zasiedziałem się nad nim z bijącem sercem" JI. Kras. 71.9. „Na świstku papieru nakreśliła hrabina do męża żądanie, ażeby przyjechał z nią pomówić" Tb. Z 7 let. woj. 2.181 „Zrewidowano mi wszystkie kieszenie, wzięto papiery do najmniejszego świstka" B. Bol. Przed burzą 109. „Na świstku bibuły następującą napisałem receptę" Au. Wi. 4.286. „Widzi się wasze, jakiś u mnie porządek, tu najmniejszego świstka nie powinno brakuje" A. Wilcz. Fot. 1.190.

Świta -y. ż. ty - świt um. z franc. suite, orszak, daw. komitywa „Bo i wesele już też odbyte, gdzieś zostawiłaś godową świtę, nie wzięłaś ze sobą swatów" M. Kn. Kł. i kw. 3. (1)§ — i zdrb. Świtka -i. ż. tki. tek um. prow. rus. sukmana chłopska, sieczmięga „Widać było i żydów w czarnych żupanach i wieśniaków w szarych świtach" J. I. Krasz. Król i Bond. „Tam w moim kątku, pod świętym obrazem wisi taka świtka, jakę nieboszczyk tata wdziewał, a tę ja sam zaprawowałem" Bł. Dyk. Syn Zucj. „Czy ja ciężkiem okryty odzieniem, co mi dzisno dziś pod moją świtką" T. Lenart. Duch rabiskgo

(1) „Wczoraj przybył tu wielki książę z synem i świtą, powitany przez władze i przedstawicieli miasta" Wiek 1887. 140. 1.

548
353

Swobodzić -ił -i st. cz. ndkn. ż st. nij. prow. swobodnie się bawić, pozwalać sobie, swawolić „Nie trza było z chłopcem w ogrodzie swobodzić" Rzeszows. O. Kol. 1. 97.

Swoić się -ił -i cz. zaim. ndkn. – do kogo lub do czego, przypytywać się, przyznawać do czyjej znajomości, poufale się zachowywać względem kogo – przyswajać sobie, rościć prawo do własności. „Przed gankiem tam siedzi w pokorze: bo wiedział, że bardzo już grubo nabroił – stąd smutny do Pana się nawet nie swoił, i nikt go nie prosi..." W. Pol 7-215

550

355

Swojaczek -czka. m. czki -ów mn. zdrb. swojak, rodak, ziomek „Pójdź dziewko za mnie za góry, tam swojaczek a tu twój gorć, będziesz sobie u mnie ijmość" O. Kol. 1. 416.

551

356

Swojsko przysł. Swojo, swojskim obyczajem, jak u siebie, jak między swoimi „w tej sferze tak dobrze i swojsko jej było" J. I. Kraszewski. Wiek 1878. 19.

Swojszczyzna -y ż. bez l. mn. wszystko co swoje, krajowe, narodowe „Anna Jagiellonka przedstawicielką była swojszczyzny, którą dwór jej świecił, którą tchnęła postać cała tej ostatniej gałązki rodu Jagiellonowego - dwór jej - to ostatni dwór polski na królewskim zamku." M. Dubiec. Słowo 23. 25.

Swojskość -i ż. bez l. mn. to co jest swojskiem „Nigdzie bodaj nie odczuwa się bardziej uroku swojskości, nigdzie miłości własnego zakątka ziemi silniej się nie objawia, jak wśród studjów i badań nad jej przeszłością" T. J. Sterbi Czas 88. 136. 1.

552

Sy (v. Se) zaim. się w 3 przyp. powsz. u ludu zam. sobie „Siądę ja sy na konia sokola" O. Kol. I. 233 z Galicyi.

Sybarycki -a -ie. właściwy sybarycie, wygodny, pełen wykwintu i wygódek „Że były pieniądze, więc zawitało do kaźni i wino, i dobre cygara, i osobna kuchnia, jednem słowem sybaryckie niemal wiedliśmy życie." W. Goszcz. 2. 132

Sybaryta -y. m. człowiek lubiący i prowadzący życie wygodne i wykwintne, pieszczoch, wygodniś nie odmawiający sobie niczego „Niema nic wygodniejszego dla sybaryty nad podróże, najswobodniejszym człowiek jest w obcym kraju" J. I. Krasz. Na cm. na wał. 93. „Mieszkanie Juljana z gustem i przepychem sybaryty i wykwornisia było urządzone" J. I. Krasz. 1. 59.

Sybarytyzm -u. m. Życie, upodobania, nałogi sybaryty „Gdyby cokolwiek chciał popracować nad sobą i mniej kochał próżnowanie, sybarytyzm, mógłby być bardzo przyzwoitym człowiekiem" J. I. Krasz. 29. 21.

554

Syberja-ji. ż. § fig. kraj odludny, nieuprawny, zapuszczony „to prawdziwa Syberja".

*Syberyjczyk-a. m. § wygnaniec powrócony z Syberji

Sybir-u. m. u Ld. Sybior; głównie jako miejsce wygnania, kaźni „Juści przecież bez winy w Sybir nas nie wyślą" Ad. Mick. 2. 281. „Musi albo bić się, albo gnić w Sybirze" ib. 3. 251. „Córka stolnika, ze swym mężem wojewodą, gdzieś w Sybir wywieziona, tam umarła młodo" ib. 270. „I jaka też rzeka, płynąc od strony gdzie Sybiru piekło, przez wszystkie ziemie wygnania przeciekła!" K. Gasz. Śpiew. pol. 1. 6. „Szkoda, w Sybir go powlekli!" W. Pol 9. 19. „Pod śniegami Sybiru rozpoczynała Moskwa kolonizacyę niewoli, głodu i nędzy, ów niebudzki rozsadnik niewrzęścia, któremu każdy stan, wiek i niedola, każdy rok przez setne lat miał dostarczać nowych ofiar" Ed. Bol. Tut. 1. 204.

<u>Sybilliński</u> -a -ie od Sybilli fig. zagadkowy, dwuznaczny „Dopóty ich zaprzeczeniom, w sybilliński sposób układanym, wiary nie damy, dopóki nam kategorycznie nie doniosą w sposób twierdzący" G. nar. 1883. 14/1.

Syc -u. m. v. Cyc ob. tkanina bawełniana

Sycowy -a -e, z sycu v. cycu, cycowy, „Miał chustkę sycową na szyję..." An. wi. Alb. warsz. wejc. 1845. 246.

Sygnał -u. m. -ły -ów um. franc. signal, z łac. signum, znak umówiony, hasło wojenne na trąbce, bębnie lub puszczeniem racy, pocztowe na trąbce, dzwonkami, telegrafem i t.p. na kolei, „Na sygnał dany trąbką zaczęła cofać się przerzedzona kolumna moskiewska" Dadz. Opow. hist. 215 || przen. jakibądź znak umówiony, „Kapitan zapukał ostrożnie, i nierychło po kilkakrotnych sygnałach, brudna dziewczyna, ukazała się ostrożnie uchylając drzwi" J.I. Krasz. 72. 136 „Chodzi o to, by na dole dać sygnał, a przyniesiono by kawę tu na strych" ib. 157 „Za danym sygnałem pan Michał wydawał okrzyk" A. Wilcz. Łot. 1. 135 || ogólnie: oznaka czego „Z obłoków, kierunku wiatru i różnych innych sygnałów

prędką aury zmianę prowokować" Pr. kwarz. Szta War. 1. 6. „Karatan czuje, kto pan miły, lub nie luby, wie jak ko go powitać – a jeśli zamarzony to sądzie-nu za sygnał nierozszerowi skarcony" Td. Mrówka 1869. 20.

Sygnatura -y. ż. Sygnaturka -i. ż. ry; rki mn. dzwon mały, dzwonek na wieży kościelnej, w który dzwonią zwołując na nabożeństwo „Kwestarz gdyby gira sunie się naprzód z dzwonkiem – dzwoni jak sygnatura" W. Pol 3. 166.

Ślabizować

Sylabizować -ał -zuje st. cz. ndkn. § fig. dochodzić czego mozolnie, szperać „Sylabizuje po szwach i zakładach najmniejszej odzieży czy nie doczyta się gdzie zaszytego dukata lub talarka.." A. Br. Fr. Dzieła 11. 8. „Drzymał strzelec, lis nie czekał, śród na dębie karb nasiekał.. Na tu na! krzyczy strzelec, na tu na! i po lisiach ślabizuje czy nie znajdzie skrzypty ślaków, albo farby choć kropelki" ib. 12. 13.

<u>Sylwester</u> -tra m. imię męzkie, Lasota <u>Sylwestynek</u> -nka m. spieszcz. w pieśniach lud. „Ożenił się Sylwestynek, Sylwestynek miejski synek" O. Kolb. 1. 233.

<u>Sylwetka</u> – i. z. franc. silhouette, rysunek twarzy czarno z profilu || w piśmien. pobieżne scharakteryzowanie czyjegoś stanowiska i działalności, bez wdawania się w ściste szczegóły biograficzne. „Na kilku kartach, serdecznie i żywo nakreślona jest sylwetka zmarłego" Wiek 1885. 133. 3.

„Naprost zaś ognia, w pewnej od niego odległości, plecami do wejścia obrócona, rysowała się druga sylwetka maleńkiej kobiecej główki i okrągłych ramion" Kaj. G. Lwów. 1887. 129.

Symbol-u. m. 1e-ów lm. grec. sýmbolon, znak, cecha, (od symballo, porównywam), zmysłowe wyobrażenie jakiegoś pojęcia (1)

(Symboliczny-a-e, cznie przst. pod symbolem przedstawiony)

Symbolika-i. ż. bez l.mn. nauka objaśniająca znaczenie symbolów; zbior. symbole, znaczenie symboliczne „Symbolika religijna gołębia, jako czystego i bez winy, była powodem, że służył jako ofiara oczyszczenia w religii Mojżesza." Echo 1878. 188.

(1) „Żyd jest personifikacyą pieniędzy i spekulacyi, jest symbolem rachunku" J. Korzen. 1.64.

Symetrja - ji. ż. bez l. mn. grec. symmetria, (od syn, z, i metron, miara), regularność, równomierność, porządek, ład, proporcjonalność w ustawieniu, rozmieszczeniu czegoś w odpowiednich punktach lub kierunkach, porządek sztuczny w przeciw. naturalnemu nieładowi „Ja w tej symetrji dawnych ogrodów nie widzę grzechu wielkiego, zapewne las piękny, ale te fantastyczne zielone korytarze, altany, pomniki, te regularne kwadraty, mają w sobie coś uroczystego" JI. Krasz. 71. 101 i 102.

564
359

<u>Sympatja</u> -ji ż. <u>tje</u> -yj nm. grec. sympatheia, (od syn, z, i pathos, uczucie) spółczucie, bezwiedne t.j. mimowolne podzielanie uczuć innej osoby § przyjazne uczucie, przychylność uznanie „Mało jest w naszej literaturze imion otoczonych tak powszechną sympatją i szacunkiem, jak Kazimierza Brodzińskiego" A. Bełcik. Ruch lit. 1874. I. § fizjol. własność organizmu, skutkiem której zwiększona lub zmniejszona czynność jednego organu sprawia odpowiednią czynność w innych organach.

„Postanowił, że obywatelstwo być musi liczne, aby przez to sympatji dowiodło dla zmarłej" J.I. Krasz. Tyg. powsz. 1882. 82.

Sympatyczny-a-e, cznie przysł., wzbudzający sympatję, pociągający „Są znajomości sympatyczne, które się prędko robią i do poufałości zbliżają" Tyg. Warsz. 16. 86. „W obejściu się z ludźmi miał coś tak łagodnego, sympatycznego, dobrego, iż trudno go było nie pokochać" Id. Strzecha 1878. 5 „Schwycił bilka razy wzrok żony zwrócony ku niemu sympatycznie" Id. Wiek 1878. 14. „Chłopiec i dziewczyna sympatycznie rozglądali się w sobie" Id. 72. 88.

566

Sympatyzować -ał -zuje cz. nij. ndkn. — z kim lub z czem, uczuwać sympatję, mieć pociąg sympatyczny, być sympatycznie usposobionym względem kogo lub czego, sprzyjać. „Prawy człowiek musi mieć nieprzyjaciół w złych, którzy z nim sympatyzować nie mogą" JJ. Uwarz. 19.89 „Wybierze kogoś, z kim sympatyzuje, człowiek z gustem!" ib. 78.25. „Jak waćpan chcesz, żyjąc żyć poufale z człowiekiem nie dbać o to czy się zrozumiemy i sympatyzować z sobą będziemy" D. Bol. Hybr. 43. „Kolonia polska, dość liczna naówczas w Paryżu sympatyzowała ze stronnictwem żyrondystów." L. Dębi. Przew. nauk. i lit. 14. 419.

567
360

Symplicjusz-a. m. -sze-ów. z Łac. żart. symplak, prostaczek, dobroduszny. „Przybierał fizyognomię dobrodusznego biedaka, simplicyusza uciśnionego, splątanego intrygami." J. I. Krasz. Tyg. powsz. 1882. 34. „Masz mnie za okrutnego symplicjusza, karmiąc takiemi anegdotkami o skrusze, o poprawie" B. Bol. Bradburg. 50.

grec. symptoma, od syn, συν, z, i pipto, spadam, przybywam.

Symptom -u. 1mn. y Symptomat -u. m. 1. mn. a. m.
objaw dowodzący czegoś pewnego.
grec. znak, oznaka „Monotonne te narzekania w Niemczech na ogólny zastój i stagnacyę martwą, mimowoli zapisywać potrzeba jako symptomy czasu" J.I.Kras. Wiek 1877 146 „Przechodzę do literatury, uchyś znowu symptom często jest oznaczony ubóstwa, które zmusza do przedruków bez końca" ib. „Zaczynam się nudzić, a to zły symptomat, kiedy się ma lat dwadzieścia dwa i jest się wdową" K. Zal. Art. 264. 70. „A takie scenowe ze wszystkiemi szykanami łkań, nerwowego śmiechu i tym podobnych symptomatów" A. Wilcz. Fot. 1. 165.

Symulacja -ji. ż. łac. simulatio, praw. zatajenie prawdy, czynność upozorowana dla wprowadzenia w błąd przeciwnika

Symulacyjny -a -e, nie przest. od symulacji, pozorny nie rzeczywisty

Symulować -ał -luje, st. cz. ndkn. łac. simulare, praw. dokonywać pewną czynność tylko pozornie; pop. udawać, zmyślać coś „Nie mając zręczności go poznać, tak był ciekawym, że na gościńcu nie daleko Chełmicy symulował spadnięcie z konia, aby szukać pomocy u Wlascha. To mu się udało i na zamku był, a nawet nocował" J. I. Krasz. 2. 33. 50. „Znany jest tatarski podstęp wojenny, że gdy nie zmogą nieprzyjaciela, symulują ucieczkę." J. I. Krasz. Obrazy 22. 253.

Synapizm, -u m. -zmu ; -zmy (-zmów) lm. med. od sinapis, gorczyca, gorczycznik, plaster z ciasta zarobionego z gorczycy czarnej, używanego dla podrażnienia skóry. „Lubił krew puszczać, stawiać bańki, wezykatorje i synapizmu" J. I. Kras. 19. 26.

571

361

Syngielton-a m. ny-ów mn. posp. samotnik, sam jeden, pojedynczy „w syngieltona" = pojedynczo, bez towarzysza „Nie ma lepszego polowania, jak w syngeltona, szczególniej w kniei" Al. Ubysz Łowiec 9.130 „W pstro cudacki strój zakutan, W singeltona zawsze chodzi" Szczut. 1882. 33. 2.

572
362

Synoszek-szka, Synuszek-szka m. -szkowie-ów um. zdrb. syn, śpiewan. zwykle u ludu „Lulaj, lulaj synoszku mój" O. Kolb. 1. 280.

363 578

Wysypać się dkn.

Sypać się -ał -pie, Wysypywać się -ał -puje cz. zaim. ndkn. prow. Galic. mówiąc o zbożu, zawiązywać się w ziarno, kłosić się

Sypanie -a. n. -nia mn. prow. komora na zboże w ziarnie, jakiekolwiek miejsce, strych i t.p. służące za spichrz. „Stajnia dla koni, na której jest sypanie" Ks. Jaborzyń. Rys hist. Dobka 185

574

Syrena -y. ż. sy-ren, (grec. seiren, od seira, łańcuch) mitol. grec. dziewica z rybim ogonem, na brzegu morskim wciąga swoim czarownym śpiewem przechodniów; fig. posp. kobieta czarująca, pełna powabów a zwodnicza „Ta syrena nie będzie już niebezpieczną gdy powróci" J.I.Kras. 73.10. „Ale też piękną była, jak nikt nie bywa na świecie, zabójczo piękną Syreną" Id. 2.7.12 (.) „W bajce o Syrenach, nie bardzo sobie zdawał sprawę z tego namiętnego prześladowania biednych majtków, których śpiewem i pokusą morskie owe bóstwa wiodły na śmierć w otchłanie" J.I.Kras. 2.7.1.

Syreni - ia - ie, od Syreny, „Syreni gród" przydomek
Warszawy, która ma w herbie Syrenę;
posp. wabiący, czarujący, zwodniczy, po-
kuśliwy. „Jeszcze chwilkę - mówiła sy-
renim głosem i nalewała mu świeży
kieliszek.." Maj. G. lwow. 1886. 270.

System -u. m. my -ów wn. Systema -atu. n. ata -ów wn.
Systemat -u m. ty -ów wn. grec. systema (od synisemi, zbieram, zgromadzam) układ zbiorowy jakichkolwiek zasad i posp. tryb postępowania, metoda „U mnie pozorna nieładność jest nie naturą, ale wyrozumowanym systematem" J. I. Krasz. 19. 7.

Systematyczny -a -e, -czni̇e przysł. podług pewnego systematu działający lub zrobiony, pedantyczny, ścisły „Grał, pił, kochał się niby i systematycznie próżnował" Tt. Kwarz. 72. 119. „Gucio gra bardzo szczęśliwie i systematycznie." ~~Td. 2. 33.~~ Wygrana stanowi znaczną cyfrę w jego budżecie" Td. 2. 33. 108. „Z niezmierną wprawą i biegłością przybyli goście ~~dokonywali inwentarza~~ systematycznie dokonywali inwentarza całego mieszkania" Bl. Bol. Fredburg 80.

Systematyzować -ał -zuje st. cz. ndkn. Usystematyzować dkn. porządkować dzieląc systematycznie, podług pewnego systemu „Nie tylko że wzbogacił zbiory nowemi nabytkami, ale usystematyzował je naukowo” Z. Sarn. G. lwow. 1885. 39. 1.

365 579

Sytuacyjny -a -e, tyczący się sytuacji, położenia, topograficzny „Jakkolwiek dopiero dwa tygodnie w tym domu mieszkał, znał jednak doskonale cały jego plan sytuacyjny" J. Zachar. Dies. lit. 5. 5.

[illegible]

Sytuowany -a -e, franc. situé, leżący, położony, znajdujący się „Zbliżamy się do kantoru redakcji, sytuowanego na bocznej uliczce" J. T. Kwarz. 33. 32.

Syzmatyk-a. m. cy-ków um. schizmatyk, wyznawca schizmy, odszczepieniec, przynależny do cerkwi prawosławnej „Księże Jacku: toć ja nie luter, nie syzmatyk" Ad. Mick. 3. 271. cf. szyzma.

582
366

<u>Sz</u> przed spółgłoskami jak k, l, n, v. lud powszechnie wymawia miękko jak ś, co prawdopodobnie niegdyś było ogólnem. „A Magdulkę mógą panienki i ślachta" O. Kol. 1. 74. „Moja Kasia rodu ślacheckiego" ib 85 i 97. „I spuszcza się do niej śnuru mu nie staje" ib. 65 „Śkapa" zam. szkapa kuj. „Arkusiewka" akuszerka. Mazowsze Zbiór wiad. do antrop. 8. 250.

Szabas-u m. sy-ów um. 3) fig. hałas, wrzask, harmider „Dziwny a swarliwy szabas materjalnego interesu odprawia się w trjumfie i żyjemy śród wybiegu targów, brzęku pieniędzy i w gmatwaninie cyfr zarobkowych" Ap. N. Korz. Czatw. II.

Szabasówka – i. ż. ‑wki ‑wek mn. mała świeczka łojowa, jakich żydzi używają w szabas do świeczników czyli szabasników. „Taka łojowa świeczka kosztowała zaledwie grosz i nosiła nazwę szabasówki" W. Grzyb. Biż kor. 18 „Wyszedł sam Mendel w pół rozebrany, trzymając zapaloną szabasówkę" J. Dzierzk. 8. 21. § wódka prosta, mocna „Żyd pośpieszył z buteleczką szabasówki, chlebem i solą na talerzyku" J. I. Krasz. Tyg. powsz. 1882. 65 „Żydzie daj wódki! szabasówki, żeby jak ogień paliła" Jd. Czern

Szabeleczka-i. ż. Szabliczka-i. ż. zdrob. lud. szabelka „Wyrwał szabeleczki i przeciął na dwoje" O. Kolb. 1. 48 od Kiel. i 70. górals. „Nie bierz Marys nie bierz tej ostrej szabliczki" ib. 70 góral. „Wyrwała szabliczkę Jasieńkowi z boczku" ib. 135 od Kent. i Żywca. „Pierwszy (go) uciął kwateczczką, drugi uciął szabeleczką" od Kutna i Krośniewic ib. 243. „A on do nich ze szklaneczką, a oni go szabeleczką" od Bochni ib. 246 „Masz koszulkę uznojonę a szabliczkę zakrwawioną" Wadowic ib. 279

Szablica-y. ż. wielka szabla, a częściej jest formą uroczystą, poetyczną zam. zwykłej szabla „Zwolna podniósł do góry uświęconą szablicę ojców, wyjął ją z pochew, krzyż na niej wyryty pocałował." B. Bol. Tut. 1. 82.

<u>Szaber</u> - bru m. bez l. mn. kamień potłuczony na drobne kawałki służące do nasypywania na drogi bite w miejsce żwiru „Szosę miejscami nowym szabrem nasypano" J.I. Krasz. 2. 39. 8.

587

368

Szablankować czy Szablunkować -ał -kuje st. nij. ndkn. Poszablankować dkn. prow. żartować, żartobliwie mówić „Nie grzeszył gadulstwem, to prawda, ale gdy ktowiek zaczął go wyciągać na słowo, to i odezwał się i poszablankował czasami" JI. Krasz. 31. 67 „Ze wszystkimi księżę mówił, śmiał się i szablunkował" Id. Sta war. 2.205

588

369

Szablisty -a -e, uzbrojony w szablę, odznaczający się szablą „Wychowanek salonów wstydził się burdy, ~~jakiej~~ w której był umieszany. Szablista szlachta, jakeś dowodził, wydawała mu się dziwnie barbarzyńską" J. I. Krasz. Szkc. War. 2. 153.

089

Szablon-u. m. -ny-ów mn. wzór, model, patron t. j. papier lub blacha z powycinanemi deseniami lub literami, które się przykłada do ściany, lub przedmiotu mającego być pomalowanym i t. p. Fig. wzór ogólny, modła podług której ma być co wykonanem. „Artysta wszystkie utwory odśpiewał podług jednego szablonu, bez względu na to, że one z rozmaitych epok pochodzą i że odmienną treść słowo posiadają" Słowo 1883. 23. 3.

Szablonowy-a-e, podług szablonu zrobiony, nie samodzielny, nie oryginalny

Szach wyrz. to co ciach, szach na oznaczenie szczęku ścierającej się broni. Szach mach jednocześnie maluje starcie i machanie (szablą). „Kiedy adwersarze wpadną na siebie z ferworem i rozjuszeniem, to szach mach i zwykle kończy się draśnięciem.. zaś spokój walczących chyba śmiercią bój rozwiązuje" F. J. Dyk. Ost. Sejm. I. 136.

Szachista-y. m. biegły w grze w szachy. „Puhar srebrny stanowiący pierwszą nagrodę na turnieju szachistów warszawskich" Tyg. Il. 2.2.32
„każde pociągnięcie było tak świetne, że ja, który jeszcze z czytelni akademickiej wyniosłem sławę dobrego szachisty, wcale nie żartem broniłem się umiejętnie" N. Ref. 88.91.1. Nagoda Feli.

371

Szachować -ał -chuje st. cz. ndkn. § Zaszachować dkn. § fig. trzymać kogo w szachu, stawiać w położeniu trudnem, zawsze od tego kto szachuje. „W europejskich sprawach międzynarodowych zbliżenie rosyjsko-angielskie sprawiłoby przewrót wielki... Niemcy które przez tyle czasu zarzucały Anglii, że chce je poróżnić z Rosyą, musiałyby odtąd szukać innych sposobów szachowania swoich antagonistów, gdyż dotychczasowe stałyby się nadal bezskutecznemi" Wiek 1887. 168. 2.

598

<u>Szachrajka</u> - i. ż. <u>jki</u> - jek. mn. § szacherka, szachrajstwo, szachrowanie „Wolę się pokłonić choćby tylko wspomnieniom zasług, niż owocom umiejętnej szachrajki" Jr. Krasz. ~~2.16~~ 2. 33. 26

594

372

Szady-a-e, prow. kuj. i Łd. szadawy, szary, popielaty, mówiąc o maści bydlęcej np. „szady wół."

Szafir -u. m. ry -ów. mn. ‖ kolor właściwy szafirowi t.j. błękitny „U tych we źrenicach szafir niebieski" Ad. Mick. 1. 83.

Szafirowy -a -e, z szafiru ‖ koloru szafiru, niebieski „Mężczyzna z twarzą pańską, rysów bardzo pięknych, z oczyma szafirowemi" J.I. Krasz. 2. 39. 7.

596

373

Szafot - u. m. ty - ów. mn. fran. échafaud, rusztowanie wzniesione dla wykonania kary śmierci „Oskarżeni o morderstwo zasiedli na ławie sądowej, z której, w obec widocznych dowodów zbrodni, pójść mogą na szafot"
Dz. pol. 1888. 31. 2

<u>Szafraniec</u> -ńca m. <u>ńcy</u> -ców mn. 1) przydomek ubliżający z nazwiska powstały „Przyjęli herb Starykoń i podszywali się pod ród Szafrańców, czem dali powód do przysłowia: to szafraniec, jeżeli kto pod cudzy ród się podszywał" G. war. 1879. 299-2. przydomek powstały od Krzysztofa Szafrańca pana na zamku Pieskowej Skały za Kazimierza Jagiellończyka wsławionego rozbojami „Ten to sam Szafraniec zostawił pamięć imienia swego w przysłowiu ludu: „Ty Szafrańcze, a to szafraniec," oznaczające zdziercę, fałszerza i rabusia" K. w. Woj. Bib. War. 1. 22 („Szlachcic pewny że był żółtą głową, Potomstwo jego długo szafrańcami zową" Pot. Jow. w Brz. rkp.) Legenda o Szafrańcach h. Starykoń ob. w poemacie Fr. Wężyka Okolice Krakowa Brz. rkp. - „Hukną tedy na to kasztelanicy i dalej na nich: - Szafrańcy, perchińczyki! wojewodzice! na Wołyń z województwem waszem!" Z. Kaszt. 1. 197.

jest u Ld.

598

375

Szajgec - a. m. cy mn. w żarg. żyd. durzeń, uliczník, brudas, hultaj, w ogóle wyraz obelżywy. „Czy myślicie że szejgecem takim, takim brudnym okazem „polaka mojżeszowego" brzydzą się polacy prawdziwi — prawdziwi przynajmniej z pochodzenia i nazwy? Ach gdzież zaś!" Rola 6. 307.

wyraz rossyjski.
Szajka-i. ż. banda, gromada w występnych celach ~~ześwana~~ połączona „Przekonawszy się że cały zarząd składał się z szajki samych hultajów, w kilku dniach całą tę szajkę z dóbr swoich wyrzucił" Z. Kaczk. 4. 334. „Udawał się za konfederata i z szajką swoją rabował dwory" Bodz. Opow. hist. 208. „Szajka szulerów odkrytą podobno została w tych dniach" Kur. pow. 1882. 239. 3. „Tropić miał szajki koniokradów i inny gmin złodziejski" Jul. Turcz. G. Lwow. 1887 43.

<u>Szakal</u> - a. m. <u>1e</u> - ów lm. zool. łac. canis aureus, zwierzę drapieżne „Z arab. szakāl w turec. czakāl, zwierzę drapieżne na wschodzie, podobne do wilka i psa" A. Muchl. Źródł. 126.

zdrb. <u>Szalecik</u> -u. -ki -ów nm.

<u>Szalet</u> -u. m. -ty -ów nm. franc. chalet, chatka, szałas górali szwajcarskich „Ach! najciekawsi na świecie nie zgadną, w jakim szalecie żyłem z moją miłą" Jul. Słow. I. 212 „Wśród gąszcze drzew widać było szwajcarski szalecik" M. Gawal. Obrazy 23. 211.

602

376

Szalik – a. m. ki – ów mn. mały szal, do ogrzania szyi tak u kobiet jak mężczyzn „Odzienie miał też paradne co się zowie.. szalik na szyi czerwony jak krew" Kl. Jun. wiek 1887. 227.

Szalonjada -y. ż. dy -njąd lm. posp. krok szalony, wyprawa awanturnicza, szalona. „Nie będę ci szczegółowo tej szaloniady malował" Spuśc. niezn. 69 „Przebaczysz jeśli w tej szaloniadzie, za której autentyczność ręczę, zdybiesz się z terminologją myśliwską" ib. 71.

604

Szalony -a -e ≈ posp. zam. wielki, w wielkich rozmiarach, niesłychany np. mieć szalone powodzenie u kobiet, szalone szczęście w karty i t.p. „Szalona migrena nie pozwoliła mu zawiązać z nim dłuższej rozmowy" M. Bał. pani. Śniady 211.

605

Szalować cz. ndkn. Oszalować cz. dkn. obijać deskami „Dla ciepła cały budynek oszalowany deskami" Słowo 1883. 15. 2.

606

Szał – u. m. 3 fig. „Kapitan jak wrosły do desek, patrzał na ten szał żywiołów nieruchomy dłoń z zimną krwią starego marynarza, który nie jeden orkan przebył na chińskich i japońskich wodach" B. Bol. Tal. 1. 225.

607

377

Szałaputa, -y, m., lm. -ów, mn. niekiedy zam. szałaput. „Wcale przyjemny chłopiec. – Szałaputa!" A. Wilcz. Fot. I. 110.

378 608

<u>Szałek</u> - łka ~~za~~ <u>łki</u> - ów mn. prow. kuj. głąb kapuściany; w innych okol. <u>Sałek</u>, <u>Sałeczek</u> „Mnie młodemu gołąbeczek tłusty, oj da staremu sałeczek kapusty.” Od Grodziska pod Warsz. O. Kol. 1. 420 „Sałeczek t. j. Sachułeczek co się nawet nie zwinie” tak objaśnia O. Kol. ib. w uw. Kapusta, która się w główkę nie zwinęła.

609

Szambelanować -ał -nuje st. nij. ndkn. pełnić urząd szambelana „Naszambelanowawszy się niemało za młodu, zachował pańskie narowy" J Dzierzk. 5. 11.

610
379

Szamerować cz. ndk. Wyszamerować dkn.
§ Także przypinać, obgadywać, wytykować,
besztać, wymyślać, łajać, wykrzyczeć
„Otrzymał zapewnienie że będzie miał
połamane kości, skoro ośmieli się szame-
rować gazetę" Nal Poz. Tyg. 1883 (18?). 75
„Muszę zaraz pójść wyszamerować Ste-
gi, że do kamy jeszcze nie zakryły" Wł. Zan.
Wieb 1886. 145.

611

380

Szamoa nieodm., z franc. chamois, koza dzika, giemza, kolor wyprawnej koziej skóry, żółtawy; także: Szamowy-a-e „Przyodziew kolet szamoa z czerwonym kołnierzem suto galonowany" Dodz. opow. hist. 147. „Znaleziono parasolkę szamową" Zapiski polic. G. lwow. 1885. 147. 3.

Szamotać się -ał -ocę st. zaim. zdan. rzucać się, rwać się „Bo jakie szatan wyprawia tam harce! jakie się larwy szamocą!" Ad. Mick. 1. 8

381 613

Szampuś -sia. m.

Szampetek -tka, Szampeter -tra. m. żart. szampan „Dziwimy się, czemu nikt dotąd nie wpadł na myśl założenia tam restauracji... prowadzącej za sobą ostrygi i szampetka" Tyg. Il. 2.13.241 „Młodzież niech się chłodzi lodami i limonjadą a w ostatku szampetkiem" Kolec 1872. 40. „Po balecie szampeter, niech mnie kaci, niema, jak szampeter" Ed. Lub. Rom. i pow. 6.70. „Ku zapobieżeniu skutkom niestrawności po spożyciu łopatki z dzika, pokornie zakropili się szampusiem." A. Urb. Ogn. dom. 2. 9.

<u>Szansa</u> -y, ż. <u>se</u> - szans, um., franc. chance prawdopodobieństwo, przypuszczalne następstwo rzeczy, widok na przyszłość, obrót rzeczy. „Chcę się żenić.“ Nieprawda! Ale - na to masz wiele czasu, a tu... mało szansy... abyś coś znalazł odpowiedniego.“ J. I. Krasz. 2. 33. 9. „Mojem zdaniem jest, aby we wszystkich przedsięwzięciach swoich obliczać szanse jaknajgorsze - bo wtedy rezultat jest pewny“ J. Zachar. Dzieł. lit. 2. 659. „Szybko obrachował szanse powodzenia, jakie mu pozostawały“ W. Morzk. Męż. i żony 85.
ȝ szczęście w ~~kartę~~ grze „Postawił znowu znaczniejszą nieco kwotę... o cudo! wygrywał jeszcze; miał więc dziś szansę, z której należało korzystać“ D. Bol. Hybr. 70. „Osobliwszym trafem po pierwszym robrze wygranym szansa zmieniła się nagle. W drugim wziął szlema... Robr ogromny wypadł i przegrał go na gła

wę. " ZT. Krak. Czerw. 59 „Ja nie życzę sobie być wygranym tak wiele. Byłoby mi to niezmiernie przykro. Stawiaj pan, ja trzymam... Zmienią się szanse" ib. bo „Później powetujemy te rachunki, pilnego nie ma nic... rozegramy się, gdy ci lepsza szansa służyć będzie" ib.

615
381

Szantaż -u m. że ów nn./ franc. chantage, wyraz nowy, od chanter, śpiewać; „śpiewanie” t.j. wyśpiewywanie, opublikowanie wykradzionej tajemnicy „Mamy tu więc już do czynienia z prassą zbliżoną do amerykańskiej, rewolwerową, której część żyje z szantażu, a godłem jej: „zapłać mi prenumeratę, albo cię opiszę” Wiek 1885. 275. 4.

616
382

Szapoklak-a m. kl-ów mn. franc. chapeau claque, kapelusz męzki cylinder składany na płask. „Miał czarny frak, białą chustkę i szapoklak pod pachą." J. Zachar. Bies. lit. 2.660.

Szaraban -u. m. ny-ció un. franc. char-à-banc, szarabon, rodzaj wózka służącego do wyjazdu, niski i długi „Pan Aleksander też ze swoim dworem na szarabanach i wózkach przyjechał na polowanie" J.I. Krasz. 73.37.

618
382

Szarada -y ż. dy-rad um. franc. charade, rodzaj zagadki, w której pewien wyraz ma być odgadnięty z określenia jego zgłosek połączonych rozmaicie w oddzielne wyrazy, oraz z zagadkowego określenia jego znaczenia „Jeszcze ani jednej szarady w życiu nie odgadłem" A. Wilcz. Fot. 1. 152.

619
383

Szarak-a m. ki-ów mn. myśl. zając (Linde myśnie ten wyraz tłumaczy, co nawet wskazuje przykład przezeń przytoczony). „Tuż z pod koni smyknął szarak; już Kusy, już go Sokół goni" Ad. Mick. 3. 117 „Na szarej przestrzeni trudno dojrzeć szaraka, zwłaszcza wśród kamieni" ib. 37 „Zając smyk z za płotu na łąkę; charty za nim, i wnet bez obrotu, Sokół i kusy razem spadli na szaraka" ib. 290 „Co było szaraków, co liszek w tym miocie, to leży szeregiem" W. Pol 7. 179 „Młoda ruń odziała już zagony gdzie w kotlinie szarak się ukrywa, spadłem liściem z gaju wypłoszony" Ad. Ług. Ktory 25. 233. § — i zdrb

Szaraczek-czka m. czki-ów mn. szlachetka, szlachcic ubogi w szaraczku chodzący „Nie jeden książę przyciskając do piersi szaraka, dusił go aż mu guzika kontuszowego piętno na czole zostawił" J.I. Krasz. 101. 13.

zam. spodnie

<u>Szarawarki</u> -ów mn. zdrb. szarawary, spodnie, spodeńki. „Buty miał całe, szarawarki ze strzemiączkami i nie zadzierające się nad cholewy." J. Korn. I. 80 „Na jego butach i łokciach było dużo ziemi, na białych szarawarkach ślady i smugi zielone, gdyż wyłażąc z jamek, podpierał się kolanami" ib. 110.

Szarczysko – a. n. prow. posp. coś szarego, z szarań-ku, chusta szara zszarzana „I tyś też synowa szlachcianką nie była, ch.! wziętaś szarczysko niem'eś uj okryta" O. Kol. 4. 13.

Szarlatan -a. m. -ni v. -ny -ów mn. włos. ciarlatàno, ciaratàno, fran. charlatan, daw. ciarlatan, czarletan dziś nieużyw. mieniący się lekarzem nie posiadając nauki § człowiek uwodzący mniemaną znajomością rzeczy, gadatliwy nieuk samochwał

Szarlataneria -ji. ż. **Szarlatanizm** -u m. właściwości szarlatanów, postępowanie szarlatańskie „Nie jestem lekarzem. Kuracji przedsiębrać nie mogę i nie chcę być o szarlatanizm oskarżony" A. Kr. Tr. Dzieła 9. 46.

623

386

Szarmancko przysł. z franc. charmant, w sposób przyzwoity szarmantowi t. j. człowiekowi ugrzecznionemu. „Książę szarmancko się ukłonił" T. T. poz. 2. 11. „Pan Kacper podał szarmancko ramię pani marszałkowej." ib. 383.

624

Szarmant -a. m. -nci -ntów mn. z franc. elegant, grzeczniś, umiejący się znaleźć w towarzystwie. Szarmantka -i. ż. -ntki -tek. mn. elegantka, dziś: lwica. „Pierwsze szarmantki będą wydzierać go sobie" J. U. Niemc. 2. 114. „Z Basi nigdy nie będzie prawdziwej szarmantki" ib. 122.

Szarmycel - cla m. cle-ów nm. niem. Scharmützel, potyczka, harc, utarczka, bójka „Od tej pierwszej kłótni poczęły się między nami nieskończone swady... walczyłem do upadłego, choć zwycięstwo było niepodobne. W takich szarmyclach pożerały parę lat nauki" J.I. Krasz. 32. 25 „Doniesienia przychodzące z pola wojny zredagowane były zawsze tak umiejętnie, by wszelka klęska wydawała się zwycięstwem; a najmniejszy szarmycel ponięśtną wygraną, walną bitwą" Id. 2 Het. woj. 2. 163.

626

387

Szarpacz -a. m. cze -ów lm. ȝ-cze -y lm. w gospod. przyrząd mechaniczny „Siekacze i szarpacze do buraków, kartofli i marchwi”

<u>Szarpje</u> -ii. l. mn. ~~z~~ franc. charpie (z śr. łac. carpia); skubanka, nici skubane z używanego płótna lnianego, służące do opatrywania ran i utrzymywania ich w czystości „Jedyna, na szarpie przemień twe stroje" Rod. Pism. Berang. 2.

628

388

Szary -a -e, ⸗ pospolity, zwykły, codzienny. „Ovaguję tego, aby mi ktoś kiedy lufą zaświecił w oczy; miałbym przynajmniej nową jakąś sensacyę w tem nudnem, szarem, jednostajnem życiu filistra" M. Gawal. Dluwr 22. 369. ⸗ mysł. „szare pole", gdy już śniegi zginęły ~~lub~~ a niema jeszcze zieloności „Marzec u myśliwych miesiącem szarego pola zwany" W. Pol 7. 250.

389 529

Szarża -y. ż. franc. § atak, natarcie kawalerji cf. u Ld. szarżerunek. „Stangwoxy do szarży, nieustraszon grzmotem dział, pomknął cwałem" J. Dziersk. 8. 355. „Szarża kawalerji jest jeszcze prawdziwą grą rycerską, obraz dawnego turnieju, gonitwy na ostre" W. Gocz.ał. 1. 151 § teatr. trywjalna, zbyt karykaturalne traktowanie roli przez aktora, przesada w komizmie. „Grze jej nie dostaje delikatności w cieniowaniu i dystynkcji — wykracza ona dość często zbyteczną zamaszystością w akcji i tak zwaną przez francuzów „szarżą" w ogólnem traktowaniu roli" Wiek 1883. 67. 3.

Szarżować cz. wojsk. wykonywać szarżę § teatr. przesadzać w grze za pomocą szarży.
„Lepiej byłby zrobił, wystrzegając się przesadnej szarży w grze i gestykulacji. Wywołałby mniej entuzjazmu na galerji, za to więcej uznania wśród inteligentnych słuchaczy" Kur. lwow. 1883. 266. 2. „Była prawdziwą ̲h̲i̲c̲ ̲m̲u̲l̲i̲e̲r̲, a przynajmniej wyborną jej szarżą" F. H. Lewest. Ktory 13. 301.

karykatura

639
389

Szarzeć -ał -eje st. nij. ndk. § jako st. nieos. zmierzchać się „Przeszli na czarną kawę do salonika. Szarzało. Jedna tylko świeca do papierosów paliła się na stole." Maj. G. Lwow. 1887. 145.

631

390

Szaser -a. m. ry -ów nm. franc. chasseur, w wojsku pols. za ks. warsz. i król. kongres. żołnierz pułku strzelców konnych „Ujrzeliśmy przy rogatce dwóch Szaserów konnych 5go pułku" A. Wr. Fr. Dz. II. 208 „Podpite Szasery pakują na wóz grubego hauptmana" ib.

<u>Szasnąć</u> -<u>ął</u> -<u>śnie</u> st. uż. dkn. szastnąć, szast, szum zrobić „Nic ani szaśnie — cichutko wszędzie" W. Pol 9. 219 „I patrzy, i słucha... wokoło mi nie szaśnie, wszędzie cisza głucha" St. Gosz. Tyg. powsz. 1878. 464.

633

391

Szast! wykrz. ℥ „Szast prast, Szastu prastu, Szastum prastum" wykrz. na oznaczenie ruchu, hałasu, zgiętkliwego szastania się „W jednej chwili szastu prastu, i wypada do mnie panie w okularach siedemnastu" W. Pol 9. 77. — ℥ na oznaczenie rozrzutności, nieoględnego trwonienia „Nie umieją oszczędzać, ograniczać się, tylko zaraz szastu prastu, bierz, dziel, a najedz się, napij." Rola 1883. 4. 3. Felj. „Pisałeś do mnie o pieniądze, takżeś to prędko puścił? Szastum prastum mosanie, u nas tak nie bywało." P. Gaszyń. War. i potrz. 60.

634

394

Szatanik-a m. ki-ów mn. djabełek, djablik, o kimś, nie zupełnie ze złej strony, istota złośliwa, psotna, ale powabna „Dyzia była świeża i jak-szatanik ponętna, młodzież roiła się koło niej, męża to wbijało w pychę" B. Bol. Nad modr. Dun. 59.

Szatański-a-ie § ogólnie: zły z gruntu, niegodziwy, natury szatana mający (cf. djabelny i piekielny,) cieszący się cudzem nieszczęściem „Dorcacz omijając mieszkania bogaczów, z szatańskim uśmiechem zaziera do ubogich chat" Au. Wi. 1. 212.

Szatyn-a m. ni-ów mn. Szatynka-i ż. nki-nek mn. franc. châtaigne, osoba mająca włosy kasztanowate „Ludka szatynka jasna, ja zaś szatynka ciemna" T. T. Jeż 2-141- „Lola ładna i dość zalotna szatynka" H. Sienk. G. pol. 1876. 19.

Szarzkować -ał -kuje st. nij. prow. figlować, błaznować.

637

393

Szarzyna – r. ż. prow. Galicya trzcina, wiśka, trzcinowata trawa, sauwar

638

395

Szczególik - u. m. ki - ów. um. zdrob. szczegół mało ważny „O jeden drobny szczególik muszę pana zapytać... Podług pani jestto tylko drobny szczególik?" Z. Kaczk. 4. 271.

639
396

Szczeniak -a. m. Ki -ów mn. szczenię, na Rusi i Litwie szczenik „Odrywano od piersi z jego rozkazu niemowlęta, pozawierza-ne natomiast szczeniaki stwięty na hańbę i karę” J. Lel. Pol. 13. 56.

640

397

Szczerbiak -a. m. Lc mn. zool. zwierzę należące do szczerbatych (edentata) nie posiadających zębów przednich „Szczerbiak z południowej Afryki Aard-vark (orycteporus capensis - Mrówkojad)." prof. dr Wistocki Kron. Rodz. 1 (1867/8) 127.

<u>Szczerota</u> - y. ż. bez l. mn. prostoduszność, naiwność, brak wszelkiego fałszu i udawania. „Dziewczyny twarz miała wyraz młodości i szczeroty” J. Dzierżk. 5. 8.

Szczeznąć cz. dkn. prow. rus. zniknąć, przepaść, gdzieś się podzieć. „Kto tam wie, czy ten Maksym szczezł na prawdę" Wal. Łoz. Czar. Madw. 102. „Mały Miłoperzyna gdzieś szczezł jak kamień w wodę" ib. 203. „Jeżeli tak dalej pójdzie, tej szczeźnie nam w rękach wszystko, czegośmy się dorobili" Wł. Zag. Cam. star. par. 19

643

398

Szczęścić -ił -i st. cz. ndk. z wyraż. „Szczęść Boże" w posp. mowie ma niekiedy znaczenie iron. tyle co: dobrze! padam do nóg! tyleś go widział! i t.p. „Przez płot szust, chlust!.. i szczęść Boże!" A. hr. Fr. Dzieła 8. 56 t.j. uciekł, wymknął się, szczęśliwej drogi!

644

399

Szczonder - dra m. dry - ów mn. Szczondrak - a m. ki - ów mn. prow. Kuj. gm. świarkacz, zasraniec, smyk.

645
400

Szczubłaczek -czka, Szczubłak -a. m. Kij. Szczubliczka -i. ż. praw. różne nazwy szczupaka „Pojąłem sobie żoniczkę w morzu szczubliczkę.” O. Kol. 1. 203.

646
401

Szwygieł -gła m. gły -ów lm. pogr. o człow. chłystek, (elegant, fanfaron) niedoświadczony, podobnie jak w ross. szczegoł „Nie bądźże zarozumiały; trzeba jak my ludzi znać! z waćpana jeszcze szwygiel!" J.I. Kras. 46. 42.

Szef - a. m. fowie - fio um. franc. chef, od grec. kefale, głowa, naczelnik, nazwa dawniej używana, zwłaszcza za księstwa Warsz. i przed 1831 r. „Szef sztabu" naczelnik sztabu „Szef szwadronu" dowodzący szwadronem, rotmistrz, „szef biura" późn. naczelnik „List od Fiszera, który był natenczas Szefem sztabu armji Polskiej pod Księciem Józefem" Ad. Mick. 3. 272 „Wódz śpi jeszcze, bo dzień chmurny - A szef sztabu? - Szef zajęty." W. Pol 9. 77. „W istocie, odpowiedział młody szef szwadronu, mam w drugiej kompanii wąsate straszydło, wachmistrza Dobrzyńskiego co się zwie Kropidło" Ad. Mick. 3. 306. „Przy końcu ostatniej kampanii 1814 r. został Szefem szwadronu w uformowanym polskim pułku" A. hr. Fr. Ar. 11. 102. „W tym pułku dostąpił się stopnia Szefa szwadronu" ib. 117.

Szejk – a. m. szejkowie – ów mn. – naczelnik pokolenia u arabów i beduinów, „Z arab. szejch starzec, daje się ten tytuł osobom znakomitym dostojeństwem, nauką i pobożnością, także naczelnikom pokolenia, rodziny i przełożonemu klasztorów tureckich: Szejch-ul-islam głowa ulemów tureckich, inaczej mufti" A. Mucht. Źródł. 127. „Gabinet wysłany cały perskiemi dywanami, nakształt namiotu szacha lub arabskiego szeika" M. Gawal. Dłuss. 23.179.

Szelesnąć -ął -śnie, st. nij. dkn. zaszeleścić, wydać szelest. „Niech liść żaden nie szeleśnie, jak drzymać, niech drzymie sobie.” S. Goszcz. I. 182.

Szelma -y. m. i ż. § w zwykłem użyciu, mówiąc bez chęci ubliżenia, raczej in bonam partem, sielma „Oj sielmy dziewuchy sielmy dubelkowe" O. Kolb. 1. 383. pod Warsz.

Szelmeczka, Szelmutka -i. ż. pieszczotl. „Więc to ablówka? – szelmeczka ładna co się zowie" M. Bał. Pans. dziady 90.

651

403

Szepleniawy -a -e, szepleniący „Zachwycała się potajemnie jego szepleniawą mową." J. I. Kras. 16. 75.

652

404

Szeptanina -y. ż. lm. -nin, nm. szeptanie. „Z serduszka tak poruszy moja szeptanina, że połocha z całej duszy" Tyg. Il. 2.5.303.

653
405

Szereg-u. m. gi-ów mn. § „ścisnąć szeregi" wyraż. wojsk. stanąć w ściślejszym, zwartym szyku fig. skupić się, zaniechać sporów, działać jednomyślnie „Litwaci w Królestwie zmuszeni żyć w odmiennych warunkach od galicyjskich, ściskają swoje szeregi, bronią się i odganiają ile możności od pokusy, od zaraźliwego przykładu, od popuszczenia cugli namiętnościom litewackim" Czas 1877. 74. § fig. ~~[illegible]~~ „Ktoby go mógł widzieć wtedy, mógłby na twarzy starca odczytać cały szereg myśli" Jeży Wyrób wiek 1883. 11 „Po ukończeniu szeregu gościnnych występów na scenie warszawskiej, udaje się na sezon wiosenny do Londynu" Kur. lwow. 1885. 25. 5 „wybór delegata dał powód do całego szeregu uwag i artykułów" ib. 77. 1. następstwo szeregu jednej natury, w ścisłym związku z sobą zostających „Truppy artystów dra-

matycznych prowincjonalnych zjechały do Warszawy i rozpoczęły szereg przedstawień" Echo muz. teatr. 4. 299.

§ „Szeregi" w l. mn. wojsko, służba wojskowa „Jutro do kozy, pod sąd... potem marsz w szeregi" A. hr. Fr. Dzieła 8. 67.

„Prasa włoska poświęca długi szereg artykułów o zawieszeniu układów francusko-włoskich w przedmiocie nowego traktatu handlowego" Wiek 1887. 233. 1.

Szermierka -i. ż. rki -rek lm. szermowanie, fechtowanie się, ścieranie się na oręż, ogólniej: wszelkie zapasy „Znowu w równej sile, choć pod nogami obu aż się zgięły dyle. A więc dalej za pasy! A tu ziemia stęka... Po takowej szermierce szły znów inne sztuki, więc w palcaty się cięła szlachta dla nauki" W. Pol 3. 133 || przen. szermowanie słowami, dysputa „Po staropolsku, po prostu, to się tam jako tako rozmówię, ale te tam warsze językowe szermierki" Z. Kaczk. 4. 248 (1) || bez l. mn. szermierstwo, sztuka robienia bronią „Bo nie szło o szermierkę i o lada szermy, bo i przeszłości i przyszłości miano tu na pieczy" W. Pol 3. 120

(1) „Dzisiaj podaje znowu nasz korespondent ciekawy okaz tej szermierki na słowa" G. nar. 1883. 14. 1. „Odłączył się od czczej słowa szermierki - porządn

w cichości pracować" B. Dol. Tut. 3. 268

Szermierzyć -ył -y słb. nij. ndkn. szermować, szermierzem być, fechtować się, przeciwnić się na słowa, współzawodniczyć w czem, emulować. „Będzie potępion, kto się z Bogiem równa, kto z nim szermierzyć puści się na słowa, ten na słów tysiąc jednego nie powie" W. Syrok. Gaw. 4. 164 „A na tak groźne stolnika słowa, dałbrze potwarzce każdy rad Mowa, i nikt szermierzyć nie śmie językiem" S. Gorcz. Zagr. wiej. 88 „Przenieśli walkę na pole osobistości, szermierzą niesumiennie wpływami urzędowemi" Kron. Codz. 1877. 36 „Zanadto bawią się w jezuickie wykręty, zanadto szermierzą słowami, aby ich twierdzeniom można dać wiarę." G. nar. 1883. 14. 1

Szerocki -a -ie prow. w pieśniach lud. szeroki „Widzisz ty Kasiunin ten dunaj szerocki, ten dunaj głębocki" O. Kol. 1. 48 Szerolaubny -a -e prow. lud. kuj. Bl. i O. Kol. 4.

407 657

Szeroki-a-ie — ξ „szeroka publiczność" = ogół profanów, nie sami znawcy i kompetentni „Szekspira „Henryk IV" należy do rzędu utworów jenjalnego dramaturga, mało już przystępnych dla szerokiej publiczności" G. nar. 1882. 290. 4 (1)

Szerokolby-a-e. o szerokim łbie „Szerokolby, trzech ludzi pomiędzy rogami pomieścić mogący żubr" K. Szajn. Jad. i Jag. 1. 18.

Szerokoszlary. a. e. z szeroką szlarą „Starościna swój czepiec biały a szerokoszlary na kornet żałobny zamieniła" O. J. Dyk. Ost. Sejm. 2. 74.

(1) „Majowe chwile", któremi odznaczał się cały czerwiec tegoroczny, powstrzymały szeroką publiczność od wycieczki w dniu wczorajszym na błonia.. ażeby przypatrzeć się wyścigom.." G. lwow. 1887. 138. 5.

658

408

Szerszeń -nia. m. dawne Sierszeń, dziś nieużywane

Szerszenieć -ał -eje st. nij. ndkn. - Zszerszenieć dkn. praw. nastroszyć się, mówiąc o sierści na koniu lub bydlęciu, nadewsze " Szkapina zgrzana, zszerszeniała, bokami robiąca, świadczyła że drogę miała forsowną i ciężką" Kł. Zm. wiek 1887. 234

658

Szeryf - a. m. ſowie - ów um. w Anglji urzędnik sądowy, zarządzający policją ξ u Mahometan „ Szerif, z arab. szerif szlachetny, dostojny, znakomity, tytuł dający się potomkom Muhammeda, gubernatorom Mekki, cesarzom Maroka i innym książętom muzułmańskim, a kiedy się mówi o miastach, koranie i rzeczach świętych znaczy to co u nas święty" Art. Muchel.

Źródł. 128.

660

409

Sześć-ciu § porz. cyfra, używana jako wyraz zaklęcia „Gdyby przynajmniej tem wyjednali coś dla kraju – pal ich sześć – ale my ~~nie~~ wiemy z doświadczenia, że tak nie jest" Djab. 1882. 18. 2. „Naiwnym ten byłby ktoby wyznał, że Rosja machnie ręką na cały półwysep bałkański i powie sobie: „nie udało się – pal go sześć." Przegl. polit. (Lw.) 1887. 291. 1. „Znaleźli się nie jak uczciwi rodzice, ale jak żydy na targu. Ale pal ich sześć!.. byle tylko ludzie byli szczęśliwi" M. Bał. pańs. dziady. 197.

Szewron -u. m. -ny -ów nm. franc. chevron (krokiew, kozioł) daw. dwa galony bawełniane schodzące się z sobą pod kątem, przyszyte na rękawie i oznaczające lata służby u wojskowych niższych stopni. „Zedrzeć galonki... wypruć szewrony... zapisać w rozkazie dziennym, tak!" A. Wilcz. Fot. 1. 74.

Szkapiak -a. m. -ki -ów mn. Szkapię -ęcia n. -ęta -ąt mn. Szkapinka -i ż. -nki -nek mn. Szkapka -i ż. -pki -pek mn. zdrobnienia wyrazu szkapa „Kupił mi szkapiaka za półtora złotego, wysłał mię na wojenkę" O. Kol. 3. 207 Kuj. (Jest tam: „szkapiorka" ale jeżeli nie omyłka druku to niewątpliwie zanotowane z przesłyszenia się zam. szkapiaka z ścieśnionem a) „Ujrzał wlekącą się powoli budkę żydowską o dwóch nędznych szkapiętach" F. Bern. Nat. 57 „W myśli wspomina, jak go z Łowicza na wypoczynek zwoził co lato w parę szkapinek" S. Grusz. Zagr. wsi. 52. „Widzi, jak wózek nadciąga żwawo w parze szkapinek" ib. 127. „Tam stado źrebiąt pachołę goni pędząc na szkapce, oklep drożyną" ib. 17.

663

Szkaradzieństwo - a. n. posp. rzecz szkaradna „Myśmy nie widzieli żeby kto takie szkaradzieństwo jadał" Kolce 1877. 309. „Szkaradzieństwo! - Jak dla kogo" A. hr. Fr. Dzieła 9. 32, „Pokusy światowe, złości i szkaradzeństwa świata tego" Elp. Mło. i Stary 2. 135.

Szkaradnieć - ał - eje st. nij. ndkn. Zeszkaradnieć dkn. szkaradnym się stawać „To życie mi zbrzydło, zeszkaradniało w moich oczach" Elp. Mło. i Stary 2. 104.

664

412

Szkicować -ał -cuje cz. cz. ndkn. Naszkicować dkn. rysować pobieżnie, na prędce, rzucać szkic na papier lub płótno [pierwszy rzut obrazu] „Szkicował śmiało, rysował prawie dobrze” J.I. Kraszewski 72.152 „Na ścianach wisiały poszkicowane głowy” ib.

665

włos. schizzo,

Szkic - u. m. ce - ów nm. franc. esquisse, niem. Skizze, ogólny rzut rysów lub podkład farb na rysunku lub obrazie ǁ rysunek lub obraz wykonany pobieżnie, niewykończony „Na ścianach obrazy i szkice dziwacznie poprzybijane" J. I. Kraszewski. 33. 69. ǁ na polu literackim: zarys, opisanie czegoś w ogólnych rysach, nie wyczerpując przedmiotu „Tam znajdę cichą, dasz mi pióra, papieru, zaraz szkic napiszę, żeby mi nie uciekło" J. Chęc. Kr gł. 128.

666

<u>Szkielet</u>-u m. ty-ów mn. v. <u>Skielet</u>, grec. skeletos, wyschnięty, od skello, wysuszam, kościotrup, kościec, wszystkie kości człowieka lub zwierzęcia, połączone z sobą w układzie naturalnym „Kościotrupa odkopano na piaskowej górze... Według zdania lekarza jestto szkielet mężczyzny." G. Lwow. 1885. 147. 3.

667

913

Szklany -a -e § fig. mówiąc o oczach, wzroku: bez wyrazu, martwy, patrzący nie widząc „Snać o czem innem myślił, bo patrzał szklanemi oczyma" Z. Kaczk. 5. 124. § fig. czysty, przezroczysty „W górze rozlane błękitne morze, powietrze szklane, czyste! Ach Boże!" T. Len. Bib. war. 1853. 2. 437.

Szkło -a. ż. § plur. „szkła" = lorneta, perspektywa „patrzeć na co przez szkła".

<u>Szkoła</u> - y. ż. ∫ u żydów, dom modlitwy, bożnica niższego rzędu

<u>Szkolnik</u> - a. m. <u>cy</u> mn. ∫ u żydów, sługa bożniczy, przy szkole „Szkolnik żydowski kołatał zakrzywionym kijem w okiennice, budząc tym sposobem ze snu swoich współwyznawców i przypominając im że trzeba dzień rozpoczynać modlitwą." Kl. Jun. wiek 1886. 143.

<u>Szlacha</u> -y. m. zabawnie: szlachcic, szlagon „Warzec z pradziadów chłopów uszlachcony szlacha" Ad. Mick. 3.99.

<u>Szlachcicowa</u> -y. ż. żart. żona szlachcica, sama z niższego stanu, albo też taka, co będąc z wyższego rodu, zrobiła mezaljans „Lucia chodzi z kluczykami i płacze. Ale jest panią szlachcicową, i jeździ koczem do parafialnego kościoła" J.I. Kras. Wieś 1878. 59 „Panią szlachcicową być nie myślę" B. Bol. Dzien. Sev. 106.

<u>Szlachciurka</u> -i. m. <u>rki</u> -ów mn. zdrb. lichy szlachciura „Ten, na jednej wiosce szlachciurka" J.I. Kras. 71. 61.

Szlachetczyzna -y. ż. zny-czyzn lm. ʒ bez lm. szlacheckość, duch szlachecki, wszystko co tchnie obyczajem lub tradycją szlachecką „wszystkie jego artykuły godzą w szlachetczyznę" Czas 1877. 74.

671
416

Szlafkamrat -a. m. ci -tów mn. posp. z niem.
towarzysz, kolega, razem z kim mie-
szkający. Przykł. ob. Kraj 1883. 6. 12.

672

417

Szlafmyca -y. ż. ż m. posp. o człowieku: safanduła, niedołęga, fujara. „Wyrośnie z ciebie Salomon, ale zawsze będziesz giłop, pantofel, szlafmyca, niezdara — figa nie człowiek!" St. Grudz. Echo 1878. 246. „Głupcy, próżna, stare peruki i szlafmice" A. Lw. Fr. Dz. II. 3. „Pan Adam... był szlafmycą. Miał żonę, a żona siostry... suprême bon ton! Elegancya wielka, pycha wielka, większe nawet niż dochody" ib. 138

<u>Szlagon</u> -a m. <u>ny</u>-ów mn. wyraz nowy, z le-
wieśniak, swojego chowu
kceważ. szlachcic, szlachta „Często gę-
sto wyrwało mu się coś na panów
braci, których <u>szlagonami</u> nazywał
i podrwiwał z nich sobie" J.I.Kras. 73.
16. (Tak jest w wyd. 1875 r. w Słow. wileń.
w tymże przykładzie przytoczonym z wyd.
1858 r. jest „szlaga") „Takiego typu
szla<u>gu</u>na nie trafiło mi się spotkać"
Id. 2.33.35 „Baron powiada, że nie-
ma nieznośniejszej rzeczy nad szla-
gonów naszych... i tę polakerję więk-
szą" B.Bol. Dzien. Ser. 105. „Niech
upuści chustkę, a kiedy szlagon pod-
niesie ją, wtedy zawiążemy z nim
rozmowę" B.Prus To i owo 29 „Od cza-
su jak się zjawił szlagon, nie chciałaś
z Fijałkowskim gadać" ib. „Szlagon
jakkolwiek łatwowierny i rozkochany,

ani myślał o ożenku" Z. Mell. Groch. wian. 153. „Stach był to sobie poczciwości szlagon brat Tata" Kur. Świąt. 1872. 57.

674
420

Szlem - u m. my - ów um. w grze wista, największa przegrana w jednym turze, nie wzięcie ani jednej lewy „Po pierwszym robrze wygranym, szansa zmieniła się nagle. W drugim wziął szlema" J. I. Kraszewski Czern. 59. „Miałem szalone szczęście! Dałem pięć szlemów wielkich, miałem cztery razy koronę, robry sypały się jak z rogu obfitości" J. A. Miniszewski. Tyg. Il. 1. 71.

Szlemik - a. m. ki - ów um. zdrob. mały szlem, gdy jedna lewa tylko wzięta.

675

Szlichtować-ał-tuje st. cz. ndkn. § Wyszlichtować dkn. porp. przez użycie wycierać, szczegól. mówiąc o sukniach „Zdejmuje świeżą suknię do ulicy, nakłada frak biurowy wyszlichtowany" J. A. Miniw. Tyg. Il. 1. 70.

Szlifować, Szlufować -ał -fuje st. cz. ndk 3, „w szlifowanego v. szlufowanego" grać, mówi się wówczas, gdy są trzy osoby do gry, w którą tylko dwóch grać może: natenczas jedna zawsze jest wychodzącą i gra następnie z tym, kto partję wygrał. „W szlifowanego z sobą marjasza jeden i drugi zaprasza — właśnie jam trzeci" D. Kniaźn. Famfil i Wiśnik.

Szloma - y m. imię męskie żydowskie, zepsute: Salo-
mon

678

422

<u>Szlusować</u> -<u>ał</u> <u>-uje</u> cz. nij. ndkn. wojsk. zamykać sobą lukę, zwierać szereg „Chorągiew dzieliła się na cztery ciągi, a każdym z nich dowodził doświadczony już w boju oficer, porucznik zaś szlusował z tyłu" Bodz. Opow. hist. 182 „Szlusuj!" komenda = wejdź w opróżnione miejsce.

<u>Szmermel</u> -mela m. <u>mele</u> -i. lm. § fig. „puścić szmermela" t.j. wieść niespodziewaną, rodzącą zaniepokojenie lub wzburzenie, bąka. „Zaraz tedy puścili szmermele pomiędzy swoich, że wszyscy nie mogą popierać złej sprawy oczywistej po prostu" G.J. Dyk. Ost. Sejm. 2.52. § „Rozmowa leciała, szumiała potokiem, pryskała i pękała jak snopy szmermeli" Kur. Świąt. 1867. 4.

Szmul -a. m. imię męzkie żydowskie; zepsute Samuel; mówią także Samel

Szmulerka -i. ż. omnibus żydowski, nazwa miejsc. w król. kongres. ob. Szlejpukelerka

681
428

Sznycel - cla. m. niem. zraz cielęcy smażony na podobieństwo kotleta. „Mając rozgrzane masło na rumiano na brytfannie, wrzucić sznycle smażąc." L. Ćwierć. Słowo 1886. Dod. 24.

682
430

Szołomić -ił -i sł. cz. ndk. Oszołomić, Zaszołomić dk. - durzyć, odbierać przytomność, zawracać głowę „Pan Kasper, zaszołomiony zrazu widokiem panny Teresy, niebawem się opamiętał”
Ż. Kawk. 2.19

Szop -a. m. -py mn. zool. Procyon, zwierzę ssące z rodzaju niedźwiedziowatych, ⚹ „szopy"-ów, w l. mn. futro z tego zwierzęcia „Żydzi musieli dać urzędnikowi nowinteńkie futro szopy, a w dodatku na pokrycie" JI. Kraw. 32. 101. „Leżało kilka kożuchów i futer, a między niemi bardzo piękne szopy" ~~wiek~~ J. Rog. Wiek 1886. 207

684
434

Szosa - y. ż. sy - szos mn. poła u fraka „Wydobył tem jeszcze ślubny frak z krótkiemi i szerokiemi szosami" A. Wilcz. Fot. 1. 175.

685
433

Szosa -y. ż. sy-szos nm. v. Szose niedur. n. franc. chaussée z śr. łac. calcea, żwirówka, droga żwirowana, bita, makademizowana, w Galic. szutrowana, murowany, cesarski gościniec „Gdy tuż blisko przeprowadzono szosę, podskoczyła arenda w górę" J. I. Kras. 2. 39. 1. „Na szosie, jako w dzień niedzielny, wozy, wózki, piesi, jezdni, gęsto się przesuwali" ib. 6 „Szosę miejscami nowym szabrem nasypano" ib. 8. (1)

Szosowany -a -e na sposób szosy, żwirem wysypany, szabrem, wyżwirowany, wyszabrowany „Wydobyli się z kamieni na szosowaną drogę, którą właśnie kończono" J. I. Kras. 2. 16. 105. „Za moich studenckich czasów szosowany gościniec wydawał się niesłychanym postępem" Jd. Tydz. 5. 712. „Znamy trakty drugorzędne szosowane, na których dla znacznego ruchu, godziłoby się więcej stacyj pocztowych urządzić" Wiek 1878. 59.

(1) „Kierujący robotą nie postarali się o to, ażeby obok naprawianej szosy, urządzić prowizoryczną drogę przez pole" Wieś 1887. 232. 3.

686

436

Szowinista -y. m. -ści -stów mn. ~~[illegible]~~ rządzący się szowinizmem, zagorzalec. „Śmieszna to pretensja tych naszych szowinistów, że chcą mieć jakieś literatury.” Pr. Warsz. 2. 33. 82 „Nie jestem szowinistą i rozumiem że takt polityczny wymaga uprzejmego zachowania się wobec przedstawiciela rządu” G. nar. 1881. 163. 2.

687
437

Szowinistyczny-a-e, przejęty szowinizmem, zagorzały. „Żaden głos niechęci nie powstał od Rusinów, przeciwnie aktowi odzyskania ziem ruskich towarzyszyły radosne okrzyki... O to może najbardziej gniewali się Krzyżacy, szowinistyczni opiekunowie rzymskiego Kościoła, przestrzegający, aby wytworzeni zieta, przestrzegający, aby wytworzeni były szczęściem „herezyę ruską" A. Proch. G. Lwow. 1887. 5. „Nikt tutaj nie życzył sobie wojny, nikt nie nosił się z szowinistycznemi myślami, nawet nie czynili tego radykali, który zazwyczaj nie grzeszą zbytkiem delikatnego czucia politycznego." Dz. pol. 1888. 15.1.

688
438

Szowinizm - u. m. wyraz nowy, franc. chauvinisme, patryjotyzm bezwzględny, zagorzalstwo. „W Niemczech... prostota starych obyczajów znika, szerokie humanitarne poglądy ustąpiły miejsca ciasnemu i pospolitemu szowinizmowi" Wiek 1880. 233. 2-5. „Szowinizm, owa cecha nowoczesnych pseudobohaterów francuskich, opanował (w 1863) nietylko młodzież, ten najpalniejszy materyał wszystkich narodów, lecz i ludzi dojrzałych, zapytujących się zwykle: co dalej będzie?" Sen 1882. 4. 1. „Gazety niemieckie zaczęły w ostatnich czasach uskarżać się na „szowinizm ruski," który ma w Rosji rozbudzać przeciwko nim uczucie nienawiści" Wiek 1887. 232. 2. „Wyróżniał on się zawsze przez panslawistyczny szowinizm, a pobytu chwilowego w każdej restauracji lub kawiarni używał do szerzenia nauk Katkowa i Aksakowa" Dz. pol. 1887. 307. 1.

Szpak -a. m. § przen. szpakowacizna, siwizna „A jak czupryna sprószy się szpakiem, już o zalotach myśleć nie pora!" S. Prusz. Zagr. więź. 1. „Kapota siwa obu dwóm barki równo przykrywa; obu czupryny szpakiem sprószone" ib. 44. § -i zdrob. Szpaczek -czka m. koń szpakowaty Szpaczka -i. ż. klacz szpakowata.

Szpakowacieć -ał -eje st. nij. ndkn. Podszpakowacieć, Zeszpakowacieć dkn. szpakowatym się stawać, siwieć trochę, zaczynać siwieć „Był to mnich wesołej twarzy, blondyn szpakowaciejący" J.I. Krasz. 2.180 „Żeń się waść, bo coś mi zaczynasz szpakowacieć przed czasem" ib. 31.193 „Włos mu już dobrze szpakowaciał" Il. Bluszcz 1884. 79 „Wiek narzeczonej zdał mu się dla żołnierza szpakowaciejącego niezbyt stosowny" B. Bol. Brandenburg 153. „Mycka amarantowa, gęstą, czarną a szpakowaciejącą już nieco czuprynę pokrywała" P.J. Dyp. Ost. sejm. 2.9. „Już dobrze podszpakowaciał" Il. Rom. i pow. 5.2.

Szpakowacizna – y. ż. bez l. mn. – poczynająca się siwizna „Kapitan mimo szpakowacizny, potrafił zyskać serce panny Anny." J. I. Krasz. 73. 222.

692

Szpaler - u. m. § fig. szereg zwarty ludzi, wojska
„Cała ta kawalkada cesarskich powozów,
posuwająca się zwolna wśród milczącego
szpaleru ludzi, robiła dziwne wrażenie"
G. nar. 1887. 266. 2.

693

442

Szpalta – y. ż. ty. nm. niem. kolumna druku na które ~~pod~~ dzielone bywają stronnice dziennników albo książek większego formatu „Z stronnica druga, szpalta pierwsza." Z fig. „prasa wolnomyślnych frakcyj otwiera gościnne szpalty dla wszelkich z polskich źródeł płynących wiadomości" G. lwow. 1886. 178. 2.

694

Szpara -y. ż. ⁊ obsc. dziura, miejsce wstydliwe u kobiety.

Szparag -a. m. gi -ów mn. § przysł. „z grubego końca szparagi jadać" = udawać z głupiego, z głupia franta. Szparażek -żka m. żki -ów mn. zdrb. i spieszcz. smaczny szparag.

446 696

Szpic-u. m. ce-ów nm. niem. Spitze, ostry, spiczasty koniec „Nos długi, chudy i garbaty, szpicem dosięgał prawie do samych ust" Wal. Łoz. Czar. Matro. 9 §—a. m. zdrb.

Szpicek-cka m. cki-ów nm. niem. Spitz, Spitzchen, inaczej mnc, gatunek małych pieskiów pokojowych „Wyszła licho niewiesto porwał szpica za uszy, i wrzucił pod krzesło" St. Dogust. Kom. I. 159 „Malutki szpicek, z błękitną kokardą pomiędzy szpiczastemi uszkami, siadywał zwykle na kolanach pana swego" El. Orz. Kur. War. 1878. 254.

697
447

Szpicbal – u. m. 1e – ów. mn. posp. zabawa taneczna publiczna za biletami, na której zbierają się kobiety podejrzanych obyczajów „Straciliśmy Tivoli, to królestwo szpicbalów, ten raj kantorowiczów" Prz. Tyg. 1877. 375 „Chciałby być na kilku szpicbalach, ale żeby się gagatek nie za...zięnbił i nie dostał... kataru" Kur. Świąt. 1867. 5 (domyślniki kropkowane oznaczają tu: żeby się nie zaraził i nie dostał wenery) „Daleko lepiej pije szampańskie wino i tańcze na szpicbalu, aniżeli śpiewa na estradzie" ib. 1875. 1.

Szpicel - cla m. cle - ów mn. pосp. (z niem. od spitzen, nadstawiać uszu, podsłuchiwać), szpieg, podsłuchiwacz. „Czasy te dawne policyjnych rządów, szpiegostwa i szpiclów minęły" B. Bol. Nad mod. Dun. 176.

699

449

Szpicrut -a. m. ty -ów zdrb. Szpicrucik -u. m. ki -ów mn. Szpicruta -y. ż. ty -rut mn. z niem. Spitz i Ruthe, pejcz, pręt na konia „Prosper rozśmiał się i zaczął machać szpicrutem" J. Zachar. Op. paraf. 84. „Szpicrut misternej roboty, cały w złotych rzeźbach, ze złotym koników na rękojeści" J. Dzierzk. 1. 133. „Trzymał w ręku elegancki szpicrucik z fiszbinu" J. Zachar. Dzies. lit. 2. 674. „Środkiem obok niej w uniesieniu, ścinając szpicrutą rozmyte po rabatach kwiaty" H. Sienk. G. pol. 1876. 9. „koń mój, bity szalonemi razami szpicruty i party ostrogami, począł chrapać i jęczyć" ib. 27. „Wysoki mężczyzna z szpicrutą w ręku, w butach żółtych, przy ostrogach" M. Gawal. Błęk. 23. 277.

700

Szpiegostwo -a. n. stwa -gostw, szpiegowanie, daw. szpiegarstwo „Od czasu sądu sejmowego szpiegostwo wzmogło się" D. Bol. Gród brwig 66 ‖ bez 1. mn. zamiast szpiega

Szpikować -ał -kuje cz. cz. ndkn. Naszpikować dkn.

§ fig. „Sypnął wymową jak z rogu obfitości, przyzwoicie naszpikowawszy ją cytatami teologów i ojców kościoła" B.J. Byk. Ost. Sejm. 1. III.

Szpilkowy -a -e ≈ fig. posp. mówiąc o przykrościach, cierpieniach: drobne, mało znaczące, a dotkliwe (domowe) „Nikt się nie zastanowi nad tem, że codziennych cierpień szpilkowych przebyć musi taka biedna rezydentka, przez miłosierdzie niby trzymana" J. Dziewz. 1. 135 „Wszystkie uniewinięcia, domowe udręczenia i te codzienne szpilkowe cierpienia, jakie przebywała przez cały ciąg sparzonego życia swego, nie zdołałyby zatwardzić jej serca" ib. 5. 15.

Szpilować -al -luje st. ruj. ndkn. posp. gw. dobrze się wydawać

Szpinować

704

452

Szpitalik -a. m. lki -ów uw. zdrb. szpital na małą skalę „Z biegiem czasu wzrastała coraz bardziej liczba zgłaszających się do szpitalika chorych dzieciątek" W. Zaw. Bluszcz 23. 170.

705

Szponton - u m. ny - ów im. niem. Sponton, franc. esponton, krótka dzida, niekiedy na kształt halabardy, którą nosili dawniej oficerowie od piechoty. „Proporczyk z długim szpontonem unosi (szponton, jestto zarazem dzida i siekiera, teraz już zaniedbany i tylko na flocie używają go; wówczas służył i piechocie)." Ad. Mick. 3. 231. „Dwóch oficerów gwardji pierwszej stanęło z szpontonami krepą czarną okrytemi przy królu pod baldachimem" Opis pogrz. Stan. Aug. Rozm. warsz. 1830. 170.

Szpryne -a m. -ce -ów mn. v. Szprynca -y ż. pod-skok, łamaniec, wykrętas, sztuczka gimnastyczna i t.p. „Pewnie taka przyjdzie szprynca, aj! daj panie Boże! że przerobią mnie na pryncę — to bardzo być może!" M. Rodoć Kur. War. 1878. 254.

707

153

Szpuntpalowy-a-e, od szpuntpalów „Wyspy były dla dwóch filarów wodnych opaską szpundpalową obwiedzione, wysypane i oskałowane" G. nar. 1885. 120. 3.

Szranki -ów. mn. § fig. wszelkie pole zapasów, niekoniecznie cielesnych, zawód. „~~W piśmie tem~~ Oprócz znanych pisarzy.. przybył ~~dał się poznać~~ wszak spory nieznanych i pierwszy raz występujących w szranki literackie, młodych pisarzy" K. W. Woj. Ogn. dom. § blejtram, ramy pod płótno malarskie „Nabijać płótno do gruntowania, na szranki (chassis)" J. I. Kras. 33. 17 „W tej dziwacznej galerji – pokoiczkowych, w pół skończonych, naszkicowanych ledwie.. zapylonych a zapomnianych obrazów, mało było portretów.– kilka głów smutnych patrzyły z szranków, za pyłem jak za mgłą zasute" ib. 18.

454 709

Szrejbjingeles – a. m. -ów nm. posp. Galic. z żargonu żydows. od schreiben i jung, pogardliwie: żyd dziennikarz, zwłaszcza z wiedeńskiej prasy. „Pierwszy lepszy szrejbjingeles porwał na Heinego" Dz. pol. 1888. 2. Dod. tygodn.

Szron -u. m. u Ld. śzron § fig. u człowieka siwizna „Dopóki człowiek młody, mają w świecie drogi... lecz jak szron już przyprószy..." W. Pol Poez. 4. 3. „Siwy szron pokrył mu głowę" J. Zachar. Dzies. lit. 2. 658. „Dzień jeden za drugim płynie, człek się nie spostrzegł, aż na czuprynie szronu niemiara" S. Prusz. Zagr. wiej: 8.

711

<u>Szryft</u> – n. m. niem. Schrift, pismo, charakter pisma „Jako manualista tajnej kancelarji wojewody wszelki szryft znać biegle musiał" P. J. Dyk. Ost. Sejm. 2. 46.

Sztab – u. m. § posp. z niem. Sztabs-oficer, oficer wyższy, sztabowy „Bardzo myślę o twej duszy. śmierć i sztabs-oficerowi porywa za uszy.” Ad. Mick. 3. 225.
§ kwatermistrzowsko, zarząd wojenny przy naczelnym wodzu, którego rzeczą jest kreślenie planu wojny, jej prowadzenie i t. d.(.) „Sztab Cesarza Napoleona był wcale nie liczny. Składali go: Berthier, książę de Neufchatel, Major Generał, alias Szef Sztabu, Jenerałowie-Adjutanci, których obecnych w saskiej i francuskiej kampanii było czterech i ośmiu Officiers d'ordonnance” A. hr. Fr. Dzieła II. 23. „To był właściwy sztab cesarski, czynny, zawsze na koniu i z palaszem w ręku. Do tych sekretarze, szambelanowie, pazie etc. galopowali wraz z nami i musieli radzi nie radzi zakosztować czasem przysmaków wojennych, należeli oni nie do sztabu, ale do dworu” ib (.) zarząd armii lub jej

jakąś częścią; jest zatem sztab główny v. generalny t.j. cały armji, sztab dywizji, brygady, pułku „Obywatelki" zatem, jeżeli lubiły korpus oficerów (pułku), nie lubiły sztabu, obywatele zaś nie lubili ani sztabu, ani zbyt czasem grzecznych oficerów. Każda więc skarga szła prosto do ministra wojny księcia Józefa" A.W.Fr. Dz. II. 138 „Prawdę mówiąc, nie brakło w naszym pułkowym sztabie dworujących intrygantów i kobiecego wpływu." ib. 139.

456 713

Sztabowiec -wca m. -wcy -ców rzecz. oficer od sztabu, sztabowy (co innego: sztabsoficer). „Ciężko było oficerów liniowych przeistoczyć w nadskakujących sztabowców." A. hr. Fr. Dzieła 11. 33.

Sztabowy-a-e § „oficer sztabowy,” „sztabowiec, to jest liczący się nie do linji, lecz do sztabu, kwatermistrzowstwa, orszaku naczelnego wodza „W pułku jedni drugim pomagają, jedni zostają przy koniach, drudzy przy kociołku, a inni idą na łówkę. Ale oficer sztabowy ze swoim sługą nie rozbierze dachu, ani też wyjmować będzie okien z oranżeryi” A. Kr. Fr. 11.63.

<u>Sztac-klajda</u> (-dy, -dów) ż. lm. niem. Stadtskleid daw. staroświecka suknia cywilna, takiej formy jak dziś jeszcze na liberyę się używa. „W ogromnej sali stała służba, wszyscy już ludzie starzy, w długich sztacklajdach, których wysokie kołnierze bortami obszyte były" Rodz. Opow. hist. 325. „Jeszcze przed laty piętnastu, kiedy się nie trzydziestu ale stu szlachty zjechało, to pomiędzy nimi ani jeden nie znachodził się taki, któryby nie miał kontusza na sobie i hajdawerów włożonych w buty; — dzisiaj było nas tylko trzydziestu, a już pomiędzy nami było więcej dziesięciu w trzewiczkach i pończoszkach, w sztacklajdach i frakach, w perukach i kolczykach u uszów" Z. Kaczk. 1. 332.

716
157

Sztajer-a. m. taniec niemiecki, walc styryjski tańczony niekiedy i przez nasze pospólstwo „Kapeliści się pomordowali grając niemcom sztajery" Z. Kaczk. 4. 180. „Jakże się panna Zofija ma po wczorajszym sztajerze?" Mucha 1871. 11. „Zaczął wygwizdywać jakiegoś skocznego sztajera" A. Wilcz. Woły rob. 94.

cf w Słowniku Sztaler

v. Sztaluga

Staluga -i. ż. gi. -lug mn. z niem. Stellung, podstawa drewniana, rusztowanie, kozioł, kobyłica np. pod stół i t.p. w szczególności trójnóg malarski na którym umieszcza się obraz do malowania franc. chevalet, niem. Staffelei „Ustawia na stalugach naturalnej wielkości obraz Venus-Uranji" W. Syrok. Gaw. 4.108. „Gdy raz pęzle rzucił, rozpoczęte dzieło zostawało na sztalugach na długie dni." J.I. Krasz. 72. 153.

718
401

Szczupak -a. m. ki -ów mn. ‖ skok, sus np. „Koń dał szczupaka" skoczył nagle. „Kamil w szczupakach i dygach wkracza do pokoju" Nal Prz. Tyg. 1883. 73. ‖ prow. ob. szczubiak

„Obie nogi podniósł w górę, potem nagle spuścił w dół; takiego urznął szczupaka, tak potężnie, tak sprężysto na pół łokcia wypiął brzuch, że jak z siodła wyrzucony o trzy kroki prawie padł."
A. Wł. Fr. Dz. 12. 107.

719
458

Sztambuch -a, m. -chy -ów lm. niem. Stammbuch, imionnik, ~~xxx~~ album, książka pamiątkowa z czystemi kartami, na których dla pamięci, zapisują się własnoręcznie osoby zażyłe lub znajome jej właściciela „Twe papiery.. sawantka łzami rzewnemi wypierze i w sztambuch wklei" Jul. Słow. 2.10 „Mówimy przyjacielowi, dając mu kartkę sztambucha: niech to Waszmości nie drażni, wpisz tu cyrograf przyjaźni" W. Syrok. Gaw. 4.77 „Myśl trafna; zapiszę ją w sztambuchu swoim, w którym notuję wszystko co posłyszę pięknego" J.I. Krasz. 78.21. „W każdym salonie leżał sztambuch w którym mnóstwo ciekawych było rymów" K. Chłęd. Sylw. 21. „Panna Anna miała olbrzymi sztambuch, w którym nikt ze znajomych nie mógł się wymówić od wpi-

sania wierszy swego lub cudzego utworu" W. Tab. Kw. z Sum. 27.

Sztambuchowy-a-e, od sztambucha, „Jej się zdaje, że „kartki sztambuchowe" jej męża, wiersze pisane zwykle przez młodych ludzi na kilka miesięcy przed ślubem – mogą zająć poczesne miejsce w literaturze" G. nar. 1883. 2. 3.

Sztamowy-a-e, w ogrodn. zam. pienny, od niem. Stamm (pień) „Na kilku klombach kwitły lewkonje, astry, bratki i wysmukłe sztamowe róże" Ťl. Orz. Kraj 1882. 25. 3.

Sztam-u. m. kuch. galareta wygotowana z nóżek cielęcych.

721

459

<u>Sztandar</u>-u. m. <u>ry</u>-ów mn. fran. étendard m. § fig. „Już bocian przyleciał do wodzinnej sosny i rozpiął skrzydła białe, wczesny sztandar wiosny". Ad. Mick. 3.275 § w ks. poznań. mówią <u>Sztandarta</u>-y. ż. z niem. die Standarte.

Sztejf przym. nieodm. prow. z niem. steif, sztywny „Co on taki sztejf, jakby kij połknął." Podobnież jako przysł. „Stanął sztejf"

Sztejfować -ał -fuje sł. cz. ndkn. prow. Sanoc. u Mazurów, krochmalić bieliznę.

460 723

Warsz. i kongres.

Szteinkelerka - i. ż. -rki -rek, mn. dyliżans, kareta pocztowa na kilkanaście osób, tak zwana od nazwiska przemysłowca, który ~~ż~~ pojazdy te w nowej formie zaprowadził; nazwa istniała około 1840-1850 r. „Wczoraj dopiero po raz pierwszy przybyła do Warszawy na sztenkelerce" Ż. Warsz. 72. III „W roku nie powiem którym, w miesiącu maju niegdy człowiek jechał szteinkellerką po dobrze ubitej drodze traktu ... " Wł. Bogusł. Wieniec 1. 148. „Omnibusy żydowskie, tak zwane „sztajnkelerki" i „szmulerki" " Wiek 86. 32. 3.

724
461

Sztof – u. m. ‑y‑ów mn. prow. pieniek, siekanie, kawałek ołowiu strzęgły do naboju zam. kulki „W ręku miałem sztuciec sztofami nabity” Bodz. opow. hist. 41. „A w tejże to chwili sam księżę wypalił, i sztofem niedźwiedzia o ziemię powalił” W. Pol 3. 15. § porp. „pijany jak sztof v. jak sztok.” „Trzeci dzień u nas piją; pan stolnik, jako gospodarz, wody sobie potrosze dolewa, aby trzeźwym był, a co drudzy, to jak sztofy.” J. I. Krasz. Z 7 lat woj. 2. 170.

725

462

<u>Sztos</u>-u. m. bez l. mn. posp. wena, dobre usposobienie „Może kiedym wpadł w sztos, kilka razem napiszę powieści" J. Dzierzk. 1. 5 „Żeby był przy sztosie, wziąć go na sute śniadanie" Kur. Świąt. 1872. 57. ‖ – <u>sy</u>-ów mn. niem. Stoss, uderzenie bili w grze bilardowej „Wygrał partję od sztosu, nie dając przeciwnikowi zrobić ani jednego sztoru, grał fałszywemi sztosami, <u>Fałszerzami</u>, <u>Klapsztosami</u>." (1) ‖ – <u>a</u> m. i zdrb. <u>Sztosik</u>-a m. gra hazardowna w karty „Zgrałem się do grosza, już w sztosa byłem przegrany" Au. Wi. 5. 210 „Gospodarz kapitanowi zaproponował małego sztosika" J. I. Krasz. Czern. 59 „Znałem jednego szulera co zwykle grywał w sztosika" K. Gaz. War. z potrz. 37. (1) „Że pokój bilardowy zbytnią nie grzeszył szerokością,

spektatorowie więc niejednokrotnie ciekawość swoją przypłacali karambolem czoła z kijem, zwłaszcza przy sztosach z pod bandy" Jord. Tyg. Il. 3. 7. 75. „kiedy kto w dobrym sztosie, jak mówią, gra w bilard, nawet omyłki zapędzają żółtą bilę do średniej blusy" J. Korzen. 1. 9. „Wybornie mówisz, prawie tak, jak ja, kiedy jestem w sztosie" ib. 35

Sztuczka -i. ż. czki -czek mn. § jako dzieło kunsztu, wszakże nie warta nazwiska sztuki, obrachowana na efekt jedynie. „O czem innem jak o technice w utworze takim mówić oczywiście trudno. Sztuka to nie jest — sztuczka raczej, z tego samego gatunku jak łamane sztuki akrobatów albo papierowe malowania japońskie" G. Krak. i Ref. 1882. 207. 1. Fejl.

Sztuczydło -a. n. dła -deł mn. zgrub. i pogardl. nader licha, nędzna sztuka teatralna, ramota dramatyczna (dramidło). „Obdarzać publiczność takiemi o pomstę do nieba wołającemi sztuczydłami, to doprawdy za wiele" Kur. Krak. 89. 236. 10. „Głupie to sztuczydło od początku do końca, głupie, nieznaczne i nudne" T. J. Choiń. G. lwow. 88. 257. 5

Sztuderować -ał -ruje st. cz. ndk. prow. ~~posp.~~ z niem. studieren, studjować, uczyć się czego; posp. — i Wysztuderować dk. obmyślać, wymyślać, szukać sposobów na co „Jaka to dobra rzecz mieć taki rozum... wielmożny pan zawsze coś nowego wysztuderuje" A. Wilcz. Wiek 1878. 279.

728

466

Sztukamięs -y. ż. Sztukamięsa -y. ż. bez l. mn. – porp. mięso gotowane z rosołu. „Białej sztukamięsy nie cierpiał" J. I. Krasz. 2. 156.

Sztukaterja -ji. ż. rje -ryj lm. ozdoba architektoniczna na murze, z gipsu otrzymywanego z potłuczonego na proch marmuru, franc. stuc „Od ulicy nie było to zbyt pokaźne i bijące w oczy, ale niezmiernie wyświeżone... sztukaterje były skromne i w stylu surowym" Tyg. Warsz. 73.139.

Sztukateryjny -a -e, od sztukaterji „Wydobyty gips idzie Wisłą do Warszawy na roboty sztukateryjne" Sł. geogr. 8.634.

730

468

Sztukować się -ał -kuje st. zaim. ndkn. Łatać braki, nadrabiać dla oka. „Wiedział co jedli, pili, czego nie stało i jak się dla przyzwoitego przyjęcia sztukować musiano" JI. Kwarz. 31. 30. „Że miał talent muzykalny, muzyką zastępował literaturę, i nią się szczególniej sztukował" ib. 72. 120.

731

470

<u>Szturm</u> - u. m. ę w grze wista, podwojenie obliczania wygranej dla zwyżnienia gry drożnej. „Nie odmawia sobie niczego, ani drogiego djabełka, ani wista po durnie i więcej ze szturmem” Ił. kraw. 16. 33. cf refert.

Sztych-u. m. chy-ów mn. § prow. z niem. w grze kartowej, lewa, wziątka, to co się zabiera każdorazowo, zabiwszy kartę przeciwnika: „Wpadłeś na osm w karo, zrobiwszy zaledwo sześć sztychów" J. Zachar. Bies. lit. 2. 660 § metom. rycina, obraz sztychowany, za pomocą sztychu to jest rycia wykonany: „W tej przechadzce po bibliotece, wpadłem na zbiorek sztychów z galerji Brühla" J. I. Krasz. 1. 11. „Na ścianach sztychy wyobrażające historję Atalii" ib. 33. 92 „Pożółkłe sztychy na ścianach, przedstawiające historję świętej Genowefy" W. Gom. Kur. Codz. 1878. 142.

Sztychować -ał -chuje st. cz. ndkn. ≈ przen. pisać kaligraficznie, starannie, pięknym charakterem „To jakiś student sztychował androny" A. hr. Fr. kom. 2. 73. „Źródłem jego dochodów było pisanie wierszy, które, w ozdobnych, kaligraficznie wysztychowanych egzemplarzach, dedykował różnym osobom" M. Bał. Pam. dzieciny 60.

Sztyftować -ał -tuje st. cz. ndkn. Wsztyftować, Wysztyftować dkn. niem. stiften, fundować, zakładać, wystawiać pułk, oddział wojska, uzbrajać „Jedź, weź pieniądze, możesz wsztyftować rotę” Ad. Mick. 3. 256. § porp. urządzać, porządkować, zaprowadzać ład, -musztrować, ćwiczyć, tresować, układać „Dosyć porządne dwa pokoiki gościnne wysztyftował” J. I. Krasz. 2. 39. 4.

735
472

<u>Sztyk</u>-u m. <u>ki</u>-ów rm. ross. bagnet „Pamiętając jego karabelę, którą piki i sztyki rzezał nakształt sieczki" Ad. Mick. 3. 167.

736

473

Sztykulać st. u. Sztykutać st. u. u Ld. sztylać, iść chromając, kulejąc „Wszyscy się rozstąpili przed nim, sztykula, idzie, naresznie do nóg mu pada" P. T. Kras. 90. 72. „Umyślnie przysztykutałem do jegomości" id. 73. 93.
cf. kusztykać

737

474

Sztyletować -ał -tuje sł. cz. ndkn. Zasztyletować dkn. zadawać śmierć sztyletem § fig. „Hrabina przeszyła mnie wzrokiem sztyletującym" J. I. Krasz. 2. 16. 91.

Sztylpowy -a -e, ze sztylpami, mający sztylpy, o butach „Chudy mężczyzna z szpicrutą w ręku, w butach sztylpowych przy ostrogach" M. Gawal. Bluszcz 23. 277.

739
478

<u>Szufladka</u> -i. ż. <u>-dki</u> -dek mn. z „Szufladki" nazwa pewnej figury w lansjerze (tańcu) w której k par rzędem stojących na przemian jedna wchodzi w środek koła, druga wysuwa się na zewnątrz. Z teatr. „Szufladki", sceny przesadnej komiki, wysuwane jedna po drugiej jak w szopce, polegające na niespodziankach nie umotywowanych psychologicznie. Stąd <u>Szufladkowy</u> -<u>a</u> -<u>e</u> przym. farsowaty, zagmatwany, pełen niespodzianek, ~~[illegible]~~ przesadnie komicznych „Farsa to o pokroju czysto francuskim, o planie nieco szufladkowym" Al. Rajch. Echo muz. t. 367. „Toczy się to wszystko trochę chaotycznie, w sytuacjach „szufladkowych", ale rozśmiesza szczerze i wesoło nastraja widza" M. Gawal. Tyg. Il. 4.14.76.

<u>Szufryn</u> -a m. -ny -ów mn. daw.: zeps. zam. suwe-
ren, moneta hiszpańska, złota „Ćwierć same-
go złota w szufrynach hiszpańskich."
W. Pol 7. 28.

<u>Szulko</u>-a. m. imię męzkie żydowskie; zepsute
Saul

Szumowiny - wim. l.mn. ≈ fig. wyrzutki, to co jest najgorszego „Jeśli emigracja (w Ameryce) jest szumowinami społeczeństw europejskich, to mieszkańcy owych zakątków są szumowinami emigracji" Tw. Ilustr. Mrowisko 9. nar. 1885. 32.1.

743

484

Szurumburum, wyraz na oznaczenie tonu gnicwliwego, z góry strofującego (·)

Szurumburowanie-ał-ruje sb. ~~tar~~ kart. Łając, wymyślać, hałasować strofując. „Miał wprawdzie nieco lepsze wyobrażenie od ciemnego o kolorach, ale za to szurumburować umiał, o! umiał" Czas. Tyg. 1883. 656.

(·) „Minął czas, gdy idealizowano hałaśliwe posiedzenia przy kieliszku, gdy wychwalano serca kosztem głowy, poetyzowano „szurumburum," któreśmy tak drogo opłacili." Karol (A. Plug?) Kłosy 45. 11.

Szuwaks-u. m. ksy-ów nm. prow. Warsz. z niem. Schuhwachs, czernidło do obuwia, błyszcz, w Galicji: szwarc.

Szuwaksować-ał-ksuje st. cz. ndk. Wyszuwaksować dk. czernić szuwaksem, szwarcować obuwie, skóry i t. d. „W drugim końcu Saskiego dziedzińca taka sama historja z końmi, gdzie im kopyta szuwaksują" B. Bol. Prud. burza 119. „Szkapy... ochudzone... ale zawsze są to cugowe, to jest: zaprzężone w szuwaksowany rzemień z mosiężnemi sprzączkami" Au. Wi. 3. 13.

Szwajgeld – r. m. Dy mn. niem. schweigen i Geld, pieniądze za przemilczenie czego, zachowanie ~~czeg~~ o czem tajemnicy, z tej strony to uważający „Znaczna część prasy stron tutejszych (Monaco) zostaje na żołdzie rulety. Dzienniki biorą „szwajgeldy" za to, że milczą" Prz. lit. 88. 120. 2.

746

Szwoleżer -a. m. ry -ów mn. franc. chevau-léger, żołnierz od „szwoleżerów" t. j. lekkiej kawalerji „Wnet mi na myśl przyszło, żem go znał w szwoleżerach" J. I. Kras. Strzelec 1878. 7.

747
493

zdrb. Szybka - i. ż.

Szyba - y. ż. bły - szyb mn. ż fig. gładka i świecąca powierzchnia wody, lodu „Za balustradą tarasu świeci się szyba Elby" J. Zachar. Dies. lit. 5. 5. „Twarz jego była jak szyba wodna, w której odbija się wszystko, co tylko zbliży się do przezroczy" H. Sienk. G. pol. 1876. 11. ż przysł. „napierać się szyby v. szybki z okna" t. j. czegoś niepodobnego, niemożliwego lub zbyt kosztownego „Tylko bądźcież grzeczne dzieci! nie żądajcie kafli z pieca, ani szyby z okna" B. Bol. 3. 16.

748

494

Szybkostrzelny -a -e, szybko raz po razie strzelający „Nowoczesne szybkostrzelne karabiny" Aut. Bydzk. Rola 7. 477

749
495

<u>Szyć</u>-ył-yje st. cz. ndkn. ξ wyszywać na czem, haftować na sukni „Miał mundur województwa, żupan złotem szyty" Ad. Mick. 3. 281. „Wyglądał jak gbur nieokrzesany, choć sukmię miał szytą dworską" J.I. Krasz. Tyg. 71. 3. 5. 7 „Widać było i wojskowych kawalerji narodowej i dworskie jakieś postacie w szytych wytwornie frakach" Id. Król i Bond.

Szydełko -a. n. -łka -łek nm. zdrob. szydło; głównie narzędzie w kształcie wielkiej igły z haczykiem na końcu, służące do haftowania i tak zw. szydełkowych robót; po fr. crochet.

Szydełkowy -a -e, od szydełka „Pisze, żebym się uczyła gospodarstwa, muzyki, szydełkowych robót" K. Zalew. art. 264. 85.

Szydełkowacieć -ał -eje st. nij. ndkn Zaszydełkowacieć dkn. praw. mówi się o runi zbożowej, gdy takowa od zimna i wiatrów staje się ostrą, cienką i wątłą.

751

499 1.

Szyk-u. m. ξ bez l. mn. franc. chic. szczyt elegancji, doskonałości, wykwintu, uderzającego wrażenia w jakimkolwiek rodzaju, efekt uderzający, krzyczący nawet ale bez obrażenia dobrego smaku. pop. „Zadawać szyku" = występować z czemś w celu wywołania wrażenia szyku. „Chłopiec ma szyk" A. Wilcz. Fot. 1. 50 „Na objazd sąsiedztwa wybrali się z szykiem nie wysokopańskim: kocz wiedeński nie kareta" J. I. Kr. 2. 391 „Jednak tyle pięknych kobiet jak u nas, nie ma na całym świecie. co za szyk, co za wdzięk!" A. Wilcz. Fot. 1. 54. „Ubrany z szykiem, choć nieco krzykliwego" ib. 150. „Na szarem tle mieszczańskiego życia jaśniał on jak pierwszorzędna gwiazda szyku i elegancji" El. Orz. Kur. War. 1878. 254. „Ukłonił się, kapelusz włożył na głowę, laskę na ramię, i wyszedł z wielkim szykiem... pozwól szyje" B. Bol. nad mor. Dun. 220. „Jego bella tego szyku co moja Lili, nie ma, i ręce nie ładne" B. Bol. Pam. Pan. 20 „Mówił wybornie i „z szykiem" po francusku" B. Bol. nad mor. Dun. 31.

„Warszawy póď, zadając szyku, kroczyło bez obawy, i wkrótce potem na chodniku leżało pół Warszawy" Echo 1877. 55. „Franciszek mój, był to stangret amator, a dla honoru domu i zadania szyku obywatelskiego tak umiał podcinać batem rumaki" A. Wilcz. Fot. 1. 104. „Zdawało mu się że szyku zada nowym cylindrem na fryzowanej pałce" M. Gawal. Rom. i pow. 8. 386. „Gdybym się nie bronił, straciłbym w tem towarzystwie cały mój szyk, ton i dobrą manierę" B. Bol. Pam. Pan. 6 ʒ niecodm. zastępuje miejsce przymiotnika „Szyk ta panna Marta, zazdroszczę temu, kto ją dostanie" Ed. Lub. Rom. i pow. 6. 102 „Jest frak, o! patrzcie i podziwiajcie... najświeższa moda. Jakie rękawy, jaki krój – słowem szyk" M. Bał. prac. prór. 2. 2.

Szykówka – i. ż. prop. warsz. z uwzg. elegantka uliczna, kobieta zadająca szyku „Szykówka w petycyi ratunku" Kur. Świąt. 1879. 56.
„Są ludzie ubierający się najdziwaczniej dla „zadania szyku". Wiek 1885. 244. 4.

752

500 2.

Szyk. „Co on tam robił na świecie trudno wiedzieć; ludzie z szykiem nie bardzo się przyznają do jakiej roboty, a są też roboty, do których i bez szyku nawet przyznać się trudno" Fel. Fal. Op. dom. 1875. 4. „W ubiorach kobiet był pewien swojski „szyk", (wybaczcie to obce wyrażenie), bez przymieszki mody francuzkiej, - w ogóle bardzo uroczy" Echo 1878. 276 „Ten nasz szyk, tak silnie przestrzegany, dla wielu upragniony i tak bardzo ze środkami nieliczący, w gruncie rzeczy jest arcy-śmieszny" Echo 1879. 54. „Wiódł gawędkę mieszaniną wszystkich europejskich języków, co jest, jak wiadomo, największym szykiem" J. I. Kraszewski Tyg. Il. 2. 11. 139. (1)

Szykowiec - wca mn. wcy - ów posp. żartobl. elegant, pełen szyku, zadający szyku „Ubiera się z szykiem w błękitną krawatę i z miną szykowca idzie do cukierni" Swoboda wiel. 1885. 279.

~~(1) „Swoboda w ruchach, elegancja i dystyn-~~

(1) „Gdy „śmietanka towarzystwa" chcąc zadać narodowi szyku przed północą się ulatnia, opróżnia się nieco sala (balowa)." – Dz. pol. 1888 27. 3. „Swoboda w ruchach, elegancja i dystynkcja i to nieokreślone coś, co nazywamy szykiem" Kur. lw. 88. 152. 6.

753

501

Szykana -y ż. szy-kan. um. franc. chicane, ż w l. mn. „szykany" dodatki, wymysły zbyteczne i niepotrzebne, zbytki np. w stroju, jadle; w grze zastrzeżenia czyniące ją ~~kaz~~ trudniejszą i hazardowniejszą „Drugie śniadanie rozpoczęto się barszczem z uszkami. Było to rzeczywiście obiad bez szykan; obiad zaś z szykanami kucharz dopiero na godzinę 6 obiecał" An. Wi. 3.64. „Punkt był po dukacie, ze wszystkiemi możliwemi szykanami. W takiego małego wiścika, można było przegrać dwieście do trzechset cz. zł. jednego wieczora" JJ. Kraszn. Czern. 58. „Graliśmy małego whista z szykanami, tylko dla zabicia czasu" Id. 2.33.204. „Ataki sercowe ze wszystkiemi szykanami tkań, nerwowego śmiechu i tym podobnych symptomatów, powtarzały się do samego rana" A. Wilcz. Fot. 1.165.

754

502

Szyldkret -u. m. -ty -ów mn. posp. Szylkret, z niem. Schildkröte, żółw; róg trwały i ozdobny, z grzbietowej tarczy niektórych żółwi morskich; wyrabia się także i sztuczny; § meton. grzebień szyldkretowy „Podbródek.. szyldkretem czesze" Ad. Mick. 3. 254.

Szymuś -sia, Szymuszek -szka m. zdrob. imię męskie Szymon, Szymek. „Dla Boga świętego, nie widzieliście tu Szymusia mojego?" O. Kol. 1. 140. „A Szymuszek ze zartota do wiktusi skoczy" ib. 139.

756

504

Szynczek -czku v. Szynecz(ek) -czku. m. czki -ów um. zdrb. szynk, szynkownia. „Na dole tego domu, był szynczek ubrany gęsto ustawionemi flaszkami, beczułkami" Tł. Uwar. 33.14. „Byłto jeden z pomniejszych szynczków rozsypanych w wielkiej ilości po Grodzkiej ulicy" ib. 64.34. „Szynczki na rogach ulic pootwierane bramiaty nieomylnym umizgiem." Tł. Sta War. 2.80 („Obok w szyneczku gra razem szczyno-katarynka i tańczą obertasa i mazura" Tł. Uwar. 32.112). „W szyneczkach grały pozytywki mazury i walce" ib. 113. „W kawiarni nie było nikogo, nawet markiér poszedł do bliskiego szyneczku" ib. 119. „Dostała się do szyneczku na ściągę" ib. 72.70. „Pociągnął do bliskiego szyneczku na szpagetówkę" M. Bał. Tydz. 2.51.

Szynel-a m. 1e-li mn. (ross. шинель płaszcz) w szczególności płaszcz wojskowy rosyjski lub obecnie używany formą paltotu z łapkami z tyłu do zapinania „wydawał się wyższym z powodu ubrania, które nosił na ulicy a które było owym długim paltotem, z tyłu podobnym do szynelu żołnierskiego a z przodu do szlafroka" El. Orz. Kur. Warsz. 1878. 254. „Te dzieci chodzą do szkół i potrzebują zarówno szynelów uczniowskich, jak i innego ubrania" Słowo 1882 297. 3.

Szynion - u. m. ny-nio nm. franc. chignon, warkocz kobiecy, szczególniej przyprawny. „Przemknęła się wdzięczna postać niewieścia z ogonem, z szynionem..." B. Bol. Dzien. Ser. 9.

709
506

Właściwy szynkowni, mający cechy

Szynkowniany -a -e tyczący się szynkowni „Słuchacze tak się zachowują, iż miejsce to publicznych zebrań staje się izbą szynkownianą, w której delikatniejsze trochę ucho musi być ciągle na szwank narażone" Echo 1877. 121. 5. „Nie umie odpowiedzieć inaczej, jeno ordynarnym i naprawdę „szynkownianem" brutalstwem" Kula 5. 307.